

151
LIDOVÁ UNIVERSITA

SVAZEK VI.

Dr. Albín Stocký:

**ČECHY
V PRAVĚKU**

**VYDÁVÁ A TISKNE „MELANTRICH“
V PRAZE**

LIDOVÁ
UNIVERSITA.

- Sv. 1. J. A. Thompson,
Uvedení do vědy.
Přeložil A. Hoch.*
- Sv. 2. Dr. O. Jiráni, Ře-
cká a římská vzdě-
lanost ve vývoji
evropském.*
- Sv. 3. Dr. J. V. Novák,
Fysikální zeměpis.*
- Sv. 4. Dr. E. Svoboda,
Ethické a sociální
základy práva ob-
čanského.*
- Sv. 5. Dr. J. Šafránek,
O velkých číslech.*
- Sv. 6. Dr. A. Stocký, Če-
chy v pravěku.*

STŘEDNÍ ŠKOLA
V NOVÝCH HVĚZDČICÍCH
UČITELSKÁ KNIHOVNA

číslo: 284

LIDOVÁ UNIVERSITA SVAZEK VI.
POŘÁDÁ CYRIL MERHOUI

ČECHY V PRAVĚKU

Dr. ALBÍN STOCKÝ

1923.

VYDAL A TISKL „MELANTRICH“ V PRAZE

Předmluva.

Každá živá věda jest v neustálém varu a pohybu, jehož konečným cílem jest dosáhnouti naprosté dokonalosti. Čím která věda je mladší, tím prudčeji vře její vnitřní život a tím je i bohatší na rozličné domněnky a theorie. V takové mladé vědě jest pak obtížno vybrati ze spleti domněnek věci podstatné, bezpečně dokázané a spojití je v pevný, přehledný systém. Ještě nesnadnějším úkolem jest však poříditi o takové vědě všeobecně přístupnou příručku, která by podávala vše, co jest důležité, snadno srozumitelným způsobem a nezabíhala při tom do povídkářského líčení. O tomto jsem uvažoval, když jsem přejal povinnost napsati populární knihu o českém pravěku. Praehistorická věda jest právě mladou vědou a její látka jest takové povahy, že jen úsilovným badáním a přísným kritickým základem ji lze s prospěchem zmoci; jinak snadno svádí k fantastickým domněnkám a k planým smyšlenkám.

Proto nehledej nikdo v této knížce nových, pevnými výsledky badání nedoložených teorií, ani napínavého líčení života a činů praobyvatelstva České země. Byly by to prostě vymyšlené, nálezy nedoložené romány. Vynasnažil jsem se, abych podal jen v přehledu kulturní vývoj obyvatelů naší vlasti od nejstarších dob, jak nám o něm vyprávějí památky skryté v zemi a buď náhodně, nebo i zůmyslně objevené.

Vzbudí-li má práce úctu k praehistorickým památkám a zájem o praehistorické badání v nejširších vrstvách, dosáhla plně svého úkolu a já budu odměněn vědomím, že jsem prospěl vědě, již jsem zasvětil svůj život.

V P r a z e, dne 1. května 1922.

Ú v o d .

Kulturní vývoj lidstva v dobách, o nichž není psaných zpráv, poznáváme jen z hmotných zbytků jeho činnosti. Zkoumáním těchto památek po dávno zmizelých pokoleních se zabývá praehistorie, kteráž jest tudíž vědou o kulturním i tělesném vývoji lidstva v dobách, o nichž nemáme historických zpráv. Praehistorické památky jsou rozličné nálezy, buď nahodilé, nebo úmyslně vyhledávané. Jsou to hroby, buď kostrové, nebo žárové, uložené v prosté zemi nebo v kamenných skříních, anebo pod mohylami. Dále jsou to zbytky chat vyplněné rozličnými odpadky potřeb denního života (nádoby a střepy, nástroje a náradí, kosti) a posléze to jsou celá ohrazená sídliště — hradiště — buď s kamennými, nebo hliněnými valy. Mají-li tyto památky prospěti vědeckému badání, musí vyhovovati mnoha podmínkám. Předně musí býti známo jejich naleziště a způsob jejich uložení. Vše, co se nalezlo pohromadě, má býti pohromadě zachováno. Dále má každé naleziště býti dokonale vyčerpáno. Nestačí, uschováme-li z kulturní jámy několik pěkných předmětů a ostatek vyhodíme, nýbrž má býti vybráno a uloženo vše do nejmenšího kousku a uloženo podle vrstev zjištěných v nalezišti. Vědecké badání o pravěku lidsva těžce poškodily výkopy prováděné laiky buď ze zjištěných úmyslů, nebo z touhy po zvlátnostech. Dálo se tak dříve velmi často a s politováním čteme staré zprávy o takových výkopech, při nichž se sděluje, že bylo nalezeno tolik a tolik bronzových předmětů, avšak celé nádoby

»bohužel« ani jediné. »Vše bylo ve střepech« — a ty se pohodily. I v dnešních dobách se vyskytují takové případy. Jest mnoho milovníků starožitností, kteří se nespokojí sbíráním nahodile objevených památek, nýbrž podnikají druhy i nákladné výkopy, jimiž ovšem nenahraditelně ničí vědecký materiál. Dobře a správně vykopávají pravěké památky jest součástí vědecké práce a třeba se tomu právě tak učit, jako každému jinému oboru vědnímu. Poznáme důležitost toho v dalším, až přehlédneme všechny otázky, jež klademe praehistorické látce, chtějíce získati bezpečný základ pro další praehistorickou práci.

Dobře vykopaný materiál konservujeme a bezpečně ukládáme, aby byl vždy po ruce jako doklad názorů, získaných při jeho zpracování. Třídění látky se děje způsobem, nebo methodou historickou, to jest snažíme se praehistorickou látku rozdělití časově a vývojově. Časové, nebo chronologické dělení třídí látku — což jest patrné z názvu — na kulturní skupiny, jak se po sobě vyvíjely. Od počátku devatenáctého století se ujalo třídění zavedené dánským archaeologem Christianem Thomsenem, nazvané soustavou trojdobou (systém tří period), t. j. doby kamenné, bronzové a železné. Kamenná doba se dělí na dvě období, starší dobu kamennou, nebo palaeolithickou a na mladší dobu kamennou, nebo neolithickou.*) — V každém z těchto velikých období se rozpoznávají menší časové a kulturní skupiny, nazvané zpravidla podle prvních, nebo zvláště důležitých nálezů, nebo podle rázovitých tvarů, vyskytujících se v té které skupině, anebo i podle národů, pro něž určitá skupina byla význačnou. Určení časové posloupnosti některé kultury jest prací nadmíru svízelnou a zdoluhavou. V dobách praehistorických nebylo písma, nezaznamenávaly se události

*) Z řeckého palaios = starý, neos = nový a lithos = kámen

a památky — kamenné, kostěné a kovové předměty, nádoby a střepy — samy o sobě nijak neprojevují svého stáří. Proto bylo třeba předem určití jen v z á j e m n é časové vztahy, nebo-li relativní chronologii jednotlivých skupin. To se děje zjištěním zvrstvení, nebo-li stratigraficky. Avšak nikde se nevyskytují všechny kulturní skupiny navrstveny na jediném místě. Jsou-li pohromadě dvě, nebo tři kultury, jest to již vzácný případ. Větší počet skupin se vyskytuje jen ojediněle. Ani přímé časové posloupnosti nebývá zpravidla mezi kulturními vrstvami. Tu se vyskytnou navrstveny na př. dvě skupiny z mladší doby kamenné, onde jest skupina neolithická převrstvena skupinou z doby železné a pod. Teprve když sneseme veliké množství takovýchto stratigrafických pozorování a srovnáme je v spojitou řadu, nabýváme náležité představy o časové posloupnosti praehistorických skupin kulturních. Jiný způsob určování časové posloupnosti a vývojové příbuznosti jest m e t h o d a t y p o l o g i c k á, zabývající se studiem vývoje určitých tvarů, na př. sekery, nože, spony a pod. Výsledky typologického nebo tvaroslovného badání jsou však jen pomůckou časového určování a jeho hlavním základem budou vždy poznatky stratigrafické. Význam typologických studií bývá přeceňován a odvozovány z něho důsledky, neshodující se s poznatky nálezovými. Důležité jest toto badání pro poznání vzájemných vztahů mezi jednotlivými kulturami.

Při pravěkých nálezech slýcháme nejčastěji otázku, jak je to staré, z kterého století as jsou nalezené předměty a setkáváme se s nedůvěřivým úsměvem, řekneme-li po pravdě, že to lze velmi nesnadno přesně říci, tím nesnadněji, čím jest doba vzdálenější od dob historických. Můžeme-li na př. u nás některé nálezy z počátku křesťanské éry časově určití, nebo datovati až na padesát let, rozšiřují se meze přesnosti

v prvním tisíciletí př. Kr. na století a dojdeme-li až k mladší době kamenné, musíme se prozatím spokojit tím, že nález spadá do doby před druhým tisíciletím př. Kr., čili že jest stár přes čtyři tisíce let. S jistou bezpečností víme totiž, že znalost bronzu se počala rozšiřovati v Evropě počátkem druhého tisíciletí, a tím ovšem se ukončila doba kamenná.

K časovému určení kulturních oblastí dle letopočtů či k chronologii absolutní dospíváme velmi nesnadnou cestou. V rozličných skupinách se vyskytují určité shodné tvary, o nichž můžeme s bezpečností předpokládati, že jsou buď zcela současny, anebo že jich časový rozdíl není valný. Je-li možno datovati absolutně jedinou z těchto skupin, jest tím aspoň přibližně určeno i stáří skupin ostatních. Takovou skupinou jest na př. kulturní oblast ve Středozezemním moři, sousedící bezprostředně s Egyptem, kdež historická doba se počíná již v pátém tisíciletí př. Kr. Jestliže pak se vyskytly na Krétě egyptské předměty s přesně datovatelným jménem faraona a v egyptských hrobech známého data určité předměty z kultury krétské, tu lze s bezpečností určití stáří krétských nálezů. Protože pak obchodní styky se střední Evropou trvaly již od mladší doby kamenné, byly některé tvary z jihu zaneseny až do našich krajů a tyto tvary určují stáří kulturní skupiny, v níž se vyskytly. Obtíž stanovití dobu, které bylo třeba, aby předmět, nebo tvar došel z jihu do té které oblasti, způsobuje kolísání v přesném datování. V mladších dobách se takové dovezené tvary množí, jsou také určitější a rázovitější, poněvadž přicházejí z bližších oblastí, takže nebyly jejich znaky dlouhou cestou setřeny. Proto je časové určení mladších skupin kulturních přesnější a úplnější. Nejobtížnější jest chronologie starší doby kamenné, určovaná jen geologickými vrstvami, poněvadž pro ni není jiného vhodného měřítko.

Znaků, určujících jednotlivé kulturní skupiny, jest mnoho. Jsou to nástroje, zbraně a nářadí z kamene, z kostí a z kovů, rozličné ozdoby, způsob sídlení a pohřbívání, po případě i lidské kostry a hlavně předměty z pálené hlíny, jako nádoby, buď celé nebo ve zlomcích, rozličné sošky a j. Hliněné předměty, krátce je nazýváme keramikou, byly vyráběny na místě a těžko je bylo přenášeti na větší vzdálenosti. Tvárná hlína byla velmi poddajnou látkou pro všechny nápady výtvarného umělce a vypálena, zachovala je věrně až na naše dny. Hlína byla též lacinou a všude snadno dosažitelnou surovinou a předměty z ní vyrobené byly velmi křehkým zbožím, takže se zachovalo ohromné množství keramických památek, ne tak celých nádob, jako spousty střepů, z nichž dnes vyčítáme zprávy o dávno zašlých pokoleních, o zmizelých kulturách a poznáváme, že lidstvo již od pradávna, možno říci od prvního počátku svého v pravdě lidského bytí na zemi, bylo vedeno uměleckým citem, jež projevovalo tu rázněji, tu mdleji skoro na všech svých výrobcích. Podivuhodným jest též slohové cítění praehistorického lidstva, tak důležité pro vědu praehistorickou. Pravěký člověk prostě nedovedl tvořiti neslohově a každá maličkost, ať užitkový předmět, ať ozdoba nebo hříčka, vyšlá z jeho ruky, má jasný ráz své doby a svého prostředí. Jen tato slohová přísnost umožnila praehistorické vědě rozlišiti velké kulturní oblasti a v nich menší skupiny a slibuje v budoucnu ještě nové důležité objevy. V dalším se budeme častěji zabývati těmito otázkami a to bylo příčinou, že jsem o nich pohovořil předem s všeobecného zřetele, abychom se jimi nezdržovali v souvislém líčení kulturního vývoje pravěkého člověka.

Starší doba kamenná.

První stopy přítomnosti lidstva na zemi se ztrácejí v šeru předchozích geologických dob. Je jisto, že člověk se neobjevil na světě náhle v dnešní své podobě, nýbrž vyvíjel se jako celá okolní příroda zvolna z nižších tvarů. Bezprostřední jeho předchůdci se objevili nepochybně v době třetihorní a byli blízce příbuzni s některými opicemi. Co bylo příčinou, že se v mozku kteréhosi z těchto předchůdců vznítla jiskra božského rozumu, a on začal logicky myslet, nevíme. Jen tolik lze říci, že i tyto počátky se dály jen volným vývojem a že ta první jiskérka byla velmi nepatrná. Teprve statisíciletým vývojem, když tisíce generací nashromáždily zásoby duševní energie, dospěl člověk té výše, na které jej zastihujeme v prvních zajištěných projevech jeho života a z té doby známe též nejstarší zbytky tělesné. Jest to doba čtvrtohorní, zvaná též ledovou nebo diluviální. Někteří badatelé se domnívají, že lze i v třetihorních vrstvách zjistiti velmi prosté, nedokonale přišťipané nástroje, či lépe kusy pazourků, jež nazývají »eolithy«.*) Tyto eolithy však lze nalézt všude, kde se vyskytují přirozená ložiska pazourku. Pazourek jest totiž uložen v podobě lavic a valounů v měkké hornině křídové, z níž zvětřením snadno vypadává a bývá odplaven řekami, nebo mořem. Proto se na př. vyskytuje tak hojně v štěrcích severofrancouzských řek. Pazourek jest velmi tvrdý ale zároveň i křehký, takže lze z něho

*) Z řeckého eos = jitřenka a lithos = kámen.

buď rázem, nebo tlakem odštěpovati třísky. Pro tyto vlastnosti se výborně hodil k výrobě nástrojů řezacích, vrtacích a škrabacích. Odštěpováním dlouhých třísek z jádra pazourkového vznikaly ostré nože, z valounů se tak vyráběly sekery a z menších odštěpků bylo možno zhotoviti rozličná škrabadla, drasadla a šídla. Tento způsob výroby nástrojů z pazourku nazýváme retušováním a opracované hrany, či spíše jednotlivé stopy po odštěpcích slují retusemi. Veliká křehkost pazourku však způsobuje, že zdánlivé retuše mohou snadno vzniknouti i zcela přirozeným způsobem, buď nárazy při pohybu valounů v řece a v moři, nebo tlakem vrstev, v nichž byly valounky uloženy, zvláště leželo-li na nich jiné kamení. Také prudký mráz nebo silné vedro způsobují pukání valounů. Rozdíl mezi přirozenými a úmyslně přitloukanými a štípanými pazourky jest ve tvaru, jenž se u skutečných nástrojů vždy pravidelně opakuje a jest vždy účelný, čímž dokazuje úmyslné a vědomé opracování; přirozeně rozbité pazourky, i když jsou na některém místě zdánlivě retušovány, se vyskytují v nespočetném množství nepravidelných, surových tvarů. Eolithy právě se vyskytují jen v těchto přirozených tvarech a bývá druhdy obtížno rozhodnouti, k jakému účelu as bylo toho kterého kusu používáno. K tomu třeba připomenouti, že kusy v museích vystavované a v literatuře uváděné jsou vybrány z tisíců kusů naprosto bezvýrazných. »Eolithy« vznikají dosud a na březích Baltického moře, na ostrově Rujaně možno jich nasbíratí celé řady ve tvarech nápadně dokonalých. Proto jest t. zv. otázka eolithická podnes nerozřešena a dokud se eolithy nenajdou v kulturní vrstvě, nemohou býti pokládány za nástroje zhotovené člověkem třetihorním. Zbytků třetihorního člověka dosud neznáme a co za ně bylo vydáváno, o tom se dokázalo, že to buď není stáří třetihorního, nebo že to nejsou lidské zbytky.

Tak bylo na př. s lebkou »Pithekanthropo«, nalezenou Duboisem na ostrově Jávě. Ukázalo se, že vrstvy, kde byla lebka nalezena, nejsou třetihorní, nýbrž diluviální a že Pithekanthropus není ani pračlověkem, ba ani spojkou mezi opicí a člověkem, nýbrž že jest vymřelým druhem nejvyšších opic a spíše předkem orangutana než člověka. Příbuznost člověka s opicí jest nepopíratelná, ale moderní věda dokázala, že opice nejsou a nemohou býti bezprostředními předky lidí, nýbrž že jsou, právě jako člověk, konečným článkem vývojové řady, která vyšla ze společného předka v třídě obratlovců, ale v některém dávném článku, snad v době třetihorní se rozdělila a každá její větev pokračovala v samostatném vývoji. Skutečný člověk, t. j. tvor logicky myslící a mluvící artikulovanou řečí, nadaný vzpřímenou postavou, vyskytl se teprve v době čtvrtohorní.

Doba čtvrtohorní.

Povrch zemský podléhá neustálé změně. Některá místa se vyvyšují, jiná se snižují, moře drobí břehy a pohlcuje celé krajiny, jest však samo zanášeno bahnem řek, splaveným z větrajících hornin ve vnitrozemí. Vzduch, slunce i voda neustále hlodají na kůře zemské, snažíce se srovnati všechny její nerovnosti v jedinou planinu. Vnitřního tepla v zemi ubývá, země chladne, kulovitý plášť zemské kůry se smršťuje, čímž vznikají rozličné zlomy vrstev, vrásnění a místní vzdouvání terénu. Z nitra země se vylévají sopkami roztavené hmoty, tvoříce nové hory a zaplňující stará údolí. Vítr přenáší prach a jemný písek na veliké vzdálenosti, kdež se ukládá na příhodných místech a po tisíciletích se změni v hlínu.

Takové změny povrchu, za lidský věk ovšem zpravidla nepozorovatelné, přivodily i změnu podnebí a tím i všechny změny poměrů, jež s ním souvisejí. V době třetihorní bylo rozdělení souše a vodstva zcela jiné než dnes a v Evropě, pokud nebyla zatopena mořem, bylo podnebí teplé, tropické. Zatím však se vyzvedla některá horská pásma, jako Alpy, zvýšila se i naše Šumava, moře ustoupilo a souš se zvětšovala. Tím se však měnily i poměry klimatické. Snad k těmto změnám přispělo i posunutí zemských polů, jichž poloha, jak jest všeobecně známo, není pevná, nýbrž neustále, ovšem nepozorovatelně, se mění. Teprve po dlouhých obdobích, statisíce a miliony let trvajících, jsou takové změny patrné. Koncem třetihorní doby nastalo období obrovských srážek.

Nepochybně vznikem nových, vysokých horských pásem změnily se směry pravidelných větrů a ty způsobily nekonečné lijáky, zprvu teplé, ale neustále se ochlazující. Na vysokých horách se ukládal sníh, jenž přispíval k ochlazení vzdušných proudů a tak vzájemným působením dešťů a větru se neustále snižovala průměrná teplota, čímž klesala sněžní hranice, takže se sníh mohl v pohořích ukládati na větších a větších plochách. Tak vznikala neustále rostoucí pole zrněného sněhu (firnová pole) a z nich se napájely znenáhla vznikající ledovce. Ledovce vznikají právě jen ze sněhu, jenž vlastním tlakem a částečným táním se slévá v led. Tak se zvolna pokryla nejvyšší pásma horská ledovým příkrovem, jenž se pomalu sunul do údolí. S klesající sněžnou hranicí vzrůstaly ledovce, až se spojily v jediné ledové moře, z něhož vyčnívaly jen skalnaté hroty a hřebeny nejvyšších hor. Tak bylo v Alpách. Na severu vznikla nejméně dvě ledová ústředí, z nichž se šířil ledovec na počátku všemi směry. Jedno ústředí bylo ve Skandinávii, druhé ve Skotsku. Severní směr skandinávského ledovce byl záhy zaražen arktickým mořem, jež bylo tenkrát jistě již zaledněno. Na západ měl ledovec volnou cestu až k atlantickému pobřeží, kdež se ulamoval a jeho kry pluly dále po oceánu, hromadíce se zvolna v mořský led, jenž v době největšího rozsahu splynul s ledovcem skotským. Na jih stékal ledovec nepřetržitě a pokryl celou severní Evropu vnitrozemským ledem až po čáru vedenou as tokem Temže, dotýkající se skorem Čech a poblíže poledníku 20° (dle Gr.) sestoupil až k 50° rovn. s. š.; za 40° v. d. se obrátila hranice zalednění k severu a dospěla nejvýchodnějšího bodu as při 55° v. d. na 60° s. š. V této ohromné ploše se přirozeně vyskytovaly užší oblasti, z nichž některé byly téměř samostatny a jen splynutím spoust ledu v době největšího zalednění (maximum) se dostaly v okruh severského

ledovce, jako právě Anglie. Ledová doba nebyla totiž jednotná a ledovce nepokrývaly neustále po celou dobu čtvrtohorní větší část Evropy. Byla období vzrůstu a mohutnění ledovce a ta se střídala s obdobími mírným, kdy ledovec ustupoval daleko i za dnešní sněžní hranici a vznikalo mírné, ba teplé podnebí, takže na př. v severní Francii rostly a zrály pravé smokve. Tato mírná období nazýváme dobami meziledovými (interglaciál) a studená období vzrůstu ledovců jmenujeme dobami ledovými (glaciál). Rozeznáváme pak vždy dobu vzrůstu, dobu největšího rozpětí (maximum) a dobu ubývání ledovce.

Velmi důkladným studiem zjistil P e n c k, že v Alpách byly čtyři doby ledové, které nazval po alpských říčkách obdobími günzským, mindelským, risským a würmským, dále doba předledová a doba poleďová, v níž ledovec ustupoval do dnešních poměrů. Tento ústup se ovšem nedál rovnoměrně, nýbrž ledovec po značném ústupu znovu rostl a znovu pak ustupoval, což vyjádřil Penck čtyřmi obdobími poleďovými, kolísáním achenským, vzrůstem bühlským, a obdobími gschnitzským a daunským. O rozčlenění severského ledovce bylo pracováno velmi mnoho, avšak dosud nebylo dosaženo jednotného názoru. Nenašel se dosud badatel, jenž by dovedl spojití výsledky speciálních prací v jednotný, organický celek, což ovšem nepřekvapuje, uvažíme-li, jak byla rozloha vnitrozemského ledu obrovská. V Anglii čítá Geikie šest dob ledových a 5 dob meziledových. (I. Scanian, II. saxonian, III. polandian, IV. mecklenburgian, V. spodní rašeliniště, VI. postglaciál.) Obermaier se snažil uvést severský ledovec v souhlas s rozdělením alpského ledovce a člení jej rovněž na čtyři doby ledové a tři doby meziledové. Jisto jest, že i severský ledovec kolísal a v různých dobách měl různou rozlohu.

Tyto geologické otázky jsou neobyčejně důležité pro časové určení starší doby kamenné, která celým svým trváním spadá do doby ledové a poledové. Proto se ještě zmíníme, jak lze rozpoznati jednotlivá období a pohyby ledovců. Penck nejprve studoval vlastnosti současných alpských ledovců a zkušenosti takto nabytých použil při dalším badání. Výsledky studia ledovců lze shrnouti v krátkosti takto. Ledovec vzniká ze sněhu, jenž se nahromadil na sněžných polích (firnová pole) a vlastní vahou se slisoval nejprve v zrněný sníh (firnový sníh), jenž se stmelil v souvislou hmotu ledovou. Ledovec se šine po nakloněné ploše a zvolna si hloubí koryto. Na ledovec spadají větrající kusy hornin, které ledovec unáší s sebou. Tato suť z části skládá boční morénu,^{*)} z části se dostává až pod ledovec, kdež spolu s rozdrčenou základnou ledovce tvoří morénu podložní, čili spodní. Na okraji ledovce se ukládá všecka tato suť jako čelní moréna, v podobě pahorků uzavírajících obloukovitě údolí. Vody z tajícího ledovce se sbíhají na okraji a vytékají z něho jako bahnitý ledovcový potok, unášejíci s sebou části sutí jako štěrk, jež ukládá v místech mírnějšího spádu. Čím blíže ledovci, tím je štěrk hrubší a hranatější, čím více se potok vzdaluje, tím je štěrk zakulacenější a menší. Když ledovce zmizely, zůstaly po nich morény a štěrková pole a dle jejich uložení a obsahu lze souditi na jejich stáří. U nás, kde nebylo rozlehlých ledovců, jsme odkázáni jen na říční uloženy. Řečiště čtvrtohorních řek byla mnohem výše než řek dnešních, protože celá krajina byla vyšší. Po křídové době, kdy v Čechách bylo moře, z jehož usazenin vznikly vrstvy pískovců, opuk a vápenců, byl povrch naší země přibližně zarovnan.

^{*)} Morénami nazýváme všecka tělesa, složená z úlomků hornin, jež ledovec sebou vleče, nebo které uložil v podobě náspů v místech, kam se dříve šířil. Srov. Lidová universita sv. III. Dr. V. J. Novák, Fysikální zeměpis, str. 62.

Řeky třetihorní tekly líně vinouce se v nesčetných oklikách po parovině k severu a vymílaly si znenáhla koryta v měkké hornině křídové. Když pak v čtvrtohorní době nastaly mocné srážky a stálé deště i sněhy zásobovaly řeky spoustami vod a kromě toho vnitřní změny zemské kůry způsobily zvýšení některých částí a snížení jiných krajů, ubíhaly řeky rychlejším proudem unášejíce spousty štěrku a písku, vzniklého jednak vlastní činností řeky a přítoků v horninách, jimiž protékaly, jednak byly mocnými přívaly splachovány zvětralé horniny do řek i ze vzdálenějšího okolí. Tak se tvořila znenáhla údolí říční, v nichž na příhodných místech řeka ukládala štěrk a písek. Po době přívalů následovala doba mírnější, kdy řeka se zmenšila, nenesla už tolik štěrku, avšak měla dosti síly, aby dále hlodala své řečiště, čímž se vždy hlouběji zařezávala a snižovala tak svou hladinu. Tak se stalo, že štěrkové pokrovy,*) uložené řekou v době prudkých srážek, se znenáhla dostaly z obvodu nejvyššího zavodnění, a když se znovu vrátila doba přívalů, nebyly už proudem řeky dotčeny. To se opakovalo několikrát a dnes se nám jeví tyto uloženiny jako stupňovité vrstvy štěrku. Jmenujeme je též terasami, říkájice první, či nejstarší terasa, též pokrov štěrkový, druhá čili střední terasa a třetí, nejmladší terasa. Na Berounce jest první terasa 50—80 m nad dnešní hladinou, na Vltavě 83—100 m. Druhá terasa od 20—49 m na Berounce, na Vltavě od 41—61 m. Třetí terasa na Berounce 8—26 m, na Vltavě 12—33. Štěrkové pokrovy a terasy jsou zpravidla pokryty mocnými vrstvami žluté hlíny, vzniklé zvětráním jemného písku a prachu, jež přenášely prudké větry a ukládaly na závětrných místech. Taková navátá hlína se jmenuje spraš (Löss) a pozná se podle drobných ulit suchozemských hlemýžďů. Kromě spraše jsou též na-

*) Uloženiny štěrku.

plavené hlíny s patrným zvrstvením, v nichž bývají ulity vodních měkkýšů. V Čechách jest pravé spraše v původním uložení poměrně velmi málo. Po většině jsou naše hlíny přemístěny. Na Moravě a na Slovensku jsou sprašové hlíny četně rozšířeny, hlavně pak jsou zastoupeny v Dolních Rakousích.

Přes to, že v ledových dobách bylo podnebí velmi drsné, nebyla přece střední Evropa bez života. Mezi severským a alpským ledovcem byl pruh nezaledněný, kdež vznikla tundra. Na blízku ledovců rostly jen lišejníky, na rovinách byla rašeliniště vyplněná rašelínkem a tak vznikala chatrná prst, na níž se ujalý zakrslé keřičky vřesu a nepatrná kroviska vrb. V chráněných nižších polohách byly lesní ostrůvky s břizou, osykou, borovicí a podobnými, zimou snadno snášejícími stromy. (V Čechách a na Moravě.) Z této tundrové flory se zachovaly některé zbytky až na naše časy, jako lišejník sobí a islandský v Čechách, v Dolních Rakousích primula auricula, některé lomikameny a j. Na tundře žily dvě skupiny zvířat, severská (arktická) zatlačená severským ledovcem z polárních krajín a alpská skupina, žijící ve vysokých Alpách, již ledovce sehnaly do nižších poloh. Tuto směs nazýváme arktoalpínskou zvířenou. Nejrozšířenějším obyvatelem tundry jest lumík (*Myodes torquatus*, *M. obensis*), malý hlodavec, příbuzný hrabošům, žijící dnes v Evropě jen v nejzazším cípu severozápadního Ruska. V sibiřských tundrách jest velmi hojný. Za lumíky se táhla vždy polární liška (*Canis lagopus*). Chudíčká květena tundry dostačila k výživě sobů a turů pižmových (*Ovibos moschatus*), zajíců sněžních (*Lepus variabilis*) a zajíce alpského (*L. alpinus*). K této skupině patřil též rosomák (*Gulo borealis*). K čistě alpské zvířence patřil kamzík (*Capella rupicapra*), kozorožec (*Capra ibex*) a svišť (*Arctomys marmotta*). Kromě těchto druhů, žijících dosud v krajinách polárních nebo v Alpách, potulovaly

se tundrou též druhy vymřelé, jako mamut (*Elephas primigenius*) a nosorožec sibiřský (*Rhinoceros tichorhinus*). Mamut byl srstnatý slon 4 m vysoký, s kuželovitou hlavou, jež byla téměř čtvrtinou celé délky těla. Mocné, zatočené kly byly u samců až 4 m dlouhé a vážily kol 400 kg. V čelistech měl 4 stoličky (8 kg) skládané z četných (až 30) plošek. Mamuta známe z diluviálních zvířat nejlépe, poněvadž se našla v Sibiři celá těla i s masem, kůží a srstí, zamrzlá v diluviálním ledu. V Evropě se našel mamut s měkkými částmi v Haliči při hloubení šachty na o z o k e r i t (zemský vosk) ve vsi Staruni (okr. Bohorodczany). Tam byl nalezen též nosorožec sibiřský. K vyhynulým druhům náleží též *Elasmotherium*, nosorožec velikosti slona a podoby koně. Nebyl nikdy příliš hojný a vyhynul již v první polovině čtvrtohor.

Když ledovce poněkud ustoupily, postupovala za nimi květena i zvířena. Morény se pokryly záhy lišejníky, pak zakrslou břízou, polární vrbou a j. a zároveň se měnila tundra v step. V stepním období právě vznikala ložiska spraše. Stepní zima jest suchá, studená, s četnými větrnými bouřemi, jež snadno uváděly v pohyb vyschlé bláto ze spodních morén a přenášely je na ohromné vzdálenosti. Léto jest na stepi poměrně krátké a horké. Step zarůstá bujnou travou a místy se vyskytují též zakrslé stromy. Tundry a stepní formace se vyskytují hlavně v západní a střední Evropě. Na jihu Alp a v jižní Evropě vůbec, byl nepochybně rozšířen les.

Step byla oživena namnoze zvířenou arktoalpinskou (sob, mamut, sibiřský nosorožec, polární liška, sněžní zajíc, kozorožec, kamzik, hranostaj a j.). K zvířeně po výtce stepní náleží velký tarbik stepní (*Alactaga jaculus*), sysel obecný a stepní (*Spermophilus citilus* a *rufescens*), stepní svišť (*Arctomys bobac*), svišťucha (*Lagomys pusilus*) a různé druhy křečků a hrabošů. Z větších druhů žili na stepi diluviální osel

divoký (*Equus hemionus*), divoký kůň a antilopa sajka. Z ptáků nejznámější byl drop (*Otis tarda*), žijící dosud v Evropě. Na zvláště příznivých místech přecházela step v lučiny s parkovitým porostem keřů a stromů, které skládaly i malé lesíky. V takových krajích žili jeleni, daňci, srnci, dále wapiti, čili jelen kanadský, jihosibiřský jelen maral, sibiřský srnec a dnes vymřelý jelen obrovský. Byl velikosti vzrostlého koně (přes 2 metry výšky a 2.80 m délky) a parohy u kořene až 35 cm v objemu, měly rozpětí 3.50 m.

V meziledových dobách se šířilo od západu vlhké, teplé podnebí, před nímž nezbytně ustupovala step na východ a ledovce v Alpách se stahovaly do vyšších pásem, severský ledovec pak ustupoval daleko na sever. Lesní květena, omezená v ledových obdobích jen na malé, chráněné ostrůvky, se rozšířila po celé střední Evropě. Místy ovšem zbyla step i bahníka a rašeliniště. Podnebí v těch dobách bylo tak mírné, že se i v severnějších končinách dařily druhy, rostoucí dnes jen v teplých krajích středomořských. V sev. Francii rostl fíkovník, vavřín a vždy zelený zimostráz. A v těchto utěšených krajinách se potulovala stáda slonů, v řekách žili hroši a v bahnech se provalovali nosorožci. Slonů byly tenkrát dva druhy, 4 m vysoký slon jižní (*Elephas meridionalis*), podobný mamutům a 5 m vysoký slon pravěký (*Elephas antiquus*). Po travnatých lučinách pobíhala stáda koní (*Equus Stenonis*), pásli se tuři a bisoni, v lesích sídlily rozličné druhy jelenů. Nebyl však ani tento ráj bez stínů. V temných houštinách se plížila nejstrašnější šelma z čeledi kočkovitých, machairodus s šavlovitými tesáky, mnohem divočejší pardálů a lvů, kteří se mu zdaleka vyhýbali. Na stromech číhaly divoké kočky a rysy na drobnější zvěř a za noci shledávaly hyény opuštěné zbytky hodů jiných šelem. Některé druhy zvěře žily v obou obdobích, v ledovém i meziledovém. Byli to vlk, liška, medvěd hnědý a jeskynní,

hyéna jeskynní a lev jeskynní, větší lva berberského a nepochybně porostlý delší, hustou srstí.

Zbytky květeny, uložené v rozličných vápených tufech a v rašeliníštích a kosti zvířat, vyskytující se v štěrcích, hlínách a v náplavech jeskynních, jsou velmi důležitými doklady o stáří jednotlivých vrstev.*)

*) Obšírněji bylo pojednáno o geologických poměrech v III. sv. této knihovny (Dr. V. J. Novák, Fysikální zeměpis).

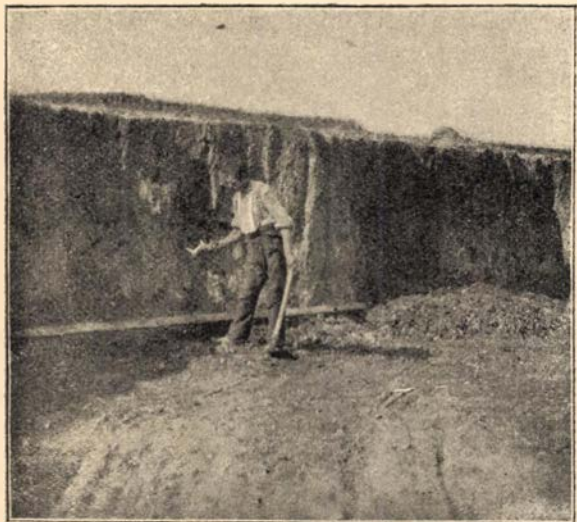
Kultura doby čtvrtohorní.

Památky lidského bytí na zemi v době čtvrtohorní jsou dvojího rázu. Jsou to předně tělesné zbytky člověka, jimiž se obírá praehistorická anthropologie a za druhé to jsou hmotné zbytky činnosti lidské, obor to praehistorické archaeologie. Těchto jest zachováno veliké množství a budeme se jimi zabývatí především, ony jsou velmi vzácný a promluvíme o nich na konci kapitoly.

Z povahy věci vyplývá, že se mohly zachovati jen takové předměty, které byly vyrobeny z hmot vzdorujících po desítky tisíců let rušivým vlivům přírodním. Byl to kámen, po výtce pazourek a kost, jež zbavena ústrojných látek (masa, kůže, tuky), se proměnila ve vápenitý nerost, zachovávající ovšem přesně svůj původní tvar. Všecky ostatní látky, jako dřevo, roh, kůže a pod. podlehly rozkladu a zmizely nadobro. Proto jsme odkázáni, sestrojující obraz pravěkého života, jen na málo pevných a bezpečných pramenů a vypomáháme si domněnkami založenými na příkladech ze života současných přírodních kmenů. Tato srovnávací metoda však tají v sobě veliké nebezpečí, protože ve skutečnosti není pravých primitivních, přírodních národů, k nimž by se mohl přirovnávati člověk v době červánků svého vývoje. Dnešní přírodní národové mají tisíciletou historii, ovšem nepsanou, a tisíciletý kulturní vývoj za sebou. Není vůbec kmene, který by žil jen výlučně ve své kultuře a nebyl dotčen kulturami cizími, které se stěhují někdy neuvěřitelně daleko. Proto jest třeba

veliké opatrnosti při výběru srovnávací látky a spokojiti se spíše jen hmotnou kulturou, t. j. výkladem rozličných náradí a nástrojů, nežli promítati do šerého pravěku lidstva řády a zřízení dnešních divokých národů, které jsou všude již značně spleťité a jeví dlouhý vývoj.

*

Naleziště diluviálních pazourků v Lubné.

Nejstarší hmotné památky po čtvrtohorním člověku se našly ve vrstvách uložených za teplé doby meziledové zároveň s kostmi slona jižního a pravěkého nosorožce Merckova, hrocha, machairoda, jeskynního medvěda, hyény jeskynní, rozličných jelenů, velmi starožitného koně a rozličných druhů skotu. I tyto druhy nazýváme krátce zvířenou, čili faunou teplou, na rozdíl od studené fauny severskoalpínské

(arctoalpinské) dob ledových. Z rostlin byly nalezeny vavřín (*Laurus canariensis*), smokvoň (*Ficus carica*), zimostřez (*Buxus sempervirens*), divoký svatojanský chléb (*Cercis siliquastrum* = Jidášův strom), rhododendron — květena, nebo flora teplá. Podnebí bylo pravidelné, teplé a vlhké (»syrské« podnebí lesní) a sníh se udržoval jen na nejvyšších vrcholcích Alp.

Člověk té doby žil v malých tlupách na volných prostranstvích při řekách; podnebí jej dosud nenutilo, aby hledal uzavřených příbytků; chránil se jen před větrem a deštěm přístěnky z roští, propletenými travinami, před nimiž hořely táborové ohně. Za noci zapalovali as ohně kol celého tábořiště, aby se chránili před četnými a nebezpečnými šelmami. Život pravěkého člověka v těchto nejstarších nám dostupných dobách byl vyplněn hlavně starostí o potravu. Pro vyšší projevy duševního života nebylo ještě místa v jeho mozku a snad se mu i nedostávalo času. Potravou mu bylo vše, co bylo jedlé, kořinky a bobulemi rostlin počínaje a velkými ssavci, jež našel buď čerstvě zdechlé nebo náhodou raněné konče. Neopovrhoval ovšem i rozličným hmyzem a červy, nebo menšími ssavci, jež mohl sám uloviti. Tento stupeň vývoje se nazývá stupněm sběratelským, při němž lov jest jen zaměstnáním příležitostným (fakultativním). Na velké ssavce se nemohl odvážiti se svými velmi prostými zbraněmi. Byly to dřevěné kyje, dřevěné oštěpy s prostě opálenými hroty — oheň tento člověk již znal — a hlavně pazourkové klíny, upravené pouhým otloukáním pazourkového valounu do tvaru mandlovitého. Velmi často bývá na širším konci původní kůra zachována, z čehož lze souditi, že klínů se používalo v holé ruce a nikoliv nasazených v nějaké násadě. Nazývají se pěstními klíny (*coup de poing*, *Faustkeil*). Tyto veliké nástroje provází řada drobnějších nástrojů, t. zv. drobná industrie, výrobných z odštěpků a třísek pazourkových účelnou

retuší. Jsou to rozličné nože, hroty, vrtáky, drasadla a škrabadla.

Tvary pazourkových nástrojů jsou velmi důležité, protože podle nich se dělí celý vývoj čtvrtohorní kultury na stupně, které zároveň souhlasí s časovým rozdělením podle geologických vrstev. Rozdělení palaeolithické doby bylo provedeno nejdříve a nejúplněji ve Francii G. Mortilletem a jeho soustava byla přijata za základ chronologie starší doby kamenné v celém světě. Jest vzorem typologického třídění (tvaroslovného), protože od počátku spojovala typologii se stratografií, t. j. se studiem geologického zvrstvení. G. Mortillet uveřejnil po prvé svůj system r. 1869; od té doby byl jen doplněn a prohlouben a platí nezměněně podnes. Skládá se ze šesti stupňů, nazvaných podle důležitých nalezišť francouzských. V nejnovější době byly připojeny ještě dva stupně, jeden na počátku a jeden na konci palaeolithu.

Stupeň, jež jsme výše vylíčili, se nazývá stupněm chellským (Chelléen čti šelén) a byl nazván po městečku Chelles (čti Šel) v dep. Seine et Marne, na východ od Paříže. Před ním předcházel stupeň prechellský (Prechelléen), v němž se nevyskytují ještě pěstní klíny, nýbrž nástroje byly vyráběny jen z úlomků a třísek pazourku, ale vědomou a účelnou retuší. V těchto nejprimitivnějších nástrojích jsou již obsaženy zárodky všech pozdějších dokonalých tvarů.

Druhý stupeň palaeolithický se nazývá s t u p n ě m a c h e u l s k ý m (Acheuléen čti ašölén) podle Saint Acheulu (Sentašöl) u Amiensu. Již na konci stupně chellského lze pozorovati, že se podnebí ochlazovalo, jak tomu nasvědčuje ubývání teplé zvířeny. V acheulském stupni toto klesání teploty pokračovalo a ubývalo dešťů, ač ovzduší bylo ještě dosti vlhké. Říční nánosy v této době se skládají již z drobnějších prvků, protože proudy vod se nevalily tak prudce, jako

v období předešlém. Teplá zvířena vymizela úplně; za slona jižního a starověkého a za nosorožce Merkova objevili se jiní obři, pokrytí teplým, hustým, vlnatým kožichem, aby lépe mohli vzdorovatí mrazu. Byli to mamut s krásnými kly a nosorožec sibiřský. Koně, rozličné druhy skotu, jeleni a jiní se znenáhla přizpůsobili novému, drsnějšímu podnebí, velké šelmy, jako lev, medvěd, tygr a hyéna se uchýlily do jeskyň. Chlad zatlačoval znenáhla i teplou květenu, jež ustupovala a za ní se šířily druhy chladnější, až posléze nabyla převahy květena arktoalpinská. Tato změna podnebí se dotkla i člověka a donutila jej, aby se pečlivěji staral o své bytí a tím jej přivedla na dráze vývoje o značný kus ku předu. Neudálo se vše rázem; změny podnebí nebyly pozorovatelné, právě jako dnes, za generaci, ba ani za století. Avšak právě jen taková zdoluhavá proměna, trvající tisíciletí, mohla působiti blahodárně na vývoj lidstva; rychlé proměny by je byly zničily, protože by se v pravdě primitivní člověk nebyl dovedl rychle přizpůsobiti ani zevně, ani ve svém vnitřním ústrojí. Toho dokladem jsou i dnešní primitivové, kteří zpravidla hynou, byli-li náhle převedeni v jiné přírodní i kulturní podmínky. Změnou podnebí se změnily i přírodní podmínky života a z nich nejhlavnější, potrava. Příroda již nedávala výživy tak snadno, jako v teplých dobách chellských. Bylo třeba mnoho se starati, mnoho hledati a hlavně bylo zlepšiti lovecké metody. Nestálo již číhati na drobnou zvěř; bylo třeba pokusiti se i o větší, ba i o největší druhy. Z té příčiny se zdokonalovala technika výroby kamenných zbraní, zdokonaloval se i tvar a tím se tříbil a zjemňoval i cit pro úhlednou formu. Neustále pronikavější chladna donucovala člověka přemýšletí o obraně a tak vznikal oblek z kožešin ulovených zvířat a vyskytly se první pokusy o stavbu uzavřených chýší. Kde byla výhodná příležitost, uchýlovali se lidé i pod

převísle skály (abris) nebo i do jeskyň; bylo to však výjimkou. Právě sídlení v jeskyních spadá do pozdějšího stupně. Kožešin bylo zprvu používáno surových, později se poněkud zpracovávaly tím, že se s nich seškrabaly zbytky tuku i masa, tloukly se kameny, mnuly a posléze sešivaly šlachami a strunami ze zvířecích střev. Nešlo se jehlou, ani kostěnou, nýbrž provrtávaly se do kůže otvory pazourkovými hroty a vrtáky. Kostěných nástrojů v obou prvních stupních palaeolithických vůbec nebylo. Zvláštního vývoje doznaly v acheulském stupni pěstní klíny. Byly velmi pečlivě retušovány a prováděny v neobyčejně dokonalých a jemných tvarech. Mandlovitý tvar starého chellského klínu byl základem i klínu acheulského, avšak kromě něho se vyráběly i klíny hrotité, s velmi jemnými špičkami a klíny okrouhlé (diskoidní). Rozmanitost tvarů acheulského klínu svědčí o tom, že nebyl každý klín universálním nástrojem, jak se za to dříve mělo, nýbrž že každý tvar o sobě měl svůj zvláštní účel. Byly to sekery, obuchy, hroty oštěpů, ale i velké nože, jichž bylo třeba při stahování větších zvířat. Drobná industrie, jako škrabadla, vrtáky, hroty, nože a drasadla byla rovněž zdokonalena, ovšem ne v té míře, jako pěstní klíny.

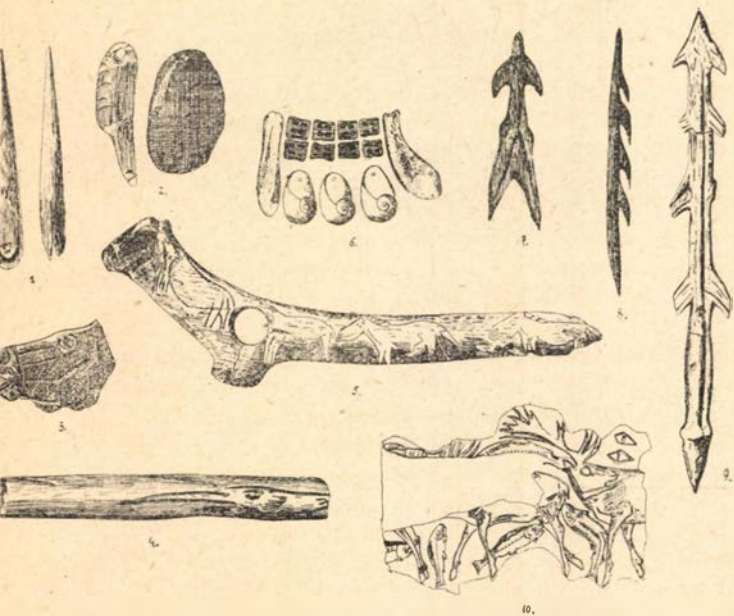
Na sklonku acheulského stupně byla průměrná teplota v západní a střední Evropě již velmi nízká, a klesala neustále. Vlhkosti vzduchu nebylo, ale na místě dešťů padal sníh. Veliká část Evropy byla pokryta bílým příkrovem sněhu, jenž se znenáhla měnil v led. Ze severu se valil k jihu mohutný proud ledu a s alpských vrcholů stékaly ledovce daleko do údolí. Tak byl zahájen třetí stupeň ve vývoji lidské kultury starší doby kamenné, nazvaný s t u p n ě m m o u s t é r s k ý m (Moustérien, čti mustérien) podle Le Moustier (čti Mustié) na pravém břehu řeky Vezèry. Nepohoda zle doléhala na člověka a nutila jej k neustálému zdokonalování prostředků na uhájení

života. Ve výrobě pazourkových nástrojů se rozmohly drobné tvary z odštěpků, retušované po jedné straně. Náběh k tomuto druhu nástrojů byl učiněn již v mladším období acheulského stupně výrobou tvarů levalloiských (čti levalloaských), nazvaných podle nalezišť v Levallois-Perret (Levallois-Perre) u Paříže. Jsou to zvláštní hrotité nástroje, vyrobené dobrou retuší z velkých odštěpků v podobě rozštípnutých klínů. V moustérském stupni jsou takové hrotité nástroje se spodní plochou přirozeně hladkou rázovitým tvarem a nazývají se »moustérský ruční hrot«. Jiným velmi dokonalým nástrojem jsou laquinské dvojhroté špičky (podle jeskyně La Quina v Charente), tvaru špičatě vejčitého, retušované rovněž jen po jedné straně. Velmi rozmanitá jsou škrabadla vyráběná buď z třísek a odštěpků, nebo z pravidelných čepelí.*) Všecky moustérské nástroje nasvědčují úsilovnému zpracování koží, jichž člověk potřeboval k ochraně proti mrazu. Moustérský člověk se živil hlavně lovem skotu, jak tomu nasvědčují kosti nalezené v kulturních vrstvách, vzniklých na starých tábořištích. V acheulském stupni lovil převahou koně. Maso jedl buď syrové, nebo pečené a s oblibou si pochutnával na morku z kostí, jež se zpravidla nacházejí rozštípaný. Zvířena v moustérském stupni byla táž, jako na sklonku stupně acheulského, studená, arkto-alpinská. Jen koncem moustérského stupně přibyl ještě sob.

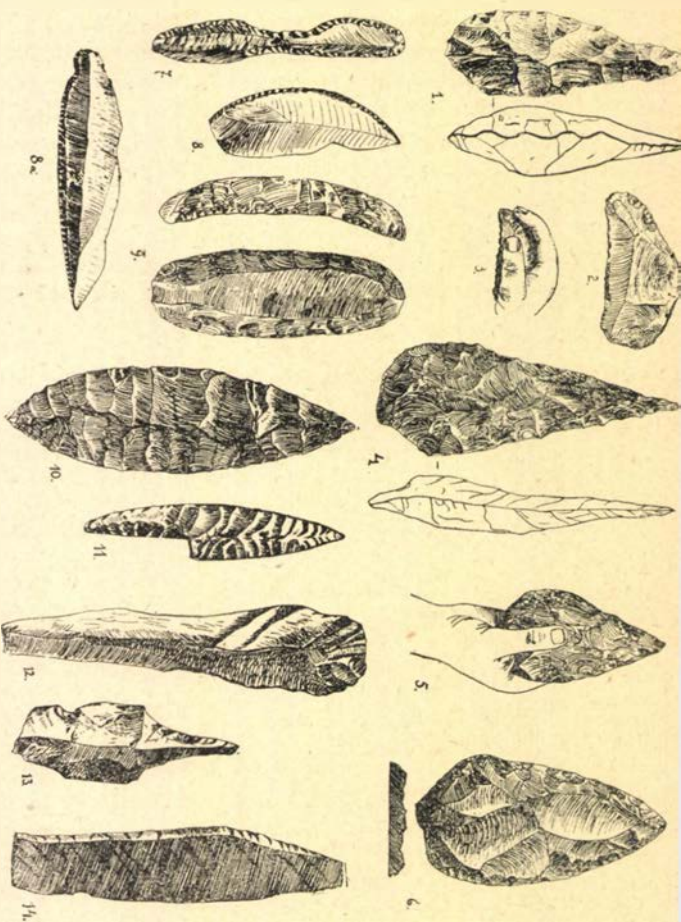
Moustérským stupněm se skončilo starší období palaeolithu, vyznačené výrobou pěstních klínů z pazourku, velmi primitivním způsobem života a téměř naprostým nedostatkem umělecké činnosti. Člověk této doby byl ještě na nižším stupni vývoje, jak tomu nasvědčují nečetné kostry dosud nalezené. O jeho tělesných vlastnostech se zmíním později. O společen-

*) Čepelí nazýváme pravidelné třísky, odštípnuté kolmým úderem z pazourkového jádra; vyráběly se z nich nože a čepelovitá škrabadla.

ských řádech a zřízeních je nesnadno říci cos určitého. Z nálezů lze přímo souditi, že žil v uzavřených společnostech, v hordě; o kmenovém zřízení nelze v té době vůbec hovořit. Měla-li horda náčelníka, byl to jistě jedinec vynikající silou a zručností, jehož se ostatní jednak báli, jednak vzhlíželi k němu s úctou, jako k ochranci. Až na zbraně a nástroje byl majetek společný, protože ve skutečnosti neměl nikdo ničeho. Les i prerie patřila všem a všichni sbírali a lovili pro celou hordu.

1. Aurignacký kostěný hrot. 2. Ozdobná závěska z kosti. 3. Koňská hlava řezaná z kosti. 4. Kost s vyrytou hlavou antilopy. 5. Velitelská hůlka zdobená rytými obrazy koní. 6. Část náhrdelníku z řezaných kostí, rybích obratlů a hlemýžďích skořápek z parohu. 10. Skupina zvířat rytá na kosti. (Ryby, sob, jelen.)

1. Pěstník klin chelečenský. 2, 3. Škrabadla. 4, 5. Pěstní klín acheuléenský. 6. Moustěský hrot. 7-9. Nástroje aurignacké. 10. Solutréenský „list vavřínový“. 11. Solutréenský hrot se zubem. 12-14. Nástroje magdalénské.

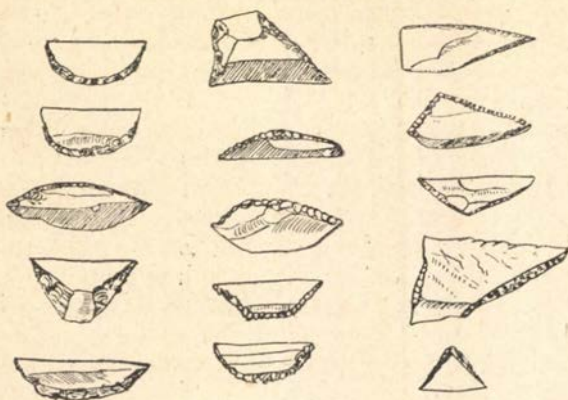
Některé nálezy nám dovoluují aspoň poněkud odhaliti oponu, zakrývající na věčné časy duševní život palaeolithického člověka. Tento nejstarší nám známý člověk, vědecky zvaný homo primigenius (člověk prvotný), též člověk neanderthálský (viz dále), nebyl již po stránce duševní na stupni zvířecím, nýbrž byl skutečným člověkem, myslícím a uvažujícím, tvorem nadaným svobodnou vůlí, řízenou a obmezenou logickým duchem. To nám dosvědčují důmyslné kamenné nástroje, jichž by žádné zvíře, ani nejinteligentnější, nebylo dovedlo vyrobiti. A tento člověk, čela nízkého a divokého vzhledu, podoby téměř ještě zvířecí, měl již i určité názory na život i na smrt a smíme-li pro tuto dobu použití toho slova — měl i jakési názory náboženské. On věřil v život posmrtný, ať již v jakékoli podobě a tuto víru projevoval pečlivým ukládáním nebožtíků do hrobu. Byl to jistě strach z návratu mrtvého, jenž jej přiváděl na myšlenku, aby jej uložil s celým jeho majetkem v hrobě dobře zavaleném kamením.

Lidstvo neanderthálské (v. d.) rassy, jež žilo v Evropě ve starším palaeolithu bylo z části vyhubeno, z části vytlačeno a zassimilováno novým, dokonalejším lidem, jenž přišel z východu a přinášel s sebou novou industrii i nový způsob života. Jeho příchodem se počíná mladší období palaeolithu a první stupeň jeho sluje stupněm aurignackým (čti oriňacký) nebo Aurignacien (čti oriňasien), podle dnes již téměř zmizelé jeskyně v Aurignacu (dep. Haute Garonne). V tomto stupni se změnilo podnebí velmi nepříjemně. Vlhkosti vzduchu ubývalo, nastaly suché mrazy, provázené prudkými větry, které přenášely neustále ohromné mraky prachu. Tenkrát se ukládala spraš. Drsné, studené a suché podnebí zapudilo obyvatele i posledních volných tábořišť do jeskyní a pod ochranu převislých skal (abri). Zvířena se nepozorovatelně proměňovala. Skot, jenž převládal na počátku stupně

moustérského, ustupoval znenáhla koni, který se silně rozmohl. Značně vymizely šelmy; z části byly vypuzeny člověkem z jeskyň a bez náležitého úkrytu nesnesly drsnosti podnebí. Jest zajímavě sledovati v usazených vrstvách, jak se v jeskyních střídali obyvatelé. Nejprve tam sídlily šelmy — lev, hyéna, nejčastěji medvěd. Pak následuje kulturní vrstva s ohništi a zbytky po lidech a na ní opět vrstva nasvědčující, že se jeskyně zmocnil opět medvěd. To se opakuje několikrát. Co tu bylo as bojů, co dramat, po nichž se nedochovalo ani nejmenších stop.

Pazourková industrie mladšího palaeolithu nezná již pěstních klínů. Všecky nástroje jsou vyráběny z odštěpků a z čepelí, a jsou důmyslně retušovány. V aurignackém stupni jest rázovitým nástrojem zakřivený hrot, vyrobený z třísky, jejíž pravá strana jest zakřivena, levá pak rovná. Jiným znakem tohoto stupně jsou tenké, prohnuté čepele, retušované jemným úderem na tvrdé podložce. Jsou retušovány buď jen na delších stranách, nebo na celém obvodu. Zvláště význačny jsou čepele s vrubem. Kromě čepelí se tu vyskytují různá škrabadla, drasadla, rydla a vrtáky i hroty. Po prvé se vyskytují v aurignackém stupni t. zv. mikrolithy.*) Jsou to malé třísky a odštěpky pazourku ve tvarech geometrických, a jsou zpravidla jemně retušovány. Bylo jich používáno jako drobných nebozezů, rydel a pod., nebo byly řadou vsazovány do podlouhlé násady a pracovalo se jimi jako pilou, nebo nožem. Nejdůležitějším znakem celého mladšího palaeolithu jsou však nástroje úmyslně vyrobené z kostí a vyskytují se po prvé právě v aurignackém stupni. Nejsou ještě tak dokonalé, jako v pozdějších stupních, ale jsou účelně vyráběny. Jest to t. zv. aurignacká špička z kosti nebo z parohu s pečlivě vybroušeným hrotem a rýhou na spodku, a prosté jehly. V mladším

*) Z řeckého mikros — malý, lithos — kámen.

Mikrolithy.

období aurignacienu se objevují již provrtané sobí parohy, zvané velitelskou hůlkou (*bâton de commandement*). V pozdějších obdobích bývají zdobeny rytinami.

V následujícím stupni, solutréenském (čti solytrénský) neb Solutrén (čti Solytrén), dostoupilo ochlazení vrcholu. Podnebí bylo tak studené, že veškerá vegetace zakrněla. Ve zvířeně nabyl převahy sob. Mamutů i nosorožců znenáhla ubývá. Ledovec sehnal kamzíky a kozorožce s výšin, takže křižovali krajinou všemi směry. Kůň, skot i jelen se stávají vzácnými. I šelem ubylo. Hyéna vymizela zcela. Pazourkové nástroje solutréenské se liší podstatně od tvarů aurignackých, hlavně retuší. V aurignackém stupni se prováděla retuše na hranách čepelí; v solutréenu se retuší celá plocha nástroje, zvláštní jemnou retuší, prováděnou hlavně tlakem. Rázovitým tvarem jest tu hrot, zvaný podle podoby listem vavřínovým. Byly to hroty kopí nebo dýky. Jsou retušovány na obou stranách. V mladším období solutréenském k nim přistupuje zvláštní hrot s vrubem. Jest to jakýsi druh hrotu s řapem, jenž zasahoval do ratiště. Kromě

těchto rázovitých tvarů vyskytuje se množství obvyklých čepelí, škrabadel a pod. Kostěné předměty bývají zpravidla zdobeny rytinami, nebo řezbami. Sothutréenským stupněm se končí vlastní doba ledová a následující stupeň jest již v době poledové. Nazývá se s t u p n ě m m a g d a l é n s k ý m (Magdalénien), podle jeskyně La Madelaine (čti La Madelén) u Tursacu v dep. Dordogni. Ač v době poledové, přece bylo podnebí ještě velmi studené a suché. Zvířena se podstatně proměnila. Kůň na počátku ještě hojný mizí a jest nahražován skotem. Jelen byl vzácný, sob velmi hojný. Mamut i nosorožec mizí. Kamzíci, kozy a kozorožci se rozmnožili. Vyskytovali se tur pižmový, sajka, liška polární, rosomák, lumík, sysel, svišťucha a hranostaj. Květena byla tundrová se zakrslými stromy. Zpracování pazourku v této době velmi pokleslo. Bylo ho používáno velmi hojně, ale v jednoduchých, prostých tvarech, bez zvláštní retuše. Za to se velice rozmohla výroba předmětů z kostí sobích, koňských a z mamutích klů. Vyráběly se hlavně zbraně a lovecké předměty. Hroty kopí jsou válcovité a hladké, na spodu buď rozštípené, nebo šikmo seříznuty a opatřeny zářezy. I jednoduché jehly a šídla bývají vždy zdobena. Zvláště pěkně bývaly zdobeny metače oštěpů. Ze sobích parohů byly robeny válcovité harpuny 5—40 cm dlouhé. Byl-li znám již luk a šípy, nelze zjistiti, ale lze to předpokládati. K čemu se používalo t. zv. velitelských hůlek, nebylo dosud rozluštěno. Názory se různí. Jedni soudí, že to byly odznaky náčelníků, jini v nich spatřují kouzelnické hole, napínače luku, součásti ohlávek, držáky stanů, rukojeti praků nebo lovecké trofeje. J. Schoetensack projevil mínění, že to byly jakési fibule, spony, kterými se upevňoval kožešinový límec, jako se dosud děje u Eskymáků.

Život v mladším období palaeolithickém se soustřeďoval pravděpodobně u ohniště v jeskyni. Tam byla ochrana před krutým mrazem, tam se upravovaly ná-

stroje a kožešiny. Obživu dával hlavně lov, provozovaný důmyslným způsobem a vhodnými zbraněmi. Jen velká zvířata, jako mamut, odporovala as kostěným, nebo pazourkovým hrotům a proto se jich člověk zmocňoval lstí, chytaje je do jam, kdež je mohl pohodlně ubíjeti. Na vhodných místech pořádány i štvavnice tím způsobem, že se zvěř hnala na srázná místa, aby se skokem se srázu zabila, nebo aspoň těžce zranila. Lovci neodnášeli ulovené zvěře do svých sídel, nýbrž stahovali a čtvrtili ji na místě. Proto nelze téměř nikdy na tábořištích shledati úplné kostry, byť i se tam vyskytly spousty kostí téhož druhu. Maso jídali pečené, poněvadž neznali dosud výroby hliněných nádob. Není o tom pochyby, že nějakých nádob používali k ukládání nasbíraných plodů, avšak to byly nádoby pletené, nebo kožené měchy. Neznalost výroby nádob z hlíny jest mimo výrobu kamenných nástrojů přitloukáním nejdůležitějším znakem starší doby kamenné. Známe však několik nálezů kamenných nádob. Byly to třecí misky na roztírání nerostných barev s tuky a kahany, jimiž osvětlovali temné jeskyně. Často se hovořívá o tom, znal-li člověk v mladším palaeolithu, nebo aspoň v magdalénském stupni domácí zvířata a soudívá se, že měl aspoň stáda poloochočených sobů. Bylo by to možno, ale nálezy to doloženo není. Jistě měl však již domácího psa. Tento nejstarší a věrný přítel lidí sblížil se po prvé s člověkem, když jej mrazy zahnalý do jeskyně, a tam našel svého budoucího pána a osud celého svého rodu.

Pohřby v mladším palaeolithu jsou obvyklé a jest již známo dosti nálezů, z nichž můžeme posouditi pohřební ritus. Mrtvoly byly pohřbívány zpravidla v jeskyni, v níž zesnulý bydlil. Pozůstalí si po pohřbu vyhledali jiné obydlí. Při pohřbech se stávalo, že byl mrtvý pochován ještě do horkého popela, takže i kosti bývají opáleny. Mrtvoly byly uloženy v plném obleku

se všemi skvosty a ozdobami z provrtných mušlí a přirezaných kostí a přidány mu i zbraně na cestu do záhrobí. Víra v posmrtný život jest tudíž i v mladším palaeolithu prokázána. Jiných náboženských představ ze známého nálezového materiálu odvoditi nelze.

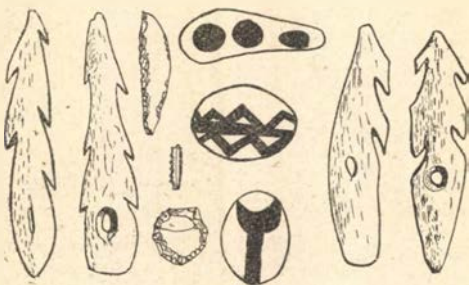
Vynikajícím rysem lidu v mladším palaeolithu jest mohutný sklon k umělecké produkci. Nebyly zdobeny jen předměty z kostí, nýbrž člověk tehdejší se chápal každé vhodné příležitosti, aby dal vytrysknouti bujně své síle a tu pokrývá stěny jeskyně výtvary své fantazie, vrýváje v ně na podiv věrné podoby zvířat, tam si rýsuje soba na destičku břidlice, onde vyřezává koňskou hlavičku z kostí — slovem, on tvoří neustále. Jeho duše nebyla naplněna množstvím abstraktních představ, on nepřemýšlel o tvarech, on prostě viděl — a on uměl viděti bystrým okem lovce — a viděné věrně zpodoboval ostrým pazourkem na kosti, nebo na kameni. Dnes jsou známy již nespočetné nálezy rytin a řezb, jež lze rozdělit dle místa nálezu na 1. drobné, pohyblivé předměty v jeskyních, a jen zřídka v otevřených sídlištích; 2. na kresby a malby na stěnách jeskyní. Časově lze rozdělití palaeolithické umění na 1. řezby, 2. reliefs a 3. na rytiny a malby. V aurignacienu převažují řezby (»Venuše z Brasempuy«, Willendorfská Venuše z Dol. Rakous), přecházejí ovšem i do solutréenu (soška mamuta z Předmostí); v solutréenu se rozmáhají reliefs a v magdalénienu rytiny a malby. (Nejznámější, malby v Altamíře ve Španělsku.)

Posledním palaeolithickým stupněm jest A z y l i e n, nazváno po jeskyni Mas-d'Azil v Ariège v předhůří pyrenejském. V tomto stupni vyznívá palaeolithické umění i život, ale podmínky přírodní byly již nadobro změněny. Podnebí se v podstatě shodovalo s dnešním klimatem; bylo to lesní klima. Zvířena se rovněž shodovala s dnešní faunou. Arktoalpínská zvířena vymizela zúplna, mamut a nosorožec vymřeli, sob, turpišmový, polární liška a rosomák se vystěhovali na sever

Jiné druhy odtáhly na severovýchod (svišťucha, tarbík), sajka se obrátila do východních stepí a kamzík s kozorožcem vystoupili opět na alpské výšiny. Květena byla dnešní lesní flora.

V pazourkové industrii, podobné stupni magdalénskému, převažují mikrolithy. Harpuny jsou ploché, poněvadž byly vyrobeny z kory jeleních parohů.

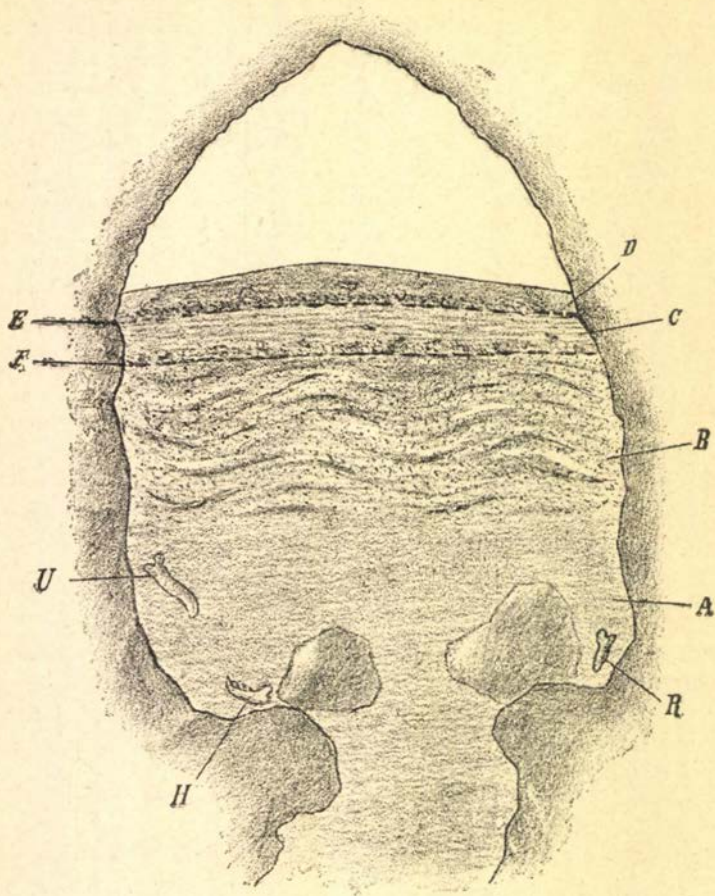
Zvláštním zjevem v tomto stupni jsou

Harpuny, pazourky a pomalované oblázky z Mas d'Azilu.

oblázky z křemene, pomalované rozmanitými, tmavočervenými znaky, o jejichž významu nelze dosud říci nic podstatného. Ve Francii jest azylien značně rozšířeno a bylo dříve nazýváno podle Mortilleta *tourassien* (čti *turasien*) po nalezišti u La Tourrasse. S azylským stupněm jsou současná též francouzská naleziště mikrolithické industrie, nazvané po nalezišti ve Fère-en-Tardenois (čti Fér-an-Tardenoa) stupněm *tardenois* ským. (*Tardenoisien*). Odchylné přírodní poměry od ledové doby, v nichž se vyskytl stupeň azylský, byly příčinou, že se někdy pokládá za přechodní stupeň mezi starší a mladší dobou kamennou. Podnebím ovšem a květenou i zvířenou již čtvrtohorním není, ale způsobem života jest ještě palaeolithický. Nezměnilo se zatím nic; co se vyrábělo z parohů sobích, to se nyní řezalo z parohů jeleních a tvary všech nástrojů zůstaly nezměněny.

Čechy nebyly zaledněny, a přece se tu našlo jen velmi málo památek palaeolithických. Zdá se, že byly

Jeskyňe „Turské maštale“ u Tetína.

jen velmi řídce osídleny a nikdy na dlouho. Ze staršího palaeolithu není dosud známo ničeho a z mladšího období bylo objeveno jen několik nesouvislých

3.

4.

7.

6.

10.

11.

13.

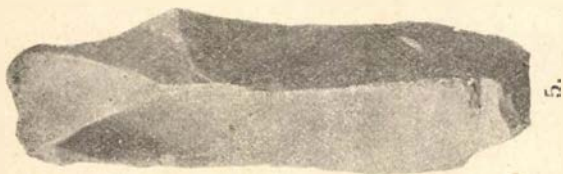
Palaeolithické pazourky z Lubné u Rakovníka.

nálezů. Ze stupně aurignackého známe stanici diluviálního člověka v Lubné u Rakovníka, kdež se našly pazourkové nástroje pohromadě s kostmi soba, pazourky z Plotiště u Hradce Králové a jediný pazourek upomínající na aurignacké zakřivené hroty z jeskyně »Turské maštale« pod Tetínem. České pazourkové nástroje jsou však převážnou většinou atypické (bezvýrazné) a jen několik málo kousků dokazuje svou kolmou retuší, že patří do aurignackého stupně. Ze stupně solutréenského jest znám jediný předmět — »list vavřínový« z cihelny »na Báních« u Libně. Bohužel, že při nálezu nebyl odborník, předmět sám pak se dostal až několik let po nalezení v širší veřejnost, kdy už jej nebylo možno přesně ověřiti. Patří tudíž k nálezům pochybným. Četněji je zastoupen stupeň magdalénský nálezem na Generálce, v Liboci a u Předměřic. K magdalénskému stupni patří též naleziště v Poplzi.

Ještě chudší jsou Čechy na nálezy zbytků čtvrtohorního člověka. Ověřeného nálezů není vůbec a lebky, o nichž se soudilo, že by mohly býti čtvrtohorní, nemají tak výrazných znaků, aby aspoň jimi se mohly ověřiti. Jsou to lebky, nalezené buď v jeskyních (»Svatoprokopská«, sudslavická), nebo v cihelnách při kopání hlíny (podbabská, třebichovická a j.). Při těchto vesměs starších nálezech jsme odkázáni jen na záznamy pořízené dle výpovědí dělníků — »že lebka byla nalezena v té a v té hloubce při porážení hlíny«. Uvážíme-li, jak hluboké bývají na př. hroby latěnské, nebo slovanské a jak málo pozornosti věnují nálezům dělníci, pochopíme, že tyto lebky jsou vesměs pochybné.

Na Moravě jest palaeolith zastoupen velmi hojně. Moustěrský stupeň byl zjištěn v jeskyni šipecké a v Čertově díře, aurignacien v Jaslovicích u Znojma a v Brně (pohřeb se soškou řezanou z kosti a s ozdobami). Solutréenský stupeň byl v Předměstí a magdalénský stupeň se vyskytl hojně v rozličných jeskyních. I Slovensko je bohato palaeolithickými památ-

kami, jest však třeba, aby se odborně probadaly jeskyně na Slovensku dříve, než nerozumná ochota a láska k přírodním památkám zničí v nich diluviální vrstvy.

Pazourkový nůž.

Člověk čtvrtohorní.

Člověk v starším období palaeolithickém nebyl jistě vzorem hellénské krásy. Mnohý rys na něm ještě upomínal na nižší předky. Byl podprostřední, spíše malé postavy, těla sraženého; dolní část nohou byla nepoměrně krátká. Avšak byl silný, svalů značně vyvinutých. Hlavním znakem tohoto kmene bylo silně nazad ubíhající čelo, nízká mozkovna, značné súžení ve spáncích, mohutně vyvinuté části obličejových kostí, na nichž jsou připevněny žvýkácí svaly, vypnuté čelisti (prognathie) a mocné, vnitřními konci se dotýkající oblouky nadočnicové. Spodní čelist byla hmotná a vysoká, brada nebyla vůbec vyvinuta nebo byla jen nepatrně vyznačena. Stoličky jsou hmotné a, na rozdíl od chrupu dnešního člověka, přibývá jim hmoty dozadu. Tyto znaky dovolují souditi, že výraz čtvrtohorního člověka byl silně zvířecí. Pod nízkým čelem se klenuly mohutné hrboly, zarostlé dlouhými chlupy a pod nimi se blyštěly hluboce zapadlé oči. Ústa byla silně posunuta vpřed, na způsob zvířecí tlamy a nad masitými rty byl široký, jen nepatrně vystouplý nos. Brady nebylo, čímž vysunutí úst bylo jen sesilováno. Vzrůst chlupů po těle byl jistě také silnější, než v současné době. Tento člověk z počátku nemluvil článkovanou řečí, nýbrž dorozumíval se hlavně posuňky a jednotlivými hrdelními zvuky, které teprve dlouhým vývojem se spojovaly v článkovaná slova. Na nedostatek řeči článkované soudíme z tvaru spodní čelisti, jíž chybí brada, to jest místo, kde se upínají svaly jazykové. K článkované řeči je

nezbytně třeba častého pohybu jazyka; tím silí jazykové svaly a sesílením jich nutně se též sesilují jejich úpony a tím vzniká brada. Chybí-li brada pravěkému člověku, soudíme z toho, že nepoužíval jazyka k mluvení a tudíž neměl ještě článkované řeči.

Lidský kmen v starším období palaeolithickém nazýváme neanderthálskou rassou, podle nálezu v jeskyni »Feldhofer Grotte« v neanderském údolí na potoce Düsselbachu na východ od Düsseldorfu. Tam vykopali dělníci r. 1856 kostru, z níž se podařilo Dr. Fuhlrotovi zachrániti calvu (svrchní část lebky), 2 stehenní kosti, celou pravou kost ramenní a $\frac{3}{4}$ levé, levou kost vřetení celou a polovinu kosti pravé, úplnou pravou kost loketní, část levé pánve, část pravé lopatky, skoro celou pravou kost klíční a pět zlomků žeber. Fuhlrot uveřejnil tento nález r. 1858 a 1865 a záhy vznikla o něm celá literatura. Je zajímavé sledovati, jak skepticky se k němu stavěli badatelé a jak neradi slyšeli o inferiorní (nižší) rasse, jež dávala do jisté míry za pravdu Darwinovi a otvírala nové obzory po stránce fylogenetické (nauka o vývoji a příbuznosti druhu). První uznal neanderthálskou rassu anthropolog a nestranný pozorovatel Dr. Schaafhausen již v r. 1858. Jiní však byli méně prozíraví a vyslovili se jinak. Tak na př. V. Mayer r. 1864 prohlásil nález neanderthálský za kostru kozáka z napoleonských válek, Prunner Bey jej pokládal za kostru idiotského Kelta, Wallace za kostru nějakého divocha, B. Wagner za kostru starého Holanďana. Správně jej posoudil Huxley 1863 a 1865 prohlásiv, že tu jde v pravdě o velmi nízkou rassu, k níž hledal analogie u Australců. R. 1871 vystoupil proti neanderthálskému člověku R. Virchow, nazvav jej ubohou, atypickou kostrou individua ztíženého četnými pathologickými změnami (Rhachitis, dna a pod.) a popřel nadobro její diluviální stáří. Autorita Virchowova zarazila boj a zdr-

žela studium palaeolithického člověka o dobrých 30 let. V Německu se o neanderthálském člověku nemluvalo. Všichni se obávali prudké kritiky Virchowovy a jeho zžíravého posměchu. Teprve, když se množily nálezy koster nesporně palaeolithických a když Gorjanović Kramberger objevil v Krapině v Chorvatsku celé tábořiště diluviálního člověka s četnými zbytky kanibalských (lidojedských) hodů — teprve pak odvážil se Schwalbe roku 1900 nového zpracování neanderthálské lebky a po něm r. 1902 Klaatsch a oba uveřejnili své práce ještě za života Virchowova, jenž posléze na samém sklonku svého života byl nucen povoliti. Po smrti Virchowově (r. 1903) se ovšem vyrojilo hojně prací, ale žádná z nich nedostihla práce Schwalbeovy.

V mladším palaeolithu se objevila v Evropě vyšší rasa, lišící se již jen nepatrně od současného člověka. Byla nazvána rassou Cro-Magnonskou po prvním nalezišti ve Francii. Byl to dlouholebý typ, jenž pravděpodobně přečkal ledovou dobu a přešel do mladší doby kamenné. Kromě dlouholebé rassy Cro-Magnonské se vyskytla též krátkolebá rasa grenellská nebo furfozská. Na Riviéře, na rozhraní Francie a Italie, v Mentonu byly objeveny jeskyně s četnými pohřby, mezi nimiž se vyskytl též typ negroidní, nazvaný rasou Grimaldskou (na počest knížete Monackého).

Pohřbů i ojedinelých nálezů lidských kostí ve vrstvách nesporně čtvrtohorních bylo učiněno již mnoho. Nejstarší zbytek lidský, sáhající ještě před chellský stupeň, jest čelist mauerská (*Homo heidelbergensis*), r. 1907 nalezená 24.10 m hluboko v písku naplaveném řekou Neckarem u vsi Maueru na říčce Elsenz na j. v. od Heidelberka. Je velmi hrubá a projevuje velmi nízké znaky, jakých nebylo pozorováno na žádné jiné čelisti. Z ostatních uvedeme jen některé v přehledu.

r. 1859	Arcy-sur-Cure	(Arsy syr kyr)	podní čelist	(Moustérién)
1862-75	La Madelaine	(La Madelén)	pohřeb	(Magdalénien)
1868	Cro-Magnon	(Kro-Mañon)	pohřby	(Aurignacien)
1872	Laugerie Basse	(Ložerí Bas)	pohřeb	(Magdalénien)
1874	Grotte des Enfants	(Grot des anfan)	negroidní pohřeb	(Aurignacien)
1880	P ř e d m o s t	Morava	pohřby	(Solutréen)
1882	Š i p k a	"	čelist	(Moustérien)
1886	La Naulette	(La Nolet)	čelist	"
1887	Spy	(Belgie)	pohřeb	"
1891	B r n o	Morava	"	(Solutréen)
1899-1905	Krapina	(Chorvátsko)	zbytky hodů	(Chelléen)
1900	Jeskyně Mentonské		pohřby	(Aurignacien)
1907	O c h o z	Morava	sp. čelist	(Moustérien)
1908	Le Moustier	(Hauser)	pohřeb	(Acheuléen)
"	La Chapelle-aux-Saints		"	
1909	Laugerie Haute	Hauser	"	(Aurignacien)
1921	Borreby	Rodesie Afrika	lebka neandert-typ	

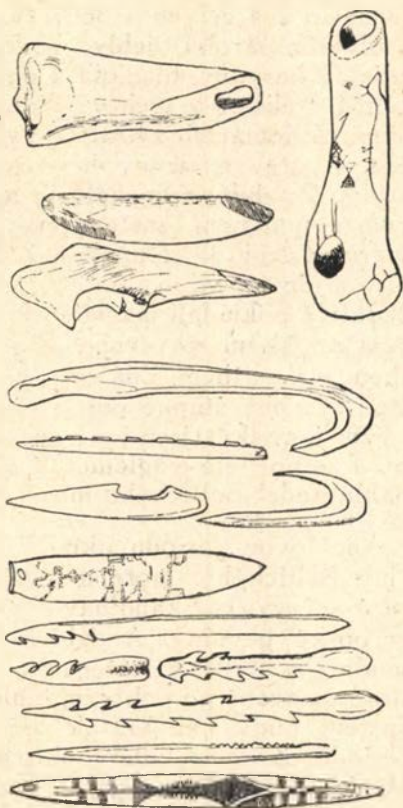
Doba přechodní.

Za severským ledovcem následovala přirozeně tundra, po ní step a posléze les. Postup tento se nedál ovšem rychle, nýbrž trval mnohá staletí, ba tisíciletí. Podloží severského ledovce byla rovina pokrytá spodní morénou, to jest rozdrčenou skalní sutí, již ledovec přinášel ze severu, přerušovaná jen řetězy nízkých kopců, konečných to morén, které se ukládaly na okraji ledového příkrovu v dobách prodlení. Hlubší místa na této rovině se naplnila vodou z tajícího ledovce a tak vznikla četná, vnitrozemská jezera, z nichž se mnohá zachovala v sev. Německu podnes, jiná znenáhla zarůstala rašeliníkem, měnila se v rašeliniště a časem se pokryla i úrodnou prstí. Ústup severského ledovce se nedál stejnoměrně, nýbrž kolísal právě tak jako v Alpách. Toto kolísání jest vyjádřeno pásy morénovými a dle nich rozdělena doba poledová, či spíše doba ustupujícího ledovce (postglaciál) ve Švédsku na dvě období ledová a dvě období v pravdě poledová. Názvy jsou místní, voleny dle krajín, jimiž ledovec právě procházel. Čtvrtému zalednění Alp (Würmien) odpovídá na severu d a n i g l a c i á l, achenskému kolísání . . . gotiglaciál, bühlskému postupu finiglaciál, zvaný v Pobaltí yoldiovou periodou, gschnitzskému období perioda ancylová a daunskému stadiu perioda litorinová.

Koncem doby ledové se počala snižovati krajina v místech dnešního Baltického moře i s Botnickým zálivem, a když ledovec konečně opouštěl jižní Švédsko (přechod z gotiglaciálu do finiglaciálu), provalil

se Atlantský ocean do snížené krajiny a na severu se spojil se severním mořem. Švédsko s malou částí Finska bylo ostrovem a nové, studené moře nazváno yoldiovým mořem.

V době gschnitzského stadia v Alpách se počala půda ve Švédsku a Finsku (Fennoscandie) zvyšovati až se průliv do Atlantického oceánu uzavřel a Baltické moře se změnilo ve vnitrozemské, sladkovodní jezero. Tato doba nazvána ancylovou periodou po sladkovodním měkkýši ancylus fluviatilis, jenž ožívoval s jinými sladkovodními druhy Baltické moře. Z yoldiové perrody neznáme na severu stop po člověku; jen v Německu (v Braniborsku) se vyskytly ojedinělé nálezy sobích parohů, o nichž se tvrdí, že byly opracovány. V ancylové periodě žil člověk v Dánsku a na

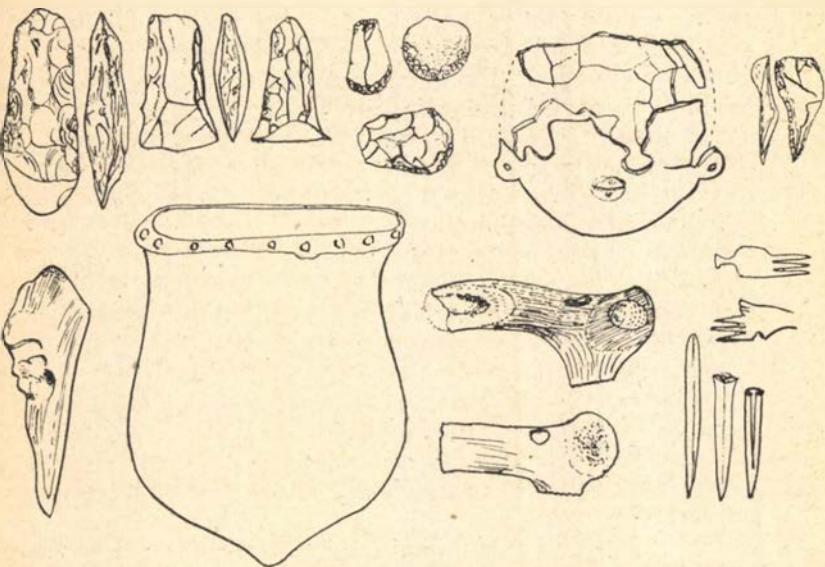
Předměty z Maglemose.

jižním pobřeží Baltického moře. Nejdůležitějším nálezem z této doby bylo sídliště na vorech v rašeliništi „Maglemose“ u Mulerupu v Dánsku na západním pobřeží Seelandu, kdež nalezeno 881

pazourkových nástrojů, 17 nástrojů z jiných hornin a přes 15.000 pazourkových odštěpků. Nástroje jsou škrabadla, vrtáky, nože, klíny a sekáče; vyskytlo se též hojně mikrolithů. Kostěných nástrojů se našlo 294 celých a 3667 zlomků. Jsou to sekyrky a dláta z parohů, jehly, bodce, šídla, kopí, perly, udice a harpuny, hladidla a pod. z kostí třiceti druhů zvířat. Některé z těchto předmětů jsou zdobeny rytinami. Z domácích zvířat se vyskytl v Maglemose jen pes. Z dřev nalezeny borovice, bříza, osyka, líska a jilm. Po dubu se nenalezlo ani stopy. V maglemoském stupni není zastoupena diluviální zvířena, ač tvary nástrojů ještě upomínají na palaeolithickou kulturu a nic v něm nenasvědčuje změně života. Někteří badatelé pokládali maglemoský stupeň spolu se stupněm azylským za přechodní kulturu mezi palaeolithem a neolithem. Zdá se však býti pravděpodobnějším, že oba stupně poledové, severní (maglemoský) i jižní (azylský) jsou jen vyzněním palaeolithické doby a že nositelé maglemoské kultury se vytratili znenáhla podél Baltického moře na východ.

Ancylovou periodu ukončilo snížení se jižní poloviny Baltického moře a zvýšení poloviny severní, čímž se zvýšila Skandinávie a oddělila se na jihu od evropské pevniny. Ancylové jezero se spojilo Öresundem a Belty s Kategatem a vzniklo litorinové moře, nazvané po pcbřežním hlemýždi litorina litorea. Snížení půdy nebylo tak značné, jako v yoldiové periodě. Z německého pobřeží ztratilo nejvíce Meklenbursko a Pomořany. Podnebí v té době bylo teplejší než jest dnešní. Ústřice, která se vyskytuje dnes v Dánsku jen v severní části Kattegatu a v Lijmfjordu, byla velmi rozšířena na celém pobřeží. Květena byla obohacena o dub, jenž skoro vytlačil borovici a koncem litorinové doby se rozšířila na Pobaltí česmina, lípa, habr a babyka.

Do litorinové pericdy se kladou t. zv. mušlové, nebo kuchyňské odpadkové hromady (Kjökkenmøddinger), rozšířené hlavně tam, kde se vyskytovala ústřice. Jsou to táhlá návrší 8—12 m vysoká a až 400 m i více dlouhá, složená hlavně ze skořápek ústřic a srdcovek. Vyskytuje se v nich též hojně kosti z ryb (platýz, sled, úhoř a j.), ptáků (kachna, husa,

Předměty z Kjökkenmøddingů.

racek) a řídčeji ze ssavců (jelen, srnec a kanec). Vydry, kuny a lišky byly loveny as pro kožešinu, tuleni pro kožešinu a hlavně pro tuk. Většina nalezených kostí byla ohlcána psy, jedinými to domácími zvířaty té doby v Dánsku. Dřevěné uhlí nalezené na nespočetných ohništích v odpadkových hromadách, je povětšinou z dubového dřeva. Menší mírou se vyskytuje jilm, řídčeji bříza nebo osyka a nejřídčeji olše,

líška, vrba a jasan. Bcrové uhličky jsou neobyčejně vzácný a vyskytly se jen v nejspodnějších vrstvách. Buk nebyl vůbec nalezen.

Pazourkové předměty byly povětšinou přitloukány a jen v nejmladších vrstvách se vyskytly náběhy k obrušování ostří, ač i to je některými badateli popíráno. Mezi nástroji jsou spousty jader, čepelí, škra-badel a vrtáků, sekáče (sekery tvaru lichoběžníka zvané dánsky skivespalter, franc. tranchet) a dlouhé vejčité klíny, špičáky (franc. pic). Dánský název vystihuje as nejlépe účel sekáčů. Používalo se jich nepochybně k otvírání ústřic a jiných mušlí. Z kostěných nástrojů se vyskytuje v odpadkových hromadách hojně seker a kladiv z jeleních parohů, dýk z velkých kostí, bodců, šídel, udic a jehel z tenkých kostěných třísek. Harpuny vymizely úplně.

Pazourkové „špičáky“.

Šperky byly zhotovovány z provrtaných zubů. Poprvé v odpadkových hromadách se objevily hrubé kostěné hřebeny. Kostěné nástroje nejsou zdobeny ani řezbami, ani rytinami, jako by veškeré umělecké cítění bylo v lidstvu odumřelo a rozmohla se jen snaha po hmotném požitku, t. j. k blahému pocitu plného žaludku, jehož bylo lze dosáhnouti prostými nástroji, jen byly-li účelně sestrojeny.

Snad tu spolupůsobila i změna způsobu života. V celkové kultuře dospělo však lidstvo té doby již značně daleko a předstihlo palaeolithického člověka důležitým vynálezem výroby nádob z hlíny. Palaeolithický člověk měl jistě již nějaké nádoby, v nichž přechovával své zásoby a poklady. Avšak tyto »nádoby« byly z kůže, z proutí a pod. a nedochovaly se na naše časy. Hliněné nádoby však jsou trvanlivé a

byť i byly křehké, zachovaly se aspoň ve střepech. Vynález výroby nádob z pálené hlíny byl důležitým mezníkem ve vývoji lidské kultury. V hliněné nádobě bylo možno vařit, čímž se podstatně změnil způsob výživy. Dotud požíval člověk hlavně jen maso a rozličné divoké plody a kořínky buď syrové, nebo pečené. Vařením však bylo možno rozšířit počet jedlých plodů o nové, za syrova neztravitelné druhy a tím bylo umožněno pravěkému člověku, že mohl dospět k vědomému a účelnému pěstování určitých druhů plodin, které se pak staly hlavní složkou potravy, a tím byl omezen i lov a s ním i nestálý divoký způsob života. Tělavý lovec se usazoval trvale na zvoleném místě, které mu dávalo stálou obživu. Vznikla láska k půdě živitelce a s ní vznikala i pojem domova, vlasti. Tento přechod nebyl ovšem rychlý, ani na všech místech stejný. Trval po tisíciletí a dál se jen krůček po krůčku. Byl podmíněn též povahou půdy. V lesnatých a na zvěř bohatých krajinách se dál mnohem pomaleji, než v otevřených, úrodných rovinách. Na stepích se obrát k rolnickému životu neprovedl nikdy dokonale. Tam vznikl život kočovnícký (nomádický), se stády ochočených zvířat (skot, brav, koně) a rolnictví provozováno jen příležitostně (jako Indiáni v amerických prériích).

V době kjökkenmöddingů není ovšem ještě možno postihnouti tyto změny. Byly to jen prvé počátky, prvé krůčky na nové dráze a lovci ústřic ani netušili, když vyráběli své neúhledné a hrubé nádoby, k jakým metám dovede tento vynález daleké potomstvo. Nádoby z odpadkových hromad byly prosté hrnce, se špičatým dnem, aby je bylo možno bezpečně postavit do písku, nebo vejčité nádoby s oblým dnem a malými úšky. Vyrobeny byly z hrubé, surové hlíny a byly velmi nedokonale vypáleny. V takových nádobách nebylo možno vařit na přímém ohni, nýbrž voda byla zahřívána do varu rozpálenými kameny,

házenými do nádoby. Tento způsob vaření potrval drahně času v praehistorické době a v starších příbytkových jamách nalézáme u ohnišť často zásoby opálených oblázků, zvících velkého vejce, jichž bylo za tím účelem používáno.

Odpadkové hromady nejsou jen na Jutském poloostrově, nýbrž byly zjištěny i jinde na mořském pobřeží, kde byla hojnost ústřic. (Na př. i v Japonsku.) Ve vnitrozemí není v té době stop po lidských sídlech. Kultura kjökkenmeddingská, nebo též po slavném dánském nalezišti nazvaná erteböllská bývá pokládána za nejstarší neolithický stupeň kulturní, z něhož se vyvinula kultura nordické oblasti, po případě kultura valné části Evropy. Pro tuto domněnku však není spolehlivých dokladů a spíše se zdá, že kultura mladší doby kamenné byla samostatného původu, nezávislá na kultuře erteböllské. Kjökkenmøddingy zakončují přechodní dobu mezi palaeolithem a neolithem právě tak, jako maglemosský stupeň ji zahajoval.

V Čechách přirozeně této kultury není a není tu ani nějaké její náhražky. Mezi naším chudičkým palaeolithem a bohatou i pestrou mladší dobou kamenou neznáme přechodu. Zdá se, jako by Čechy byly na sklonku doby poledové bývaly liduprázdný. Teprve v čisté době neolithické, kdy podnebí se nelišilo podstatně od dnešního klimatu, vidíme poměrně husté zalidnění severní poloviny země lidem rolnickým, jenž jest vyznačen keramikou páskovou.

Mladší doba kamenná.

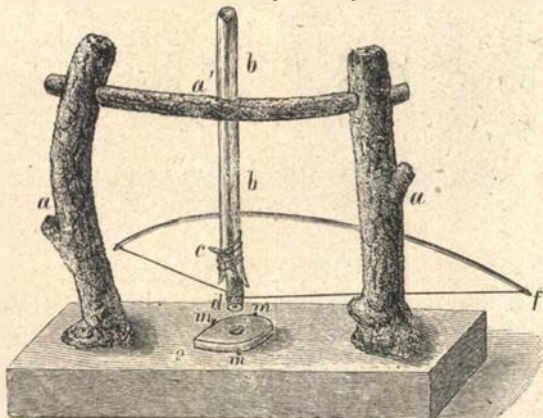
Celá Evropa se v neolithické době dělí na několik velikých kulturních oblastí, v nichž se vyskytují menší svérázné, na vzájem příbuzné skupiny. Na severu jest oblast severská, nebo-li nordická, se skupinami: megalithickou, nazvanou po hrobech skládaných z velkých kamenů (dolmeny, chodbové hroby), meklenbursko-braniborskou s kulovitými amforami, bernburskou a walternienburskou. Na západě, na Pyrenejském poloostrově a v jižní Francii je oblast západoevropská, nebo-li atlantská s hlavní skupinou zvoncovitých pohárů, které se rozšířily i do severní Francie a do střední Evropy, později i do Anglie. V Durynsku jest ne velká, ale rázovitá oblast šňůrové keramiky, v Alpách oblast nákolních staveb a na jihu Evropy veliká oblast kultury jihovýchodní, se skupinami egejskou a páskové keramiky. O všech těchto kulturách se zmíníme v dalším, až k nim dospějeme ve vyličení kulturního vývoje Čech.

Pásková keramika jest rozšířena od Balkánu a Černého moře při ústí Dunaje ve velkém pásmu až za Rýn do Belgie. Je přirozeno, že na takové rozloze nebyla kultura jednotná, nýbrž že se dělila v menší skupiny, jež si byly na styčných plochách velmi podobny, na vzdálenějších místech však se značně lišily. Avšak některé znaky jsou všem skupinám společny a jimi se projevuje jejich příbuzenství. Jedním z těchto znaků jsou kamenné nástroje. Jsou to klíny z leštěné břidly v podobě kopyta, s rovnou základnou zdvihaající se jen k okrouhlému ostří a vysoko sklenutým trupem. Nazýváme je prostě kopytnatými klíny. Stejně jsou upraveny široké, nízké, ploché se-

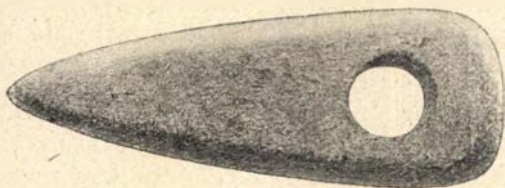
Kliny a sekery páskové keramiky.

kery. Kopytnaté klíny bývají též napříč provrtány, později se tyto provrtané klíny mění v mlaty tím, že se trup zužuje a zvyšuje, při čemž vznikají rovné plochy na stranách. Vrtání kamene se dalo dutou kostí a mokrým pískem, jak tomu nasvědčují četné nálezy navrtaných, avšak nedodělaných seker a nesčetné množství kamenných vývrtků. Pazourkové

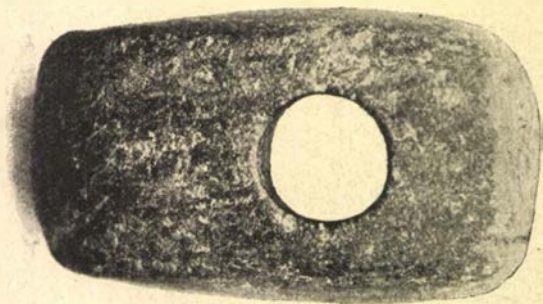
Přístroj na vrtání kamenných nástrojů (rekonstrukce).

Sekyromlat páskové keramiky.

nástroje jsou velmi prosté a zpravidla malé. Jsou to nožíky z třísek bez zvláštní retuše, čepelová škra- badla s nepatrnou retuší a výjimečně jemněji retušo- vané vrtáčky. Kostěné nástroje se nacházejí zřídka; ve východních Čechách jsou na př. velikou vzácností;

v pražském okolí jsou čtenější. Jsou to šídla a hroty, broušené z menších kostí. Výjimečně se vyskytla ve Statenicích i lopatka broušená z kosti.

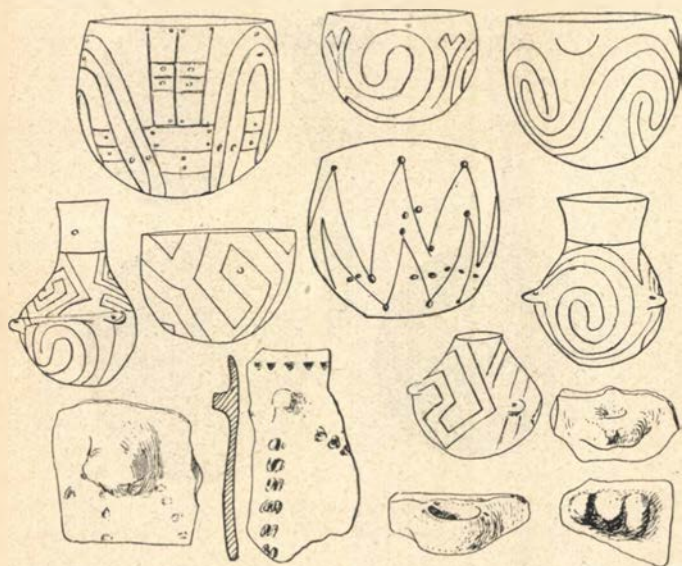

Kamenná motyka.

Jiným rázovitým znakem této kultury jest keramika. Význačny jsou tu nejen tvary nádob, nýbrž i jejich výzdoba. Tvary nádob jsou kulovité, původně s oblým dnem; jsou to misky, kulovité i bombovité nádoby a amfory, t. j. kulovité nádoby s protáhlým hrdlem. Mezi jednotlivými tvary jest množství přechodných stupňů. Výzdoba, nebo ornament páskové keramiky jeví v celé své oblasti snahu pokryti co největší plochu nádoby a skládá se z rytých čar, upravených buď krokvicovitě, nebo v závitnicích, v mladším období i z meandrů. Ozdoba bývá zpravidla provedena ze dvou rovnoběžných rýh v podobě pásy, po níž byla právě keramika tato nazvána, i když jest ornament složen z jednoduchých čar. Na obvodu nádob jsou připevněny pupky, buď válcovité, nebo protáhlé a to vždy po třech, nebo v násobku tří. Na jihu a jihovýchodě hraničila pásková keramika s oblastí egejskou, jejímž vlivem vznikly zvláštní místní skupiny na Balkáně i v dolním Podunají. Tyto skupiny se vyznačují hlavně hlíněnými

soškami a v pozdějším období páskové keramiky zasáhly velmi účinně v její vývoj.

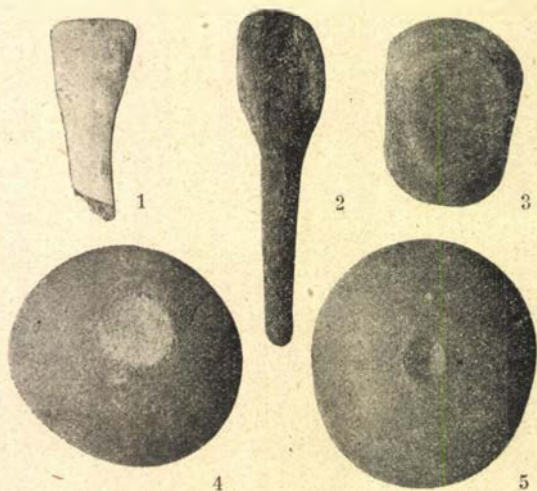
Neobyčejné rozšíření páskové keramiky se vykládalo rozličným způsobem a hledala se krajina, kde pásková keramika vznikla. Velmi často se uvádí, hlavně německými archaeology, že její původní oblastí bylo dolní Podunají, t. j. velká uherská nížina, severní Balkán a krajiny kol ústí Dunaje. Odtud prý se

Volutová keramika.

stěhovaly kmeny s páskovou keramikou proti toku Dunaje na sever a na západ a osídlily úrodné krajiny sprašové půdy, které nepochybně nebyly nikdy pokryty pralesem. Na tomto výkladu jest něco pravdy a něco nedoložených domněnek, zakládajících se na předpokladu, že každá kultura nezbytně vznikla na malé prostoře, z níž se rozšiřovala stěhováním kme-

nů, když původní pravlast byla přelidněna. Tak se vykládají rozličné shody ve tvarech i ve výzdobě na různých, druhdy velmi vzdálených místech. Avšak pro takové stěhování v počátcích mladší doby kamenné není skutečných dokladů a shody ve tvarech nástrojů, nádob i ve výzdobě lze vyložití též jinak, na základě dvou poznatků, získaných skutečným pozorováním, takže mohou býti nazvány empirickými zá-

Kostěné lopatky a třecí kameny
z kulturní jámy ve Statenicích.

kony (zákony odvozené ze zkušenosti). První poznatek jest ten, že tvar nástroje jest dán jeho účelem a hmotou, z níž byl vyroben a druhý zní: za stejných podmínek a ze stejných předpokladů dochází lidstvo ku stejným projevům duševní i hmotné kultury. Rozmanitost i mnohočetnost podmínek přirozeně vylučuje jejich naprostou totožnost na dvou různých místech. Proto se vyskytují i v malých ob-

lastech rozličné menší místní obměny téže kultury. Příkladů k doložení pravdivosti těchto poznatků by bylo možno uvésti bezpočtu a každý z čtenářů jistě sám jich zná mnoho. Uvádím jen na př. shodné tvary kamenných nástrojů před sto léty vymřelých Tasmanců s tvary evropských čiluvialních nástrojů, nebo nápadnou podobu tvarů i ozdob předkolumbovské keramiky severoamerických Indiánů s neolithickou keramikou evropskou a j.

Na počátku mladší doby kamenné byla Evropa obydlena několika plemy, která se zprvu jen velmi málo stýkala. Na severu bylo dlouholebé plémě severské, v střední a jižní Evropě bylo rovněž dlouholebé plémě středozemské a na západě bylo krátkolebé plémě, jež známe jako lid nákelních staveb alpských a později jako lid zvoncových pohárů.

Jak tato plemena se v Evropě ocitla, vyvinula-li se z obyvatelstva čtvrtohorního, či přistěhovala-li se do Evropy odkudsi z východu, nevíme a sotva-kdy spolehlivě zvíme. Prozatím se musíme spokojiti

Volutová nádobka z hrobu v Bubenči.

se zjištěním těchto plemen a ostaviti otázku po jejich původu budoucím generacím. Lid páskové keramiky patří k plemeni středozemnímu a tato příslušnost k stejnému plemeni jest oním stejným předpokladem. Stejně, či podobné podmínky jsou: podobnost přírodních vlastností jeho sídlišť,

které způsobily podobnost zaměstnání a tímto vznikají podobné představy náboženské, podobný světový názor. Podobná zaměstnání podmiňují též podobnost náradí a nástrojů a podobný vývoj tvarů z prvotních pratvarů. Jedním z pratvarů hliněných nádob byl prostě uválený kus hlíny, do něhož byl tlačén důlek a to jest základem mis, zprvu kulovitých, později kuželovitých. Je nesporno, že velmi mnoho tvarů hliněných nádob vzniklo napodobením tvarů nádob vyrobených z jiných hmot (košů proutěných, nádob z lýka, z tykví, kožených měchů a pod.). I ve výzdobě nádob můžeme postihnouti dvojí směr. Jednak vznikl ornament t. zv. technický, t. j. napodobením povrchu nádob zrobených z jiných hmot než z hlíny, nebo znázorněním původního opletení nádoby, jednak jest ornament symbolem, znázorněním určité představy anebo jest i jen pouhou hříčkou, která zalíbivši se, stala se stereotypní průvodkyní určitého tvaru.

Kulovité nádoby páskové keramiky vznikly tudíž buď z pratvaru daného vlastnostmi hlíny, nebo napodobením nádob z tykví. Výzdoba páskové keramiky jest jednak napodobením opletení (ornament krokvicovitý), jednak jest symbolická, spirály, meandry a rozličné vzory uzavřené, později i zvířecí symbol žaby. Nejstarší období českého neolitu jest vyznačeno právě kulovitými nádobami, které nazýváme volutovou keramikou podle rázovitého ornamentu spojených spirál. Prvním stupněm vývojovým jsou hrubé otevřené misky s oblým dnem a uzavřenými volutami v podobě , nebo zvláštními lomenými páskami na způsob . Nálezů tohoto stupně jest známo málo. (Tetín. Podhába.) Dalším stupněm jsou kulovité a bombovité nádoby s pravým volutovým a krokvicovitým ornamentem, velké nádoby hrubých stěn bez ornamentu, nebo s ornamentem vyšťipáným, nebo vtlačovaným špičkou prstu a s mohut-

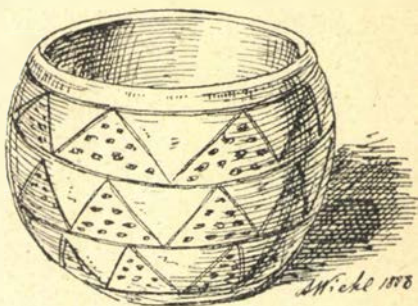
nými válcovitými pupky. Až potud se dál v Čechách vývoj volutové keramiky zvolna a nerušeně. Na jihu však byl vývoj příbuzné kultury mnohem rychlejší. Působila tu blízkost kulturních zemí, jako byl Egypt a Mezopotamie, z nichž vyzařovala mocná kultura do okolí a oplodňovala neméně pokročilou kulturu na Krétě, na řeckých ostrovech a v Malé Asii. Odtud pokračoval kulturní proud na sever a severozápad, čím dále ovšem od kulturních ústředí, tím slabší, a působil na vývoj kultur vzdálenějších. Vznikala nová ústředí; původně dosti jednotná kultura páskové keramiky se počala rozpadati na menší svérázné oblasti a vývoj dříve nenáhlý a pomalý se zrychloval. Silné a velmi expansivní ústředí vzniklo při dolním Dunaji a jeho vliv zasáhl celé Uhry, Slovensko, Podkarpatskou Rus a jižní Moravu. Z Moravy pak vycházely další větve tohoto proudu, silnější do Slezska a slabší do Čech. Kulturní proudy šly vždy podél řek a hlavní tepnou jihovýchodního proudu byl jistě Dunaj, protože se s těmito vlivy setkáváme v Dolních Rakusích i v Bavorsku.

Na Moravě vyvrcholily vlivy kulturního proudu jihovýchodního v krásné keramice pomalované, s níž se tam vyskytují obsidiánové nože,*^{*)} a hlíněné sošky. První ohlasy jihovýchodních vlivů se objevily na ornamentu volutovém. Scuvíslé čáry se počaly přeskakovati krátkými rýhami, zprvu jen řídce, později hustě až posléze původní čára vůbec zmizela a celý ornament byl proveden vpichy. Současně se krokvičový ornament rýhový počal měniti v ornament vy-píchaný. Vznikly pásy složené ze tří řad vpichů

^{*)} Obsidián jest sopečné sklo, veliké tvrdosti, štípatelné na způsob pazourku. Jest buď bezbarvý nebo poloprůhledný, šedý až leskle černý. Vyskytuje se hlavně na ostrově Melu ve východní části Středozemního moře, kdež už se v předhistorické době doloval a rozvážel. Malá naleziště byla hlášena též v Uhrách.

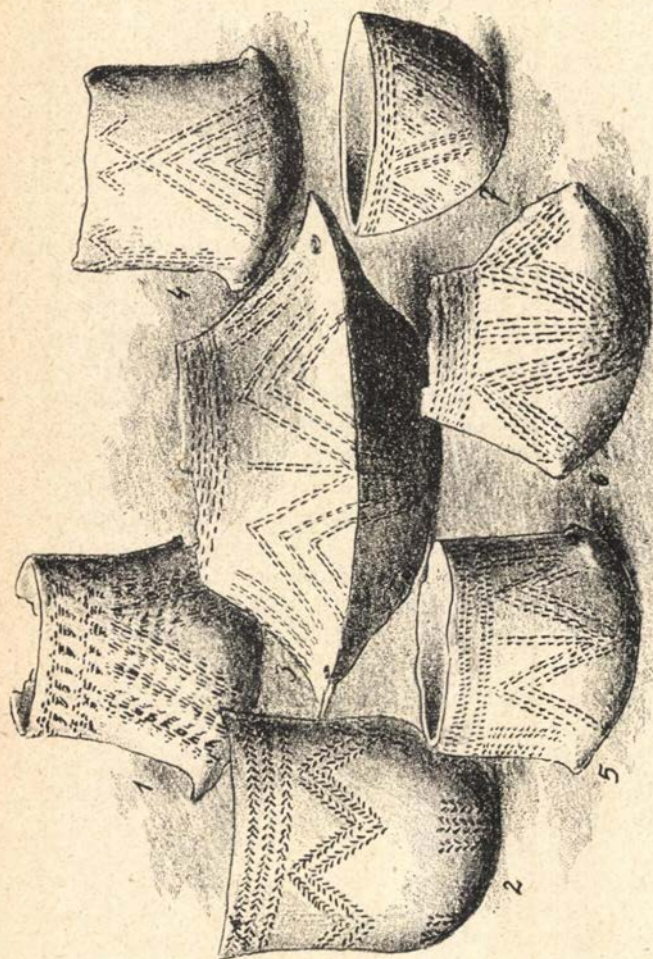
podoby trojbokého, nebo čtyrbokého dutého hranolu. Bombovitě nádoby se znenáhla protahovaly, vznikly náběhy k hrdlu a kulovitý tvar se měnil v hruškovitý. V Čechách se dala tato proměna velmi zvolna, poněvadž pohraniční prales propouštěl jen slabé ohlasy proudu, který vnikal plnou silou na Moravu otevřenou k jihu a spojencu s Dunajem řekou Moravou. V té době se objevují v širším pražském okolí (Šárka, Vinoř, Dřevčice) nádoby s ozdobou malovanou smolnými barvami. Barvy ovšem za tisíciletí v zemi vyprchaly, ale smolný podklad zůstal nedotčen.

Po tomto stupni se objevuje v Čechách keramika vypíchaná. Nádoby jsou převážně tvaru hruškovitého, mísy jsou kuželovité. Výzdoba se skládá hlavně z krokvicovitých pásek složených ze dvou, nebo z násobku dvou řad okrouhlých, eliptických, nebo špičatě

Volutová nádobka ze Slavětína.

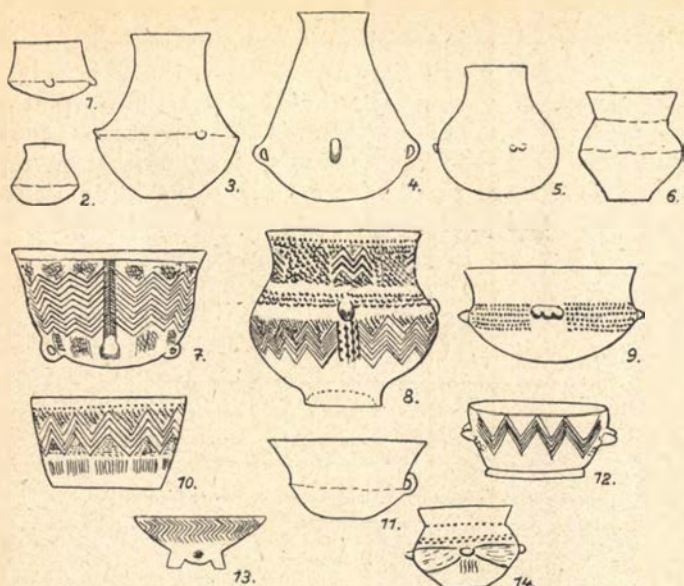
vejčitých vpichů. Na místě pupků válcovitých nastoupily u hruškovitých nádob prstovité výčnělky. Nezdobené nádoby jsou zpravidla kotlovitého tvaru, s oblým dnem a válcovitými stěnami. Na Moravě jest tento stupeň jen skrovně rozšířen, poněvadž tam byl nápor jihovýchodního proudu silný a bezprostřední, tak že nezbylo času k dalšímu vývoji. Pomalovaná keramika jihomoravská zatlačila vše a pronikla až do Slezska, kdež se vyvinul svérázný sloh kamenský (Jordansmühlský). I ve Slezsku vystřídala vypíchaná keramika keramiku volutovou, avšak byla záhy pohlcena kamenským slohem. Slezsko bylo s Čechami ve velmi úzkém styku a spojení šlo od

Vypíchaná keramika.

Náchoda Kladskem přes hrabství Frankenthálské. Kamenský sloh vnikl též do Čech a to v míře mnohem větší, než vlastní keramika pomalovaná z Moravy. Vyskytuje se jednak v čistých nálezech, jednak smísen s keramikou vypíchanou. Výrazným tvarem jeho jsou hříbovité misky na vysoké nožce, dvojuché džbánky s rýhovaným ornamentem. Pupky na nádobách jsou polokulovité. (Podbaba, Větrušice, Roztoky, Kobylisy, Libeň, Ďáblice.) Moravská pomalovaná keramika byla dosud zjištěna v Chrasti u Chrudimí, v Čáslavi a na Kazíně.

Vnikání jihovýchodních prvků způsobilo ovšem podstatné změny ve vývoji české vypíchané keramiky. Hruškovité nádoby se lámou v profilu, hrdlo se rozšiřuje, vznikají nové tvary: hrncovité, pohárovité, čtyrhenné nádoby s žeběrky a j. Misky rovněž mění tvar; oblý spodek jest ostrým lomem oddělen od prohnutého, silně se rozšiřujícího hrdla. Ornament se uvolňuje, vznikají plochy přeplněné vodorovnými páskami, objevují se nové vzory jako na př. šachovnicová výzdoba. Množí se spojení svislé a vodorovné pásy. Krokvicová páska se udržuje, avšak ztrácí původní význam napodobování opletené nádoby, zmnožuje se a mění se v klikatý pás. Mění se i vpich původně mělký a okrouhlý, v hluboký vpich čtyřhranný, ve dvojvpich, nebo ve vpich zvlněný a šípovitý. Konečný výsledek těchto změn se projevuje v rössenském slohu, nazvaném po vesnici Rössenu u Merseburka, kdež byl poprvé objeven v kostrových hrobech. Význačným tvarem jsou nádoby na nožce, bohatě zdobené a mramorové náramky. V Čechách se vyskytl v Sedlci u Roztok ve hrobě s kostrou, pochovanou v sedě, dále v Troji »u Lisu«, kdež se zachovaly jen mramorové náramky a rourkovité korále z nějaké mušle. Jinak jest oběšen ve všech kulturních jamách s nejmladší vypíchanou keramikou. Rössenským slohem se končí starší období neolithické

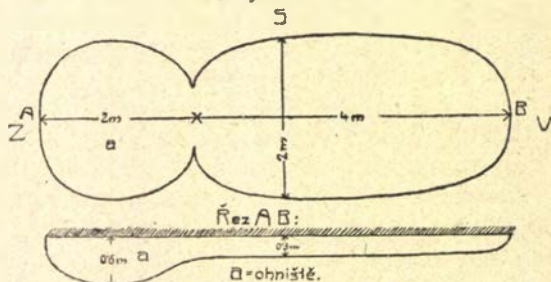
Rössenská keramika.

doby v Čechách a počínají se objevovati první ohlasy nových kulturních proudů, které tentokráte vnikaly do Čech od severu a od západu, kdež se znenáhla vyvinula nordická kultura, jejíž lid, donucen přeplněním původní své vlasti při Severním a Baltickým moři, se počal hýbat i podnikal výpravy na jih i na východ. Tím ovšem se uváděly v pohyb i jiné kmeny a ty se snažily uhnouti náporu severanů, nebylo-li mu možno odolati. Jest to vlastně první »stěhování národů« v Evropě, jež můžeme zjistiti aspoň archaeologicky. Nedálo se překotně, trvalo po velmi dlouhou dobu a nikdy zcela neustalo. Kromě pohybu kmenů rozmohl se i obchod, jímž se přenášely rozličné kulturní prvky na velké vzdálenosti.

V starším období neolithickém sídlil v Čechách lid rolnický, nevýbějný, jenž se usadil na nejúrod-

nějších pruzích volné půdy a jen zvolna vnikal v prales a v krajiny méně úrodné. Sídli v chatách zapuštěných zpola v zemi a přikrytých střechou spletenou z proutí a omazanou hlinou. Zbytky těchto chat i s ohništi se zachovaly v zemi a jsou patrný na př. v cihelnách, kdež se rýsují ve žluté stěně hlíny, jako černé kotlovité prohlubně. Nazýváme je p ř í b y t k o-

Půdorys jámy:

Nákres a průřez kulturní jamou.

v ý m i j a m a m i na rozdíl od jam odpadkových, které bývají hlubší a byly pořizovány k odstranění všelikých odpadků. Obojí jámy se nazývají krátce též kulturními jamami a jsou vyplněny popelem, černou hlinou vzniklou rozkladem ústrojných látek, střepy a zlomky kostí i rozličných nástrojů. V chatách bývala ohniště obložená kameny a ruční mlýny, či spíše drtidla na obilí. Zbytků obilí bylo dosud nalezeno málo; jsou to buď zuhelnělá zrnka, která náhodou spadla do popele, nebo otisky plev a zrn ve hlíně nádob a v spálené mazanici ze stěn chat. Pěstováno bylo proso, pšenice a ječmen. Z domácích zvířat byly nalezeny kosti psů, skotu, vepře, ovce a kozy; byl-li ochočen již kůň, nevíme. Zdá se spíše, že žil divoce a že byl loven pro potravu.

Hrobů z této doby známe v Čechách velmi málo a povětšinou to jsou hroby z nejmladšího období. Nej-

více jest jich zastoupeno ve sbírce Jírově z Podbaby, Sedlce a ze Šárky. Jsou to povětšinou kostrové hroby, ač se objevily i hroby žárové. Kostry jsou pochovány v nepravidelně skrčené, nebo sedící poloze a mívají při sobě nádoby, v nichž byla mrtvému dána potrava na cestu do věčnosti. Z toho lze souditi, že neolithický lid v Čechách věřil v posmrtný život. Z hliněných sošek, idolů, které se vyskytují na jižní Moravě s pomalovanou keramikou, se domýšlíme, že lid páskové keramiky měl již velmi vyvinuté představy náboženské. Mezi soškami se vyskytují hlavně ženské idoly; to lze spojovati s představami o ženském božství (Velká Matka), spojeném nepochybně s uctíváním Země, živitelky lidstva, což u rolnického lidu ovšem nepřekvapuje. Mužských sošek jest nepoměrně méně, avšak dokazují přece, že náboženství lidu páskové keramiky bylo již velmi složité.

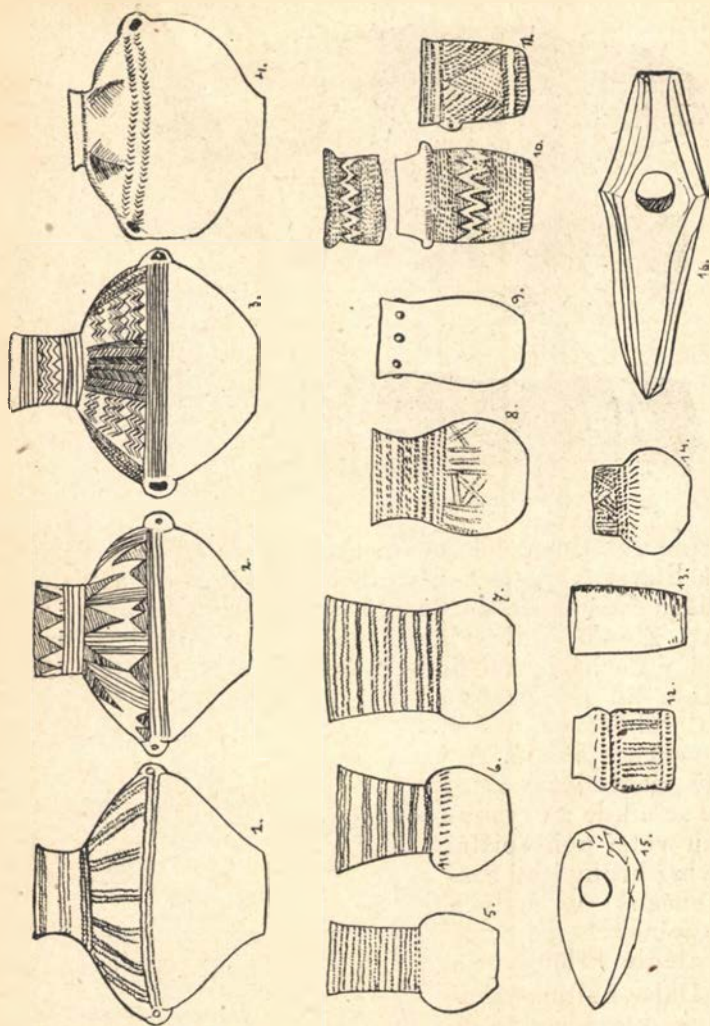
Jinak byla kultura páskové keramiky chuda na umělecké projevy. Kromě geometrického ornamentu na nádobách, vyskytly se ještě plastické ozdoby v podobě býčích hlaviček, nasazených na nádobách, na místo pupků. Nejdokonalejší výtvar toho druhu jest býčí hlavička z kulturní jámy v cihelně u Černého Vola blíž Státnic. Nalezlo se též několik zvířecích sošek, které však jsou dosti hrubé a neumělé. Nářadí a nástroje z kostí jsou velmi jednoduché a nikdy nejsou zdobeny.

*

V mladším období neolithickém se změnil obraz kulturního vývoje velmi podstatně. Jestliže v starším období se Čechy podobaly klidnému zálivu, v němž se dál na dlouhá století povlovný vývoj téměř nerušeně, nastala v mladším úseku neolithu rychlá změna a pronikání kultur vycházejících z několika ústředí. Proud kultury jihovýchodní, jenž se počal uplatňovati již v starším období, hlavně na jeho sklonku, nepřestal působiti a přinášel neustále nové

a nové prvky. V době jihomoravské pomalované keramiky a kamenského slohu přinesl první ozdůbky z mědi do prostředí, jež dosud kovů vůbec nepoznalo. Od té doby již měď nezmizela z obsahu středoevropských oblastí a kulturních skupin; byla zprvu jen převládajícím kovem, z něhož se robily ozdobné drobnůstky, jako malé spirálky, rourkovité korálky a pod., a vyskytuje se jen velmi zřídka ve hrobech, avšak znenáhla zdomácňuje, objevují se již i zbraně a nástroje měděné, až posléze slita s cínem, jako bronz se rozšířila po celé Evropě a vytlačila úplně kámen.

Kromě proudu jihovýchodního, jenž se zakládal spíše na sdělování kulturních prvků mezi příbuznými kmeny a na obchodě, vyskytují se v Čechách v mladším období neolithickém kulturní skupiny, jejichž objevení se nelze vyložit jinak, nežli příchodem cizího lidu. Cesty, po nichž nové kmeny vnikaly do Čech, není nesnadno uhodnouti. Byly to průsmyky v Krušných Horách a údolí labské. Tudy kdesi přešel nestálý lid lovecký do úrodných krajín polabských a rozšířil se na Ohři, Labi i na Vltavě až po Beroun. Jest to lid šňůrové keramiky, který své mrtvé pochovával v poloze skrčené, buď v prosté zemi, nebo ve hrobech obložených kamenem. Do hrobu jim dával nádoby zdobené otiskem pletené šňůry. Jsou to poháry s kulovitým spodkem a válcovitým hrdlem a velké baňaté nádoby s protilehlými úšky na obvodu a nízkým válcovitým hrdlem. Nazýváme je amforami. Kromě nich se vyskytují ve hrobech baňaté džbánky a hrnky s protilehlými úšky pod okrajem. Nebožtíci bývali pohřbeni v slavnostním rouše a byly jim dávány do hrobu i všechny ozdoby (nákrčníky z provrtaných vlčích zubů nebo z malých koleček vybroušených z mušlí, měděné spirálky a pod.) a zbraně. Jsou to pazourkové hroty kopí, nože a vyhráněné (facettované) sekeromlaty. Šňůrová keramika jest

Šňůrová keramika.

1.

2.

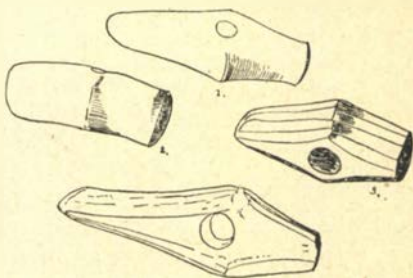
3.

Pazourkové hroty kopí.

hojně rozšířena, hlavně v mladším vývojovém období. Starší tvary jsou nejčetnější v Durynsku a v Čechách. Zdá se, že do Čech přišla z Durynska přes Sasko. Zbytků sídliště lidu šňůrové keramiky neznáme ani v Čechách, ani jinde, z čehož právě soudíme, že tento lid se nezabýval rolnictvím, nýbrž lovem a výbojem. Tomu nasvědčuje i to, že se nikde nevyskytují větší pohřebiště, nýbrž hroby jsou roztroušeny v malých skupinkách po celé rozlehlé krajině.

Další kulturní skupina, která vnikla do

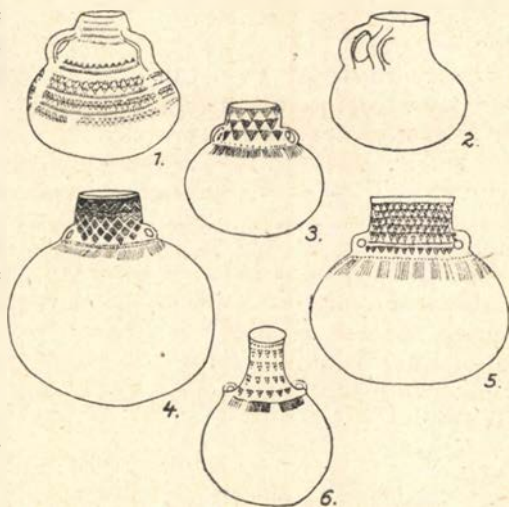

Vyhraněné sekeromlaty šňůrové keramiky.

Čech ze severu se nazývá skupinou nordickou. Byla tak nazvána směs keramických slohů rozšířených hlavně v severních zemích. Tyto slohy, v původních vlastech přísně oddělené, se v Čechách vyskytují společně na sídlištích v těchto jamách. Přes to však se podařilo rozlišiti dvě skupiny nordické kultury; první se vyskytuje na vrších a ostrožnách nad řekami a vyznačuje se hlavně kulovitými nádobami s válcovitým hrdlem, zdobeným vtlačovaným ornamentem a rozličnými, podobně zdobenými mísami a hrnci. Ještě to keramika meklenbursko-braniborská.

Sídliště byla zjištěna na skále nad

Kralupy, na Řivnáci u Roztok, na Zámkách u Bohnic, na Hradišti a Šestákové skále v Divoké Šárce, na Vyšehradě, na vrchu nad Zlíchovem, na Závisti, na Kazíně u Černošic na Mužském u Mnichova Hradiště a j.

Nordické amfory kulovité.

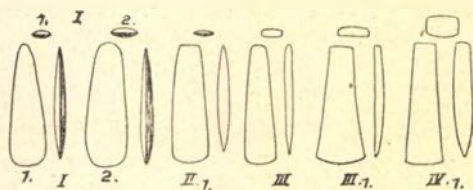
Druhá skupina jest četnější a vyskytuje se na sídlištích v rovinách, v místech, kde bývala sídliště páskové keramiky. Význačným tvarem této skupiny jsou hrnce s vysokým, rozštěpeným uchem (měsíčková, nebo rohatá ucha — *ansa lunata*, *cornuta*), džbánky se svislými rýhami, rozličné misky, okřiny a hrnčky. V této skupině se vyskytují též nejhojněji jižní vlivy.

Časově se obě skupiny příliš neliší, poněvadž se některé tvary vyskytují v obou. Nástroje v obou skupinách jsou totožné. Jsou to klíny broušené z prahorní břidly; na rozdíl od klínů a seker páskové keramiky jsou obdélníkovitého příčného průřezu a nazývají se klíny s tlustým týlem. Vzácně se vyskytly v Čechách též klíny z pazourku, a to buď jen retušované, nebo i broušené. Tyto klíny nebyly vyrobeny u nás, nýbrž byly sem přineseny ze severu.

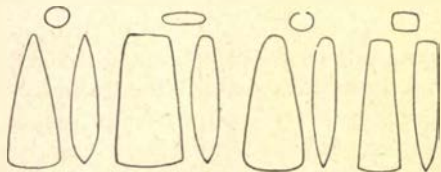

Nádoba s rohatým úškem.

Po většině byly vybagrovány z Labe. To by nasvědčovalo tomu, že nordická kultura vnikala do Čech po Labi a sídliště na skalách nad řekami by pak byla pevnými body, jež ochraňovaly cestu a zároveň východi-

Tvary pazourkových seker nordických.

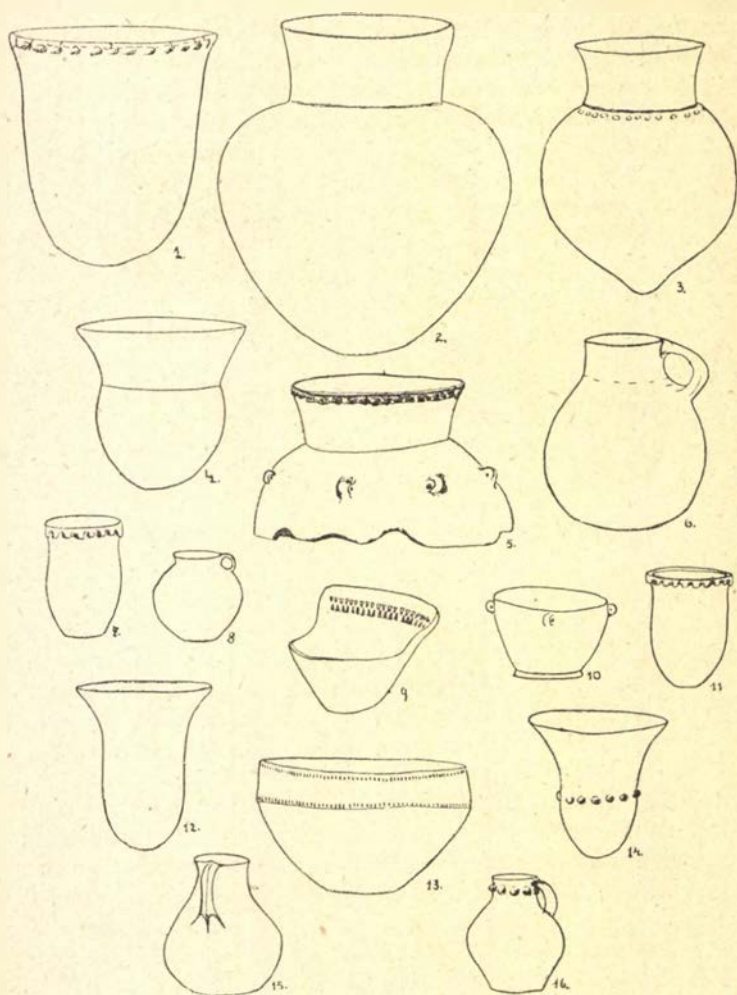
Tvary nordických seker z břidly.

nalezené rovněž povětšinou v řekách. Kromě klínů se vyskytují v hrobech též sekeromlaty a provrtané kamenné koule. Hroby nordické jsou buď skřínkové, t. j. nebožtík byl ulo-

žen v skrčené poloze do skřínky složené z opukových, nebo pískovcových desk a po té byla skřínka zavalena velkými kameny, nebo byly vykopány v prosté zemi a zavaleny kameny. Do hrobu byly vkládány nádoby a zbraně, zpravidla sekeromlat, nebo koule a pazourkové šipky a nože.

Chaty na sídlištích byly poněkud prohloubeny a měly dřevěné, nebo proutěné stěny. Na Zámkách byly nalezeny dvě chaty s bezpečnými stopami po silných kúlech. Lid nordické kultury byl lidem loveckým i rolnickým a ve způsobu života se nelišil podstatně od lidu keramiky páskové. Uměleckých projevů, kromě výzdoby nádob, v Čechách nezanechal. Ornamet nádob jest zpravidla velmi rázný a na rozdíl od páskové keramiky nevyplňuje celý povrch nádoby, nýbrž omezuje se nejvýše jen na horní polovinu; většina nádob jest však bez ozdob.

V alpských zemích se vyvinula zvláštní kultura, nazvaná po způsobu sídlišť kulturou nákolní. (Nákolní stavby — palafity, nesprávně česky kolové stavby.) Tam se totiž obyvatelstvo uchýlilo pod ochranu četných jezer a postavilo v nich svá sídliště na jehlách. Tato sídliště jsou nadmíru důležitá, poněvadž se v nich uchovalo pod vodou množství předmětů z látek, které by na suchu byly ztrouchnivěly. Jsou to rozličné dřevěné nástroje, násadce seker z parohů, zbytky plodů a tkanin. Kultura nákolní není jednotná, nýbrž dělí se ve dvě oblasti, západoalpskou souvislou se střední Francií a východoalpskou (na př. Lublaňské blato), v níž se uplatnily silné vlivy páskové keramiky. Největšího rozkvětu dosáhla nákolní kultura západoalpská ovšem až v době bronzové, kdy i k nám zasáhla velmi účinně, avšak některé prvky její se objevily v Čechách již v mladší době kamenné. Jest to dosud jen několik málo nálezů ná-

Tvary michelsberské keramiky.

kolní keramiky, která se nazývá též typem michelsberským (po sídlišti na Michelsberku u Unter Grombachu v Badensku). Jsou to tulipánovité poháry se špičatým dnem, baňaté džbány a hrnce s malým úškem pod hrdlem a amfory se špičatým dnem. (Troja u Prahy, Kazín, Šárka, Hostiň.)

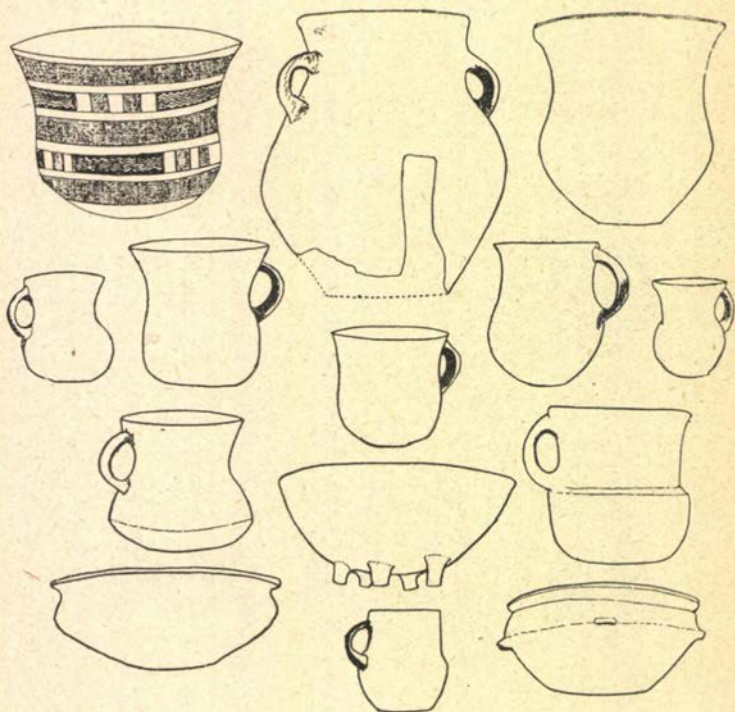

Tvary nákolní keramiky ze Schussenriedu.

Nákolní keramika z východních Alp.

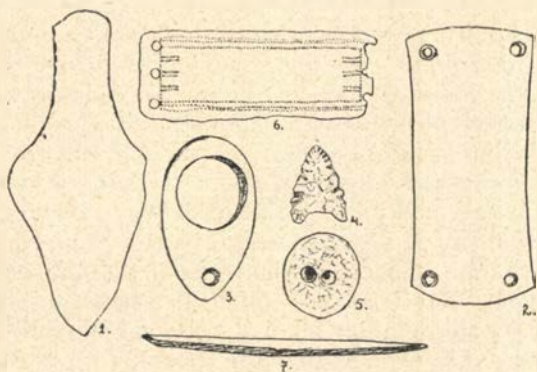
Ze západu však přišla jiná, mohutnější vlna kulturní v době, kdy nordická kultura se už značně rozšířila. Přinášel ji nový lid, lišící se od domácího obyvatelstva nejen kulturně, ale i tělesně. Byli to krátkolebí lukostřelci, používající silnějšího luku (snad

Zvoncové poháry [Řež].

složeného luku, na způsob luku mongolského), tak že si musili chránit zápěstí proti nárazu tětiny zvláštní kamennou destičkou, přivazovanou k ruce řeménky provlékanými dvěma až šesti kulatými dírkami. Tento lid přinášel ze západu i novou zbraň, měděnou,

nebo bronzovou dýku, zasazenou nepochybně napříč do delší hole. To byla novinka a přes svou nepatrnost, dodávala jistě svým majitelům značné odvahy a vážnosti u protivníků. Nejvýraznější však pro tento lid jest jeho keramika. Jsou to krásné, leskle červené nebo černé poháry ladných tvarů, zdobené bohatým ornamentem, vtačovaným do měkké hlíny kolkem. Původně byly prohloubené části ornamentu vyplněny bílou náplní (křída neb vypálené a rozmělněné kosti), tak že se střídaly lesklé červené pásy s bílými. Některé z těchto pohárů mají tvar obráče-

Předměty z hrobů se zvoncovými poháry.

ného zvonu a po nich nazvána tato skupina kultury zvoncových pohárů. Dalšími tvary jsou mísy s rozšířeným okrajem, buď na 3—5 válcovitých krátkých nožkách, nebo bez nožek, džbánky a jiné, nevýrazné nádoby. Tuto kulturu známe dosud jen z hrobů se skrčenými kostrami, v nichž se vyskytují kromě nádob a ochranných destiček dýky, pazourkové šípky a nože, kostěné knoflíky dvojatě provrtané a v Bylanech se vyskytla destička z tenkého, zlatého plíšku. (Řež, Bylany, Liboc, Ruzyň, Rožďalovice, Kolín, Kralupy, Šárka, Světec u Bíliny, Litoměřice a j.)

Kultura zvoncových pohárů se objevila ve střední Evropě náhle a záhy opět zmizela. Není v ní vývoje. Rozšířila se ze Španěl, Francií, záp. Německem do Čech, do Slezska, na Moravu a do Uher až na Csepelský ostrov. Na jihu zasáhla Sicílii, Sardinii a objevila se i v Itálii. Zvláštní odnož se vyvinula v sev. Německu, v Nizozemí a hlavně v Anglii. Všude přinesla s sebou kov a všude to byl týž krátkolebý lid.

Dosud vytčené kultury nestřídaly se postupně za sebou, nýbrž byly v Čechách namnoze současně vedle sebe a neměly všechny stejného vlivu na vývoj domácího lidu. Staré praobyvatelstvo páskové keramiky z Čech nezmizelo, ani se nevystěhovalo — není pro to dokladů — nýbrž splynulo prostě s nově přichozím lidem ze severu. Tomu nasvědčuje i to, že jihovýchodní vlivy neustaly působiti na kulturní vývoj v Čechách, tak že česká »nordická« kultura, hlavně pak »nordická« keramika jest tak mocně prostoupena jižními prvky, že posléze pravé nordické rysy v ní téměř mizí. Šňůrová keramika jest přívlastkem lidu nestálého, jenž se hrubě nemísil s domácím obyvatelstvem. Objevila se v Čechách hned na počátku mladšího období neolithu, jak toho máme doklady v nejmladší keramice vypíchané (Řež) a rozhodně se setkala s druhým neklidným prvkem, s kulturou zvoncových pohárů, které měly určitý vliv na vývoj tvarů i ozdob šňůrové keramiky. Bezpečné styky kultury zvoncových pohárů s kulturou nordickou lze dokázati z některých tvarů a ozdob, vyskytujících se na nordických sídlištích. Současně se zvoncovými poháry počínají se uplatňovati nové vlivy z jihu. Nejsou to však již prvky staré páskové keramiky. Ta se vyžila i na jihu zúplna, nebo lépe, byla setřena a zatlačena novými vzory, které přicházely z kulturních ústředí s kovem. Je zajímavé, že se vytratil bohatý ornament nádob, jakmile se silněji rozšířil kov. Tento zjev je možno pozorovati téměř v celé střední

Evropě. Do Čech se počal silněji šířiti kov — a to měď i na cín chudý bronz — v průvodu keramiky předúnětické, jejíž pravzory se vyskytují v Uhrách, bohatých na měď.

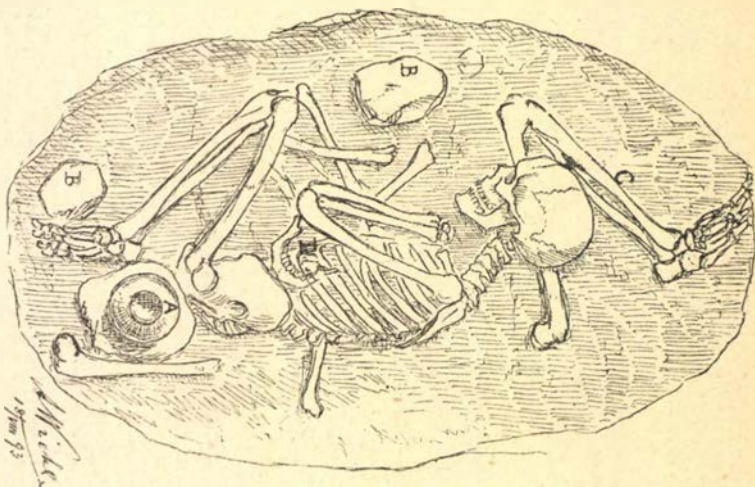
Předúnětická keramika ve svém plném obsahu není slohově jednolita; vyskytují se v ní tvary, upomínající na vzory české keramiky nordické, nejmladší keramiky šňůrové a keramiky, provázející zvoncové poháry. Velmi hojny jsou štíhlé, pro-

Keramika předúnětická.

táhlé džbánky, nebo džbány ostře profilované, baňaté hrnky s odsazeným hrdlem, misky na plné, nebo prolamované nožce, hrnčky s dvěma protilehlými úšky na okraji a j. v. Úška zpravidla sestupují u předúnětických nádob pod okraj a čím jsou nádoby mladší, tím jsou i úška níže nasazena, až posléze v únětické keramice se ocitají u dna. Nádoby předúnětické jsou zpravidla černé, nebo hnědé, dobře leštěny a jen výjimečně bývají zdobeny vodorovnými pásy z jemných rýh, z nichž visí svislé třásně. Kulturu předúnětickou známe ze sídlišť i z hrobů se skrčenými kostřami. Ve hrobech bývá i několik koster pospolu a

místy jsou kamenem obložené hroby ukryty pod hliněnou mohylou. Z bronzových milodarů byly při kostrách nalezeny prosté, spirálovité náramky z tenkého bronzového drátu, ve Velké Vsi u Prahy pak nalezena cyperská jehlice. Jest to jehlice k spínání šatu ze silného bronzového drátu, jenž byl na konci vytěpán v slabý drát a kličkovitě stočen. Konec byl pak omotán kol jehlice. Vyskytuje se hlavně na ostrově Cypru, po němž byla pojmenována a označuje nejlepší směr, odkud se k nám dostal bronz, t. j. z jihu.

Hrob se skrčenými kostrami.

Předúnětickou kulturou se končí doba kamenná v Čechách. Je jisto, že i v únětické kultuře se vyskytly některé kamené nástroje, avšak celkový ráz její jest již kovový, kdežto předúnětická kultura tohoto rázu ještě nemá. Ve hrobech se vyskytují ještě hojně kamenné nástroje a zbraně, jako pazourkové sekery, hroty oštěpů, šipky a nože. Kov jest jen vzácnou ozdobou. Pokládáme tudíž předúnětickou kulturu za

přechodní období mezi dobou kamennou a dobou kovovou.

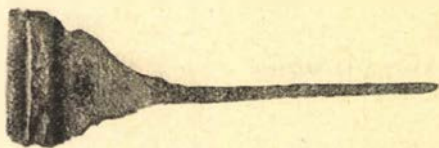
Kdy a kde se ponejprv poznal kov, nevíme a první počátky tohoto vynálezu zůstanou nám as navždy zahaleny v mlhách dávných věků. Všecko však nasvědčuje tomu, že se tak stalo kdesi v střední Asii a že znalost výroby kovových nástrojů se dostala do Evropy v třetím tisíciletí př. Kr. V Evropě se utvořila záhy samostatná výrobní ústředí, z nichž se měď vyvážela daleko do okolí. Z prvních takových ústředí byl ostrov Cypr a Pyrenejský poloostrov a po nich velmi záhy se začala měď dobývat v Uhrách. Odtud se dostala po první měď i k nám. První měděné nástroje napodobovaly přirozeně tvary nástrojů kamenných. Kamenná sekerka se prostě odlila v mědi. Ale záhy se poznalo, že je zbytečno vyrábět z kovu tak hmotné nástroje, jako byly kamenné, poněvadž je kov pevnější a tak se znenáhla měnil tvar seker, až dospěl známé formy plochých seker. Znalost mědi však ještě nezpůsobila pronikavé změny v střední Evropě, poněvadž měděné nástroje nedostíhaly namnoze vlastností nástrojů kamenných. Pokrok způsobil teprve bronz a skutečný převrat ve vývoji způsobil železo.

Předúnětická nádoba ze Sedlce.

Starší doba kamenná trvala mnoho desítitisíců let a jí předcházel jistě vývoj ještě delší, jehož stopy se nezachovaly, nebo nebyly dosud nalezeny. Pokolení za pokolením sbírala zkušenosti, jež v dlouhých mezidobích se soustředily v hlavě zvláště nadaného je-

dince, kterému se poštěstil určitý vynález, zvyšující životní úroveň lidstva. V mladší době kamenné se postup poněkud zrychlil a proti statisícům let zdlouhavého vývoje předchozích dob stojí v Evropě as 3—4000 let neolithické kultury a po ní 1000—1500 let kultury bronzové. Železná doba předhistorická trvala v rozličných krajinách nestejně dlouho. V zemích klassické kultury (Řecko a Itálie) sotva 4—600 let; čím však byla země vzdálenější klasického ústředí, tím později vstoupila v přisvit historie a tím déle trvala v ní železná doba praehistorická. V Čechách na př. se končí praehistorická doba devátým stol. po Kr.

Lopatkovitá jehlice únětická z Libušáku.

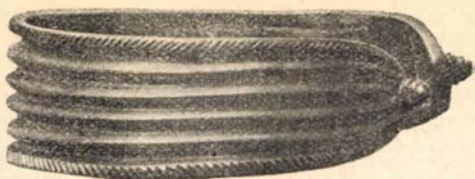
Bronzová doba.

Bronzová doba v Čechách se počala as na počátku XVII. st. př. Kr. Kovové předměty, které se vyskytovaly u nás na sklonku mladší doby kamenné v kultuře předúnětické, se množily a vytlačily znenáhla užívání kamenných nástrojů z denního života. Z této doby se zachovaly četné hroby se skrčenými kostrami, obložené a zavalené velikými kameny, v nichž byly uloženy bronzové zbraně a nástroje i četné ozdoby. Podle prvního systematicky vykopaného pohřebiště v Úněticích u Roztok (Dr. Ryzner) nazýváme tento vývojový stupeň kulturou únětickou, nebo též nejstarší bronzovou kulturou středoevropskou. Jest totiž zajímavé, že se nejprve vyvinula právě v Čechách a odtud se šířila do sousedních zemí. Příčinou toho snad byla ložiska cínové rudy, která umožnila výrobu bronzu z dovezené mědi. Nemáme ovšem dokladů toho, že by se v Čechách bylo dolovalo na cín v těchto pradávných dobách, avšak není vyloučeno, že se získávalo rudy rýžováním, po němž ovšem se nemohlo zachovati stop. Měď byla dovážena z Uher, zpravidla v podobě velkých kruhů se zahnutými konci (hřivny — nákrčníky). V téže podobě byl rozvážen i surový bronz. Kromě nálezů ve hrobech známe též t. zv. hromadné nálezy (depôt), v nichž se vyskytují jednotlivé nástroje v mnoha kusech, nebo i zlomky nástrojů. Nástroje bývají neopracovány, tak jak opustily slévačský kadlub. Hromadné nálezy bývají zpravidla zapomenuté zásoby obchodníků a jen zřídka můžeme dokázati, že to byl osobní poklad.

Obchod byl provozován již v kamenné době a mnohý cizorodý předmět v určité kulturní skupině lze vyložit jen obchodním stykem. Obchodování bylo velmi primitivní, byla to prostá výměna zboží. Obchodovalo se domácími produkty, kožešinami, obilím, otroky a pod. za výrobky kulturně vyspělejších oblastí. Způsob obchodu byl dvojitý. Výrobky z kulturních zemí se dostávaly nejdříve do nejbližšího sousedství a šířily se dále od kmene ke kmeni až na nejzazší obvod. Tento způsob byl zdlouhavější, poněvadž dříve se musily výrobky dostatečně rozšířiti v určité oblasti — kmen musil býti nasycen — než se sdělovaly do dalšího sousedství, byl však pronikavější, protože nepřinášel jednotlivé kusy, nýbrž celé soubory kulturních prvků. Je přirozeno, že čím dále od ústředí, tím více se stíraly původní znaky větší části obchodovaných tovarů, tak že na obvodu se zpravidla jeví již jen znetvořené (degenerované, nebo zbarbarisované) napodobeniny původních tvarů. Takovýto obchod od kmene ke kmeni byl základem rozličných kulturních proudů, které přenášely technické vymoženosti a umělecké slohy na ohromné vzdálenosti, a pro něž neznáme dokladů pro pohyb kmenů. Druhý způsob obchodování byl rychlejší, avšak nikdy nezpůsobil hlubších kulturních převratů. Byly to obchodní výpravy, podnikané za příčinou získání produktů vzdálených zemí. Taková výprava byla vždy odvážným podnikem na léta a obchodník, vydávající se na cestu, nevěděl nikdy, vrátí-li se šťastně zpět. O tom podávají zprávy právě ony zapomenuté hromadné nálezy a ojedinělé pohřby s cizími obřady i cizí výpravou.

V době únětické kultury byl na jihu hledaným zbožím jantar, jenž se vyskytuje na pobřeží Baltického moře. Bohaté nálezy jantaru i zlata v našich hrobech nasvědčují tomu, že jedna z obchodních cest, spojujících sever s jihem, šla přes Čechy a tím lze si vysvětlit

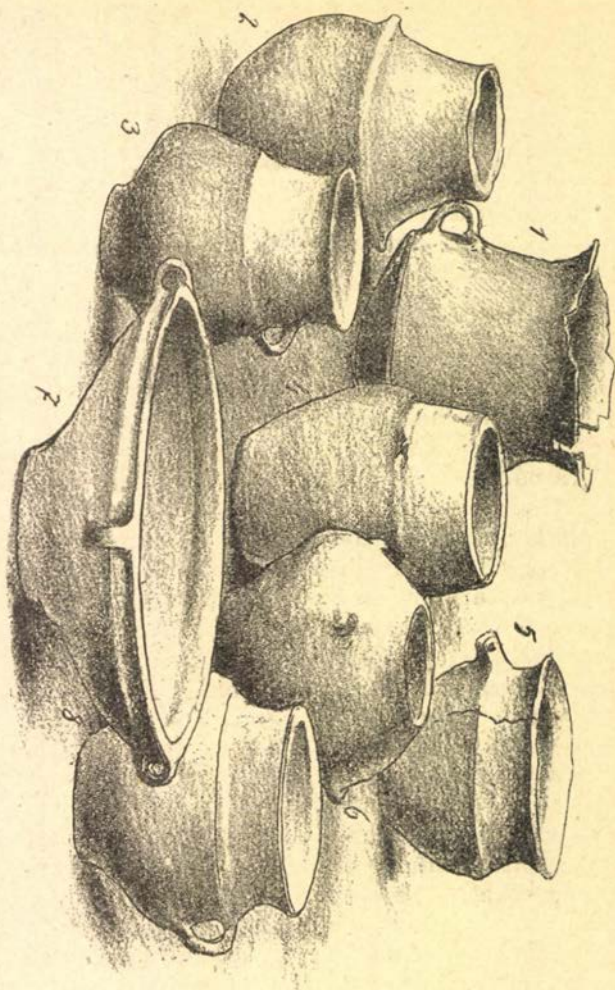
liti, že v Čechách se tak záhy rozmohla bohatá bronzová kultura. Jantar byl tu vyměňován za bronzové předměty, za měď a za zlato. Cínová rýžoviště pak rozvoj vydatně podporovala.

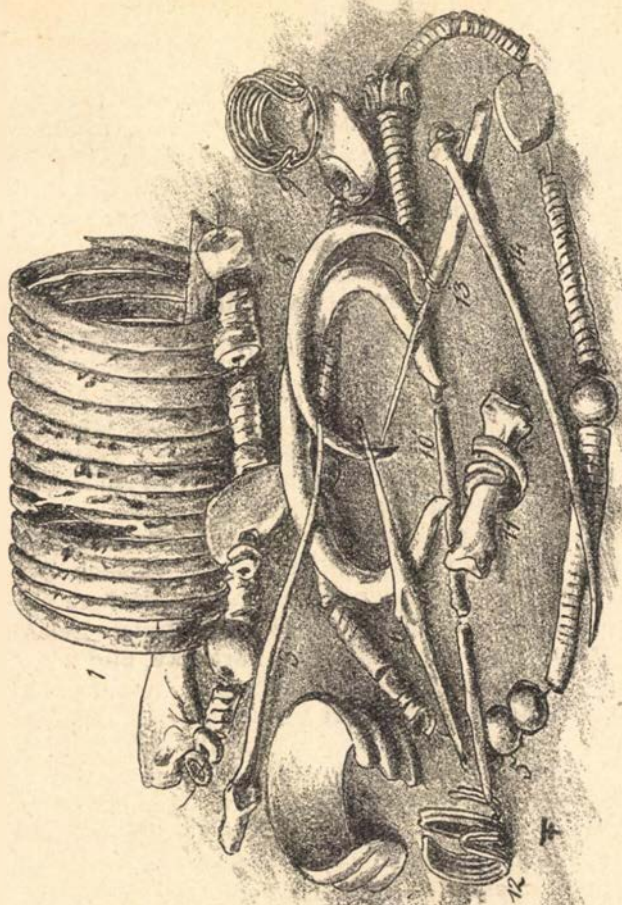

Zlatý náramek z Minic.

Únětická kultura jest vyznačena rázovitými nádobami s plochým dnem, z něhož se ostře zvedají prohnuté, válcovité stěny. Úško jest vždy u dna. Jiný tvar jest malá cibulovitá, neb bombovitá nádoba s malými pupky na obvodu, nebo na okraji. Na rozdíl od bombovitých nádobek volutové keramiky mají únětické nádoby pupky čtyři a dno mívají zpravidla ostře seříznuto. Tyto tvary se vyskytují nejčastěji ve hrobech. Na sídlišťích bývají větší nádoby s baňatým spodkem a mírně kuželovitým hrdlem, baňaté misky s prohnutým hrdlem, silně vyhrnutým okrajem a vodorovným úškem pod hrdlem a hrncovité nádoby rozličné velikosti, vejčitého tvaru, hrdla mírně prohnutého a nepatrně vyhnutého okraje. Tyto nádoby jsou drsného povrchu, na němž jsou patrné svislé rýhy po prstech; hrdlo však a okraj jsou vždy hlazené a vyleštěny. Pod hrdlem bývají podlouhlé, lištovité výčnělky. Únětická keramika jest zpravidla velmi dokonale leštěná, tmavohnědá až černá. Zbarvení bylo dosaženo přímísením ústrojných látek do hlíny, hlavně jemně rozetřeného uhlí a vypalováním v čadivém plameni. Nikdy však není únětická keramika tuhá. Takové jemnosti povrchu a lesku bylo dosaženo jen ještě v keramice knovízské. Leštění povrchu jest skoro výhradně jedinou ozdobou únětické keramiky. Zanikl i chudičský ornament předúnětický. Tento zjev lze pozorovati v celé střední, severní i západní Evro-

Únětická keramika.

Bronzové předměty z únětických hrobů.

pě, že totiž s příchodem kovu zanikla kdysi tak bohatá a výrazná výzdoba nádob. Teprve v střední době bronzové se zase začíná objevovati, ovšem namnoze již na jiných základech.

Bronzové předměty únětické jsou vesměs rázu jižního. Kromě cyperské jehlice, známé již z předúnětické kultury, vyskytuje se ve hrobech nejčastěji rázovitá jehlice únětická (též šavlovitá) se zahnutou špičkou a nálevkovitě rozšířenou hlavičkou, opatřenou malým očkem. Rovněž rázovitá jest jehlice s roztepanou a s obou stran svínutou hlavičkou. Účelem tohoto zahnutí bylo, aby se zachytil pevně řemínek, jímž byla jehlice připevněna k šatu. Proto měla i únětická jehlice oko, jiná jehlice pak byla pod krčkem provrtána a pod. Bronz byl ještě velmi vzácný a ztráta drahocenné jehlice byla mrzutá. Tvary jehlic se rychle množily a záhy se objevila jehlice veslovitá, kroužková, křížová a j. Z ozdob byly nejhojnější malé kroužky z drátěných spirál, zvané uzlovými kroužky (Noppenringe). Vyskytují se z drátu bronzového i zlatého a byly noseny nepochybně ve vlasech. Náramky byly z dvojitého drátu, nebo ze spirálově stočeného pásku, nebo silné, se zúženými konci. Zvláštním tvarem jsou t. zv. manšetové náramky, buď z plechu, nebo lité, napodobující dlouhé spirálové náramky drátěné. Na krku nosili muži i ženy nákrčníky z jantarových perlí a bronzových spirálových rourek. Zbraně nalezené v hrobech únětických nenasvědčují přílišné bojovnosti tohoto lidu. Jsou to malé, trojhranné dýky, které byly připevněny k rukověti nýty a prosté ploché sekerky. Výjimečně se vyskytla i sekera s tulejí uherského typu. Kamenné sekery se rovněž ještě objevují, jsou však velmi prosté. Krásné tvary kamenných nástrojů vymizely; zatlačil je kov.

Únětická kultura potrvála v Čechách až as k roku 1200 př. Kr. a prodělala tu dosti dlouhý vývoj, podmíněný jednak vlivy jihovýchodními (Sedmihrady) a jed-

Bronzové dýky a sekery z únětických hrobů.

nak vlivy italskými, které pravděpodobně se k nám dostávaly oklikou přes záp. Alpy. Na rozhraní starší a střední doby bronzové mizí svéráznost lidu únětické kultury v záplavě nových přistěhovalců. Z jihozápadu počali koncem starší bronzové doby vnikati noví osadníci do jižních a jihozápadních Čech, které byly po celou dobu neolitickou a valnou část doby únětické kultury liduprázdný. Nový lid se lišil od praobyvatelstva podstatně svou kulturou a v prvních dobách se s ním nemísil. Osudnější byl únětickému lidu vpád kmenů ze severu a severovýchodu. Ti vnikli přímo v jeho sídla a odrázli jej od cínových ložisk, čímž způsobili naprostý úpadek staré domácí kultury bronzové. Únětický lid ustupoval novým příchozím; vidíme, jak v nejmladším období únětické kultury se stahují sídliště i pohřebiště do středu země. Avšak lid ze severu, přicházející s kulturou popelnicových polí postupoval nezadržitelně v před a převrstvil prostě praobyvatelstvo, jehož kultura znenáhla odumírala, až úplně zanikla v kultuře popelnicových polí. Poslední záchvěvy staré kultury spatřujeme v kostrových pohřbech v době knovízské (v. d.) kultury. Jsou to ještě skrčené kostry lebek velmi podobných lebkám únětickým, avšak nejsou už pohřbívány přísně rituálně v hrobech zavalených kameny s koleny těsně přitáženými k prsům, nýbrž jsou zpravidla uloženy v sídelních jamách a jen výminečně ve zvláště vykopaných hrobech. Skrčení je značně uvolněno, někdy jen slabě naznačeno. Koncem bronzové doby a počátkem doby železné mizí úplně. Postup assimilační byl ukončen.

Kostěné knoflíky z únětických hrobů.

V jižních a jihozápadních Čechách se usadil koncem starší bronzové doby lid, jenž své mrtvé pochovával pod kamennými mohylami. Mrtvý byl uložen buď na zemi, nebo v malé prohlubni a nad ním bylo narovnáno kamení (jádro mohyly). Kamenný příkrov byl pak zasypán hlinou a na obvodu mohyly srovnáno kamení do kruhu (kamenný věnec), patrně, aby udržovalo hlinu. Časem se jádro sřítilo a tím vznikla na vrcholku mohyly nálevkovitá prohlubeň a věnec se znenáhla zasypal hlinou, splavenou s mohyly, tak že s ní neznatelně splynul. Dnes jsou mohyly, někdy sotva znatelné, nízké pahrbky, rozličných rozměrů. (2—10 m v průměru.) Výkopy v mohylách jsou velmi obtížné a nákladné. Bývá odstraniti až i 50 m³ kamene, někdy značných rozměrů. Proto bylo dosud málo badáno methodicky a povětšinou byly mohyly jen nakopnuty a ne prozkoumány.

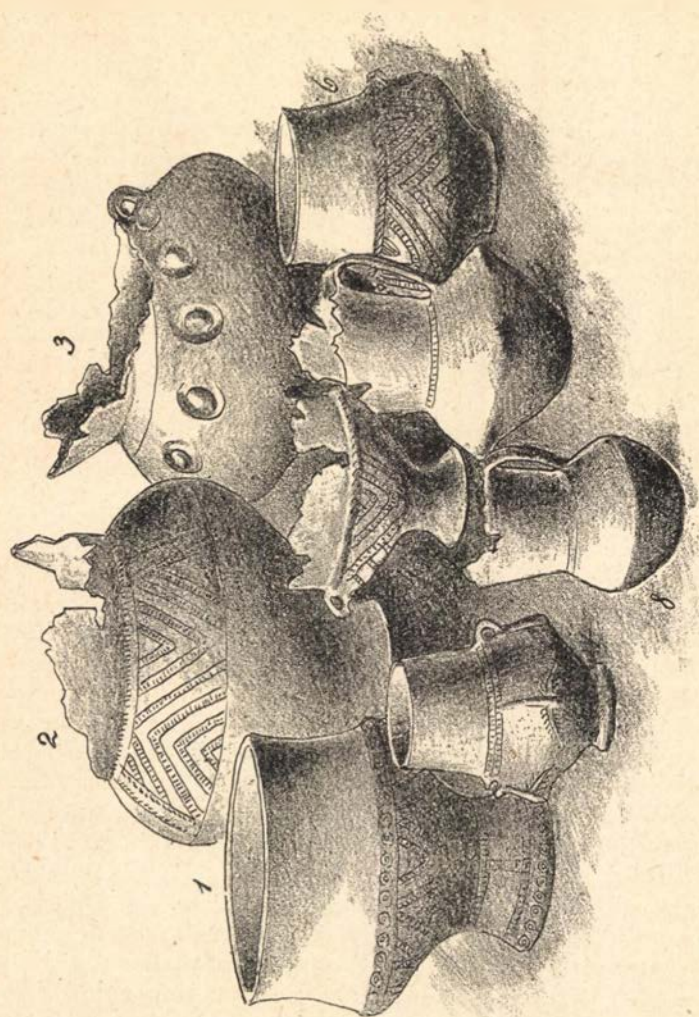
Kamenné mohyly se vyskytují na veliké rozloze na západ od Čech a na sever od Alp. V Čechách jest jen malý výběžek mohylové oblasti bavorské a soustřeďuje se ve dvou místně oddělených skupinách. Na Vltavě, Otavě a Lužnici s přítoky jest skupina jihočeská nebo povltavská, oddělená Brdským pásmem od skupiny západní nebo berounské, rozložené na Berounce a jejích přítocích (Mže, Radbuza, Úhlava, Úslava, Litavka). Z této skupiny vnikl mohy-

Mohyla v Hemerách u Bechyně.

lový lid do pražského okolí (Braník, Roztoky) a k Ohři. Na Moravě této kultury není. V nejstarší době byla těla pohřbívána nespálena, později se vyskytují pohřby kostrové i žárové současně, v železné době pak převládá spalování. Obsah mohyl bývá velmi často chudý; střepy rozmačkané nádoby a několik zlomků bronzu, nebo i jen několik střípků bývá vše, co se po několikadenní námaze při výkopech najde. Některé mohyly bývají výjimečně bohaty; byly to nepochybně hroby významných osob.

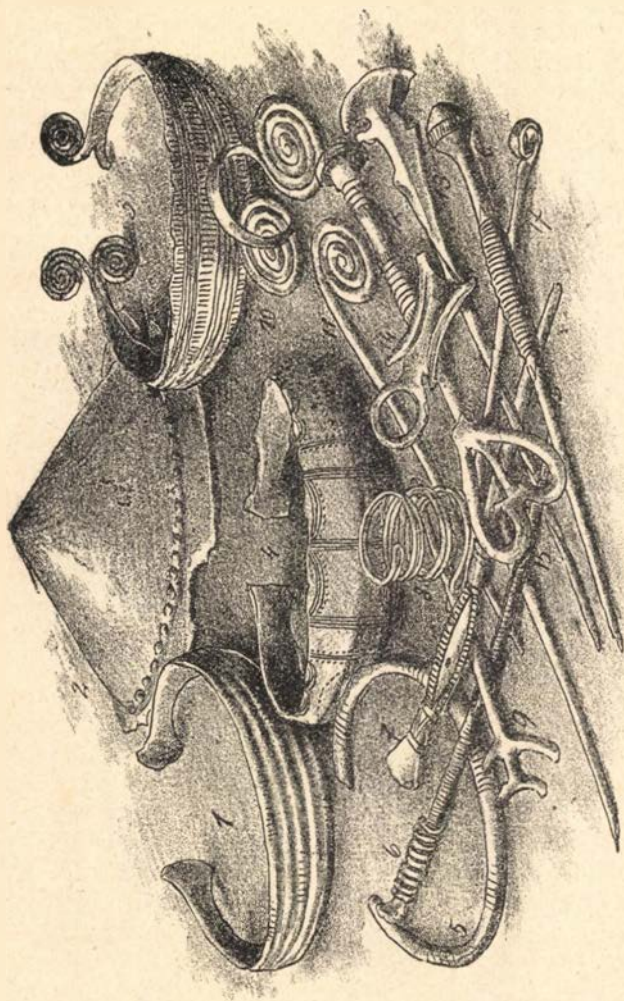
Keramika mohylová v bronzové době se skládala z malých amfor a misek na nízké nožce, džbánek s táhlým hrdlem a dlouhým páskovým uchem, soudkovitých hrnců a rozličných, nevýrazných hrnčků a misek. Na rozdíl od keramiky únětické jsou mohylové nádoby zdobeny rytým ornamentem buď v podobě žebříčkových pásek, nebo rýhovaných trojúhelníků,

Keramika z mohyl.

obrácených vrcholem dolů, nebo bývají vtlačovány na horní polovině břicha nádoby kulaté mističky s čočkou uprostřed. Prof. Píč se domníval, že může v obou skupinách jihočeských mohyl rozpoznávati rozdíl v ornamentu a přisuzoval žebříčkový a mističkový ornament skupině berounské, trojúhelníkovou výzdobu pak skupině povltavské. Buchtela a Niederle však pokládají takovéto roztrídění za předčasné, protože je dosud známo poměrně málo materiálu.

Bronzové předměty jsou v obou skupinách stejné. Jsou to zbraně, nástroje, součástky oděvu a ozdoby. Mezi zbraněmi převládají dýky a meče, připevněné k rukověti nýty s velkými hlavami. Vyskytly se též dýky s litou rukovětí a meče s jílcem buď plným (rázu uherského), nebo s řapem, k němuž byla dřevěná, nebo kostěná rukověť připevňována se stran nýty. Zcela novým tvarem jsou hroty kopí s tulejkou a kuželovitá nákončí oštěpů. Sekyrky, v únětické kultuře ještě zcela ploché, se zdokonalují. Zvyšuje se nejprve okraj, aby pevněji tkvěly v topůrku, později se zvýšený okraj mění v laloky, které zahnutý, obepínají kolenovité topůrko. Aby sekyrka nezajela příliš daleko do rozštěpeného topůrka, byla pořízena pod laloky přehrada — můstek, nebo schůdek. Posléze se laloky spojily úplně, střední mezistěna zmizela a vznikla sekyrka s tulejkou, která se hlavně rozšířila až v starší době železné. Hojny jsou v mohylách též nožíky a okrouhlé břitvy (lunuly). Z ozdob jsou nejčastější náramky. Jsou buď hladké, kulaté se zúženými konci, jako náramky únětické, jen o něco tenčí, nebo ploché, zdobené podélnými žebírky, nebo rytými polokruhy, s konci roztepanými, nebo rozdělenými ve čtyři spirály. K ozdobám sluší přičísti i součástky oděvu, jako jehlice a pásy. Jehlice jsou velmi důležité pro úvahy chronologické, poněvadž podléhaly silně modě a lze na nich snadno sledovati i domácí vývoj i cizí vlivy. Nejobvyklejším tvarem v jihoče-

Bronzy z mohyl.

ských mohylách jsou jehlice zakončené plochou, okrouhlou destičkou, pod níž jest krček, zdobený jemně rýhovanými vývalky. Vyskytly se však i jehlice, upomínající na tvary únětické, z čehož lze souditi na současnost a styky s únětickou kulturou. Rázovitým tvarem v mohylách jsou též prsteny z tenkého proužku, zakončené dvěma protilehlými spirálkami. Zvláště honosnou ozdobou byly pasy z tenkého bronzového plechu, končící spirálami. (Braník.) Řídčeji se vyskytly bronzové puklice, štítové spony, zlaté prsteny a třepení z tenounkého zlatého plechu. Ku

Bronzový vozík z mohyly u Milavče.

nejvzácnějším nálezům z nejmladšího období této kultury náleží velká bronzová nádoba kotlovitá na bronzovém, čtyřkolém vozíku z mohyly u Milavče (Domažlicko). Sídliště z této doby dosud hrubě neznáme a nemůžeme tudíž si sestrojiti úplný kulturní obraz mohylového lidu v době bronzové. V železné době se v těchto krajinách objevuje tentýž ritus pohřební, avšak dnes ještě není možno rozhodnouti, jde-li rovněž o týž lid, poněvadž neznáme nálezu, které by nasvědčovaly povlovnému vývoji. Není tu přechodů; mohyly doby hallstattské se objevují náhle a spíše s mladšími znaky. O nich však pojednáme v příštím oddílu.

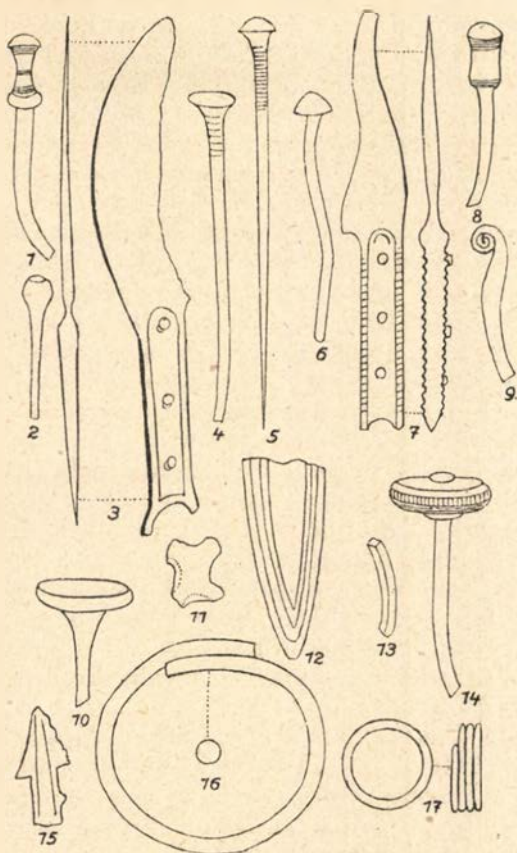
Na severovýchod od Čech, v Slezsku, snad i na Moravě, se vyvíjela svérázná kultura vyznačená žárovými pohřby, ukládanými na rozlehlých pohřebištích, nazvaných: popelnicová nebo žárová pole. Lid kultury popelnicových polí se mocně šířil na západ a zaplavil záhy krajiny na sever od Čech až k Magdeburku a Berlínu a tam se stýkal s oblastí bronzové kultury nordické, na niž silně působil. Ohlasy kultury popelnicových polí lze sledovati až k ústí Labe a v severských krajinách na východ od Labe. (Meklenburk, Pomořany.) Expanse popelnicových polí se neomezila jen na západní země, nýbrž zasáhla i daleko na severovýchod, východ i na jih. Na východě se rozšířila pole popelnicová do Polska, do Haliče, na jih zasáhla Slovensko, Uhry a země východoalpské. Jde-li tu o šíření se určitých kmenů, nebo jen o rozšíření kulturních prvků, není dosud rozhodnuto. Zdá se však, že aspoň v oblasti Polabské, k níž ovšem třeba čítati i Čechy a v oblasti na východ od Slezska až po Slovensko, se současně šířila i kultura i lid, čemuž nasvědčuje velmi blízká příbuznost, ne-li totožnost jednotlivých okrsků veliké oblasti žárových polí.

Lužický žárový hrob ze Lháně.

Do Čech počal vnikati lid žárových polí ze severovýchodu, t. j. ze Slezska, nepochybně průsmekem náhodským přes Kladsko. Jistá část snad přišla i ze severu, t. j. z Lužice. Vývojový stupeň do Čech vnikajících polí popelnicových jmenujeme lužickou kulturou. Vyznačuje se hlavně svéráznou keramikou; bronzů se ve hrobech vyskytuje velmi málo, poněvadž se nepochybně roztavily při spalování těla. Podle hrobů by se zdála lužická kultura chudou; avšak není tomu tak, jak dokazují bohaté hromadné nálezy z té doby. Hlavní tvary nádob lužických jsou velké dvojkuželovité popelnice, baňatá osudí s válcovitým hrdlem a úšky na rozhraní hrdla a břicha, džbánky s protáhlým, na okraji rozšířeným hrdlem a s širokým uchem, sahajícím od okraje až po horní část břicha, široké mísy (krajáče) s prohnutým hrdlem, odděleným ostře od těla nádoby, s jedním, nebo dvěma úšky na hrdle, baňaté hrnce s rozevřeným hrdlem a silným uchem; někdy bývá břicho žlábkováno, nebo mívají na obvodu vypukliny, ohrazené soustřednými kruhy. Velmi hojny jsou rozličné koflíky, buď polokulovité, nebo kuželovité se silným uchem, nepřechňávajícím nikdy nad okraj. Posléze se vyskytují skoro

v každém hrobě hrubé hrnce («květináče») ze surové hlíny, se stopami prstů; mívají zpravidla hrdlo prohnuté a na něm dvě úška.

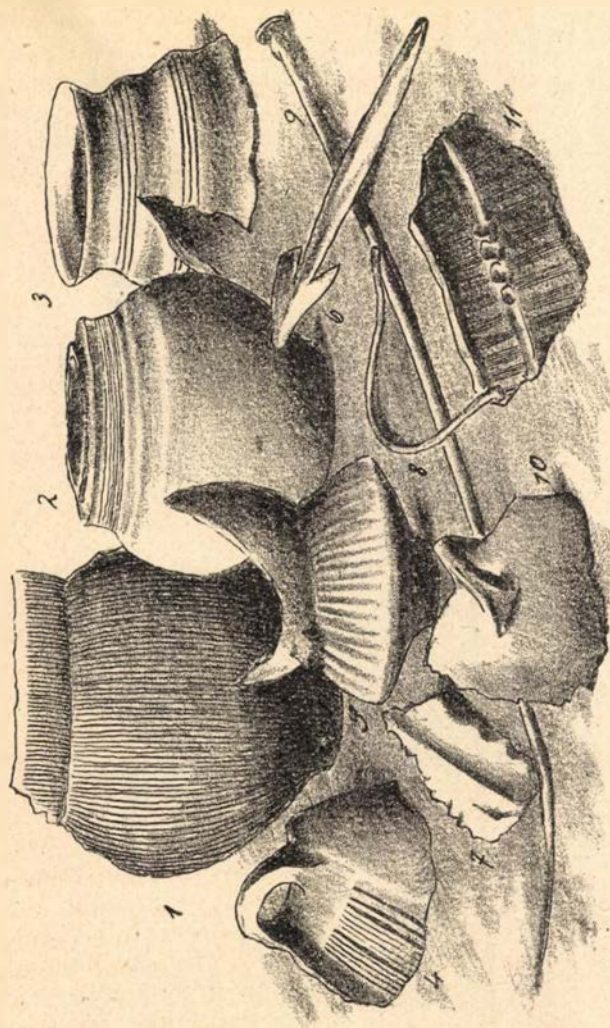

Bronzy z lužických hrobů žárových.

Bronzové předměty nalezené ve hrobech se omezují hlavně jen na zlomky jehlic a ozdob, výjimečně se vyskytují též náramky a některé nástroje. Jehlice

jsou prosté; buď jest konec jehlice roztepán a svinut, nebo jest ukončena plochou hlavičkou, pod níž jest velký, rytý vývalek, nebo má kuželovitou hlavici s několika vývalky. Zvláště výrazná jest silná jehlice s plochou hlavicí, ohnutá v pravém úhlu. Kromě jehlic se vyskytuje ve hrobech i v hromadných nálezech nordická štítová spona. Náramky jsou prosté, masivní kruhy s otevřenými tupými, nebo s přeloženými zahrocenými konci a jsou buď hladké, nebo příčně rýhované. Hojně jsou též náramky ze silného, zkrouceného drátu s konci přehnutými v kličku. Zbraně nebyly v lužických hrobech dosud nalezeny, nepokládáme-li za ně ovšem prohnuté nože s řapíkem nebo s rukojetí, buď plnou nebo prolamovanou.

Z východních Čech se šířil lid lužické kultury na západ, kdež se setkal se zbytky únětického lidu a s výbojným lidem mohylovým. Tyto styky byly sotva mírumilovného rázu a mnohý boj as byl sveden na rozhraní obou kmenů se střídavým štěstím. To vše zapadlo ovšem v nepaměti a jen ze střídavého objevování se mohyl v oblasti žárových hrobů lze na tyto styky souditi. Nadarmo as nezakládal v hallstattské době mohylový lid sídliště na vrších (Závist), jako pohraniční pevnosti. Avšak blízké sousedství způsobilo i přes nepřátelský poměr (který ovšem nebyl as neustálý), že obě kultury působily vzájemně na sebe. V té příčině měla arci převahu kultura mohylová, přicházející z kulturně vyspělejšího prostředí na západě. Tak vznikla v středních a západních Čechách k u l t u r a k n o v í z s k á (podle naleziště v Knovízi u Slaného), v níž se vyskytují i ohlasy staré domácí kultury únětické, i silné vlivy kultury mohylové. Ve východních Čechách byla zatím lužická kultura úplně potlačena, ze Slezska vnikající, příbuznou kulturou slezskou. Byla to as jiná větev velkého kmene lidu popelníkových polí a zmocnila se východních Čech na trvalo. Rozdíl v kulturním vývoji

Keramika knovízská

obou částí země lze postihnouti až do konce doby hallstattské.

Knovízská kultura jest bohatší i ladnými tvary i ornamenty, než byla prostá, jednoduchá kultura lužická. Úška nádob jsou vyhraněna, rýhována nebo žlábkována a přečnívají přes okraje, profily se zaoblují, povrch nádob jest dokonale hlazen a leštěn na způsob nádob únětických. Zvláště výrazny pro knovízskou kulturu jsou dvojité, nebo etážové ná-

Zlatá sekerka ze Sokolče u Poděbrad.

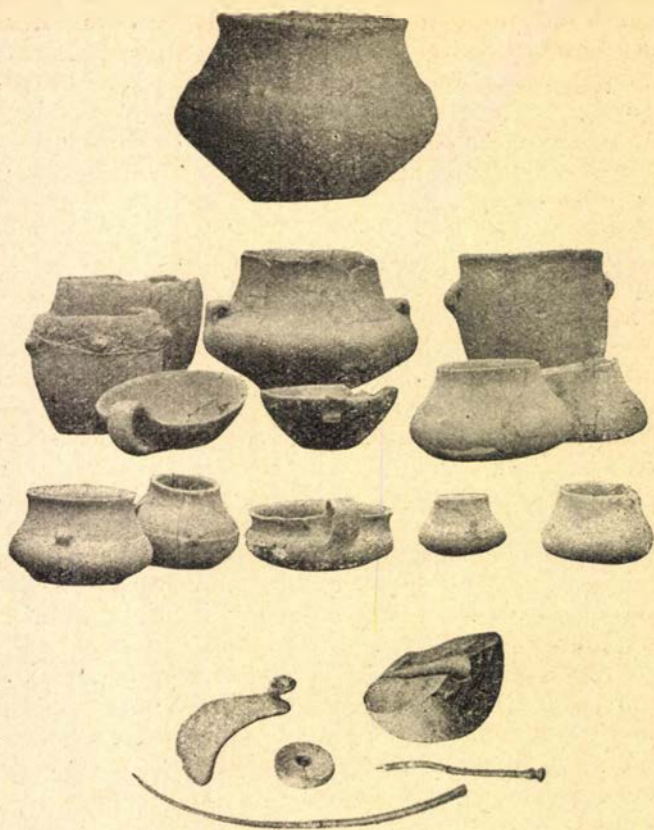
doby, vzniklé z lužických osudí. Ornament se skládá z rýhování a čárkování, nebo z ozdoby krokvicové. Barva nádob jest povětšinou tmavá, zprvu získaná jen vypálením leštěné nádoby v čadivém plameni (jako v keramice únětické), později tuhováním.

Bronzové předměty jsou směsí tvarů lužických se slezskými. Význačny pro knovízskou kulturu jsou jehlice s hlavičkami v podobě šroubů a spirálových

destiček. Hojně se vyskytují jehlice s pečetiítkovou hlavicí a náramky se spirálovitým zakončením. Nože a srpy se podobají tvarům lužickým. Knovízská kultura byla neobyčejně bohatá na bronz. Většina hromadných nálezů patří do této doby a mnoho ojedinělých i hromadných nálezů zlatých. (Na př. zlatá sekerka ze Sokolče u Poděbrad.) V hrobech i hromadných nálezech se též vyskytují šípky vyřezávané z kosti.

Slezská kultura vyvinula se ve Slezsku z kultury lužické, působením prvních ohlasů blížící se vlny nové kultury — železné, jejíž hlavní proud, postupující proti toku Dunaje z Podkavkazi, dal vzniknouti kultuře hallstattské. V slezské keramice jsou všechny tvary staré keramiky lužické, avšak jsou zaobleny a jako by stlačeny. Z dvojkuželovité popelnice vznikla baňatá nádoba cibulovitého tvaru, břich osudí se rozšířil a snížil, hrdlo se zkrátilo a prohnulo, misky jsou mělké a pod. Úška přesahují vesměs přes okraje nádob a bývají profilována (řidčeji však, než u nádob knovízských). Nádoby jsou leštěny tuhou a zpravidla bohatě zdobený rytým ornamentem. Zajímavým novým tvarem jsou v slezské kultuře chřestítka v podobě hrušek nebo ptáčků. Jsou z hlíny, dutá a uvnitř jest jeden nebo několik kaménků, takže potřásáním chřestí. Chřestítka byla pokládána za dětské hračky; vyskytují se však i ve hrobech dospělých, pročez je možno pokládati je za obřadní (rituelní) nástroje, snad k zahánění zlých duchů, jak jich používají k témuž účelu dosud někteří primitivní kmenové.

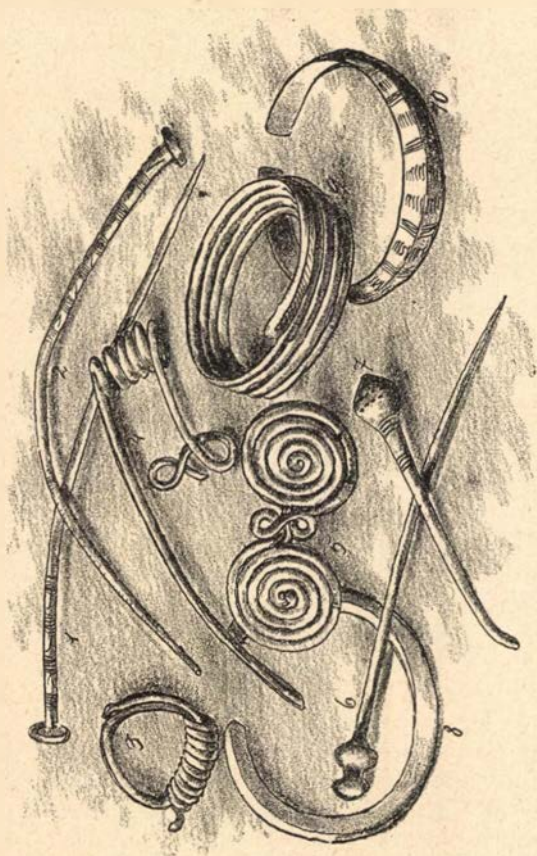
Z bronzových předmětů jsou výrazny jehlice s hlavičkami v podobě makovice, pečetiítkové jehlice, jehlice s kulatou, vodorovně rýhovanou hlavicí, nebo se špičatou, hruškovitou hlavičkou, kromě starších tvarů, které se vyskytovaly již v lužické kultuře. Náramky jsou z hladkého, několikrát svinutého nebo

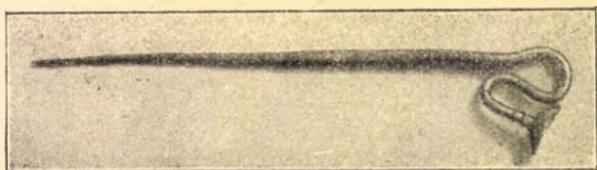
Keramika žárových hrobů slezských.

zkrouceného drátu, nebo jsou ploché, tepané a zdobeny jemně rytým ornamentem. Kromě kostěných šipek vyskytují se v slezské kultuře též šipky bronzové, dále nože a srpy podobných tvarů, jako v kultuře knovízské, sekery s tulejí, zlomky bronzových nádob, br. knoflíčky, řetízky a brýlové spony (z drátu

stočeného ve dvě spirály) a drobné korálky z modrého skla. V nejmladších hrobech se vyskytují i železné nože, doklad to, že slezská kultura v nejmladším svém období zasahuje již do plné hallstattské doby.

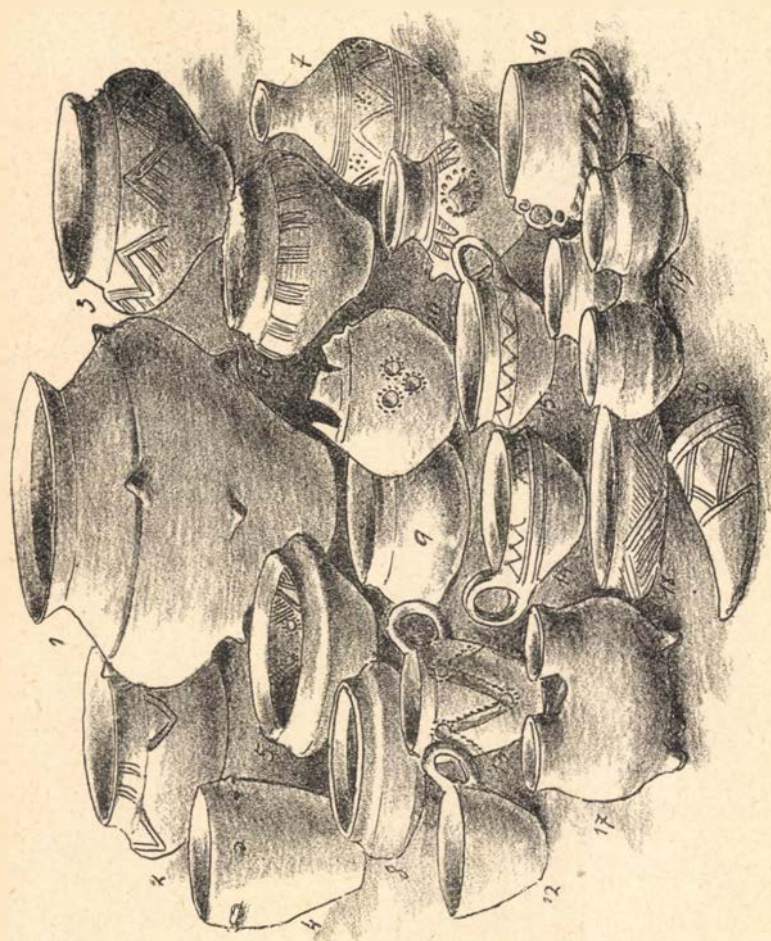

Bronzy ze žárových hrobů slezských.

Doba železná.

Původ železa a počátek výroby železných nástrojů jest zahalen v zášeří věků právě tak jako původ bronzu. Byly dlouhé spory o tom, je-li bronz vpravdě starší železa a doklady většího stáří se shledávaly s neobyčejnou houževnatostí. Uváděly se nálezy železa v egyptských pyramidách, dokazovalo se, že je nemožno, aby kamenické práce v starém Egyptě byly provedeny bez znalosti nejen železa, nýbrž přímo ocele, shledávala se místa v Homérovi, kde se mluví o oceli a vykládaly se výrazy, dosud platící za pojmenování bronzu, za označení železa a pod. Avšak všechna námaha byla marna. Veškeré ověřené nálezy dokazují, že bronz byl znám před železem a tutéž zkušenost potvrzuje úvaha tvaroslovná (typologická). Nejstarší měděné nástroje (sekery) navazují na tvary kamenných nástrojů a vyvíjejí se povětšinou po celou dobu bronzovou. Nejstarší známé tvary železných nástrojů jsou buď totožné s nejmladšími tvary bronzovými, nebo jsou jejich pokračováním. Nikdy však se nevyskytují v železe tvary, upomínající na formy kamenné. V některých krajinách následovala ovšem železná doba hned po době kamenné, bez mezidobí bronzového. Avšak to jsou odlehlé oblasti, kde se udržela kamenná doba právě

Keramika z plátenických hrobů žárových.

až do příchodu železa v prvném tisíciletí před Kr. A ani v těchto krajích nenavazují železné nástroje na kamenné tvary, nýbrž přicházejí tam hotové formy z pokročilejších zemí.

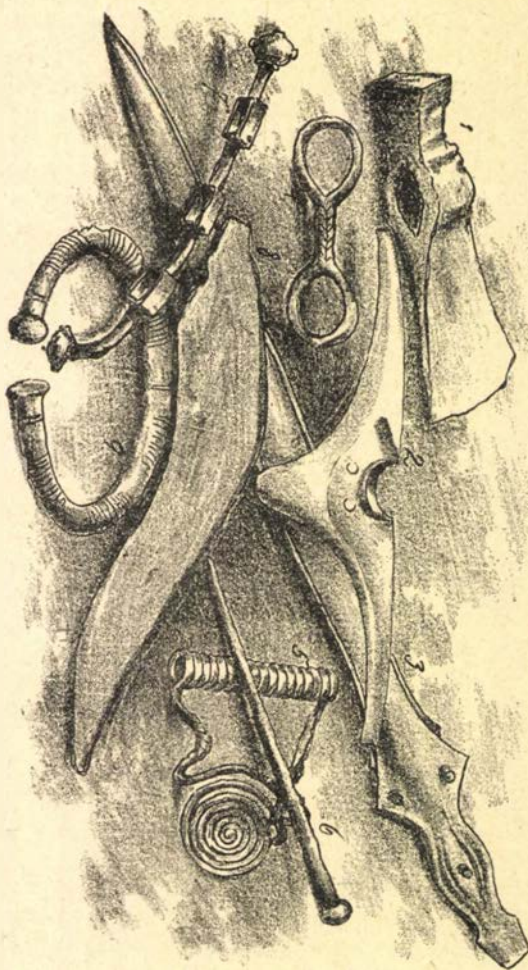
První počátky výroby železa jsou zahaleny neproniknutelnou mlhou věků a rovněž neznáma jest jeho pravlast. Jen tolik se můžeme dohadovati, že někdy ve třetím tisíciletí se došlo kdesi na východě, v Asii, k výrobě železa a že v druhé polovici druhého tisíciletí už bylo známo v Podkavkazi. Odtud vycházel mohutný kulturní proud podél severního pobřeží Černého moře k ústí Dunaje a pokračoval proti jeho proudu na západ až k ústí Sávy. Tam se rozdvojl a jedna jeho větev zasáhla Itálii, kdež vyvrcholila v kultuře etrurské, druhá pak pokračovala dále na sever a držíc se neustále Dunaje obrátila se pak na západ, kdež se vyvinula skvělá kultura hallstattská. Od tohoto hlavního proudu odbočovaly na rozličných místech vlny, které přinesly do odlehlých končin znalost železa i ohlasy prvotní železné kultury. Tak na př. hned v prvních počátcích se přesunula vlna železné kultury na Balkán, kdež zastihla usedlé kmeny v neklidu, jenž se vyrovnal t. zv. dorským stěhováním. Vyvrcholením této vlny byl dípylský sloh. Nevíme dosud pro nedostatek nálezů, byla-li dráha dunajská jedinou cestou proudu železné kultury a nešla-li jedna větev z Černomoří též směrem severozápadním okolo Karpatského pohoří. V uherské nížině se rozlil železný proud jistě do široka a vysílal daleko menší vlny, z nichž jedna zasáhla podstatně ve Slezsku do vývoje lužické kultury.

Na západě v horním Podunají a v sousedních krajích vzniklo samostatné a velmi rozpínavé kulturní ústředí, jež bylo nazváno podle velikého pohřebiště u Hallstattu v Horních Rakousích k u l t u r o u h a l l s t a t t s k o u. Tento název však se nemůže vztahovati jen na určité území nebo určitý kmen, nýbrž jest

to širší výraz, značící spíše pojem časový, t. j. první dobu železnou, a jen v nejširších obrysech též společenství kulturní. V železné době totiž se začíná objevovat mnohem větší měrou jistá mezinárodnost, nebo universálnost ve tvarech nástrojů, nežli tomu bylo v dobách dřívějších a určité oblasti jsou spíše jen místními, druhdy i značně svéráznými obměnami téže základní kultury. Tento zjev lze vysvětliti jednak pronikavostí hallstattské kultury, jednak čilými obchodními styky.

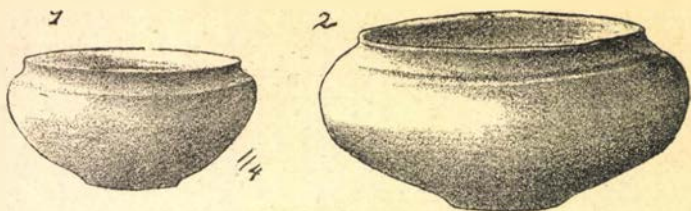
Příchodem železa nastal ve vývoji evropského lidstva hluboký převrat. Byl to kov snadno zpracovatelný, vyskytující se v nadbytku na četných místech, tak že bylo možno vyráběti všechny nástroje v dostatečném množství. Vlastnosti železa pak daleko předstihovaly bronz, ať šlo o zbraně, nebo o řemeslné nástroje. Nejrychleji se dál vývoj na jihu, ve východní části Středoziemního moře, kde v pěti stech létech dosahuje Řecko své klassické výše a foenická města dobývají svým obchodem celého středozemského pobřeží. Odnož klassické kultury v řeckých koloniích a foenický obchod, přinášející též orientální prvky, byly pákami dalšího vývoje. Nejprve byla dotčena Itálie, kdež starý kulturní národ Etrusků, oplodněn prvky orientálními a odleskem řeckých kolonií v jižní Itálii, vytvořil vysokou kulturu, jejíž vliv působil daleko na sever do barbarských zemí. Po Itálii následovaly jižní Francie a Španěly. První doba železná byla dobou kvasu; v ní se tvořily první obrysy budoucích evropských národů a vznikaly základy evropské kultury. Není známo, jakým způsobem se železo dostalo do Evropy, byl-li to v pravdě jen kulturní proud, či přinášel-li je nový lid. Rozličné známky nasvědčují — aspoň zdánlivě — že je druhá možnost pravděpodobnější a někteří badatelé spojují příchod železa s příchodem Arijců nebo-li Indoevropanů do Evropy. Proti názoru se staví jiní badatelé,

Bronzové a železné předměty z plátenických hrobů žárových.

kteří dokazují, že Indoevropané se vyvinuli na severu Evropy a odtud se rozešli do svých pozdějších sídel. Jiní opět soudí, že Indoevropané sídlili původně ve východní Evropě, kdež se rozdělili na jednotlivé národy a tito se stěhovali na všechny strany do svých sídel od Atlantského oceánu až po Indii. Otázka arijská není dosud rozřešena uspokojivě a všechny pokusy rozřešiti ji archaeologicky dosud selhaly pro nedostatek látky a podrobných studií v jednotlivých zemích.

V Čechách se projevíly vlivy hallstattské v oblasti popelnicových polí i v oblasti mohylové. Mladší stupeň knovízské i slezské kultury je výsledkem těchto vlivů a další vývoj obou skupin jest již rázu čistě hallstattského. Ve východních Čechách se vyvinula ze slezského stupně kultura plátenická, nazvaná podle velkého pohřebiště u Plátenic (též Platěnice). Ve hrobech se vyskytuje až i přes 20 nádob, upomínajících z části tvarem na nádoby slezské; jsou však oranžově žluté, nebo cihlově červené; tuhování jest stříbrošedé na červeně podmalovaném podkladu. Hlazení není jednolité, nýbrž čárkované; bylo provedeno nepochybně hustým dřevěným hřebenem na měkkém ještě podkladu. Vyskytuje se též pomalování nádob, buď černou nebo hnědou barvou v podobě trojúhelníků s háčky na vrcholu, nebo v podobě mřížek. Úška misek a koflíků jsou vysoká a bývají zašpičatělá. Veliké baňaté nádoby, měkkého profilu a šikmo rozevřeného hrdla mívají pod střeovitě odsazenou horní částí břicha rohovité výčnělky, anebo na spodní, zužující se části břicha, jazykovité násadce. Ornament se podobá z části slezskému, jest však jemnější a je rozmnožen o rytá kolečka vroubená věncem teček. Bronzové a železné předměty se shodují s nálezy ve hrobech bylanských a promluvíme o nich dále. Bylanská kultura se vyvinula z kultury knovízské a liší se od kultury plátenické jen tvary keramickými. Ze

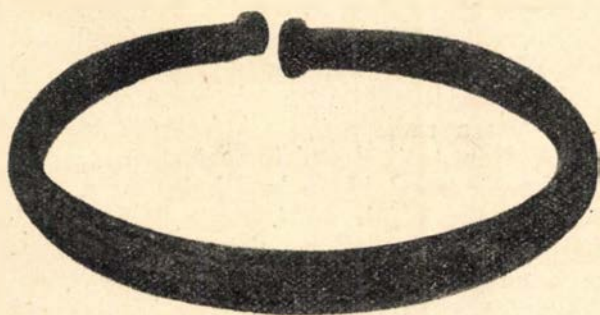

Keramika z bylanských hrobů.

starého, lužicko-knovízského osudí vznikla nádoba s dvojítm lomem na břichu, kuželovitě rozevřeným hrdlem a vodorovně ohrnutým okrajem. Všecky staré baňaté nádoby se v bylanské keramice mění v nádoby hranaté, jichž svislý průřez se blíží buď čtverci, nebo šestiúhelníku. Mezi miskami se objevuje tvar se střechovitě přehrnutým, bohatě zdobeným okrajem. Barva a povrch bylanských nádob se podobá nádobám plátenickým. Ornament je o něco bohatší. Vyskytují se totiž nádoby zdobené páskami ze dvou rovnoběžných rýh, vyplněnými velmi jemným čárkováním (rastrovaný ornament).

Kovové předměty mají vesměs ráz hallstattský. Z jehlic jest nejvýraznější jehlice labuťkovitě prohnutá; hojně se vyskytují t. zv. harfovité spony uherské. Náramky jsou buď kulaté s kuličkami na koncích, nebo tepané s očky. Výjimečně se vyskytl na bylanském pohřebišti též náramek lignitový (lignit = zuhelnělé dřevo). Na rozdíl od předešlých stupňů kultury popelnicových polí, jsou hroby bylanské i plátenické bohaty na zbraně a na koňské postroje. Vyskytují se tu pádné hallstattské meče bronzové i železné, sekerky, a rozličné nože, dále udidla, knoflíky s ostnem (ozdoba řemení) a šipky. Lid těchto kultur žil již ve značném přepychu, jež neopouštěl ani ve smrti. Na cestu do věčnosti dostávali sebou i toaletní soupravy — pincetu na vytrhá-

vání chloupků, škrabátka a lžičku na čištění uší. Z ozdob třeba ještě uvést nákrčníky z perel jantarových, nebo modrých skleněných korálů se žlutými očky. V uších nosili náušnice a šat přidržovali pásy s ozdobnými sponami.

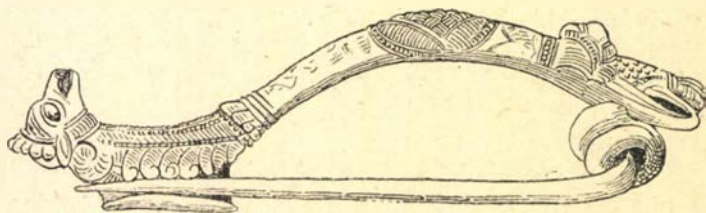

Náramek z bylanského hrobu.

Mluvili jsme dosud vždy jen o kulturách, nebo o lidu té které kultury, ale nejmenovali jsme nikdy určitého národa, ačkoliv v některých knihách, hlavně německých, čítáme již v době neolitičké o Germánech, později o Keltech, Illyrech, Thrácích a pod. Není nic snazšího nad to, než nazvat nějakou kulturu jménem nějakého národa, nebo kmene. Látka praehistorická je po této stránce nemá potud, pokud není možno tu kterou kulturu stotožnit s národem známým z historie. Takové stotožnění však musí býti nezvratně dokázáno přímými doklady. Kde to není možno, tam je lépe upustiti od »křtění« kultur a spokojiti se jen bezejmeným lidem, určeným pouze svou kulturou.

Kultura popelnicových polí byla pokládána dříve i německými archaeology za slovanskou. (Wenden-Friedhöfe = popelnicová pole.) V sedmdesátých letech však popřel R. Virchow její slovanskost a od

té doby se pokoušela řada archaeologů rozpoznati její národní příslušnost (na př. Schuckhardt: germánští Semnonové, Kossinna: dříve Karpodákové, nyní Illyrové). Prof. Píč dokazoval slovanskost popelnicových polí ze souvislosti kulturního vývoje od lužické kultury až po dobu hradištní. V tom s ním souhlasili Buchtela i Niederle a většina českých archaeologů. Prof. Niederle však později (v Slov. Starožitnostech) vyslovil některé pochyby o správnosti tohoto názoru a radil právem k velké opatrnosti při závěrech. Není totiž dosud bezpečně prokázána souvislost vývoje mezi bylanskou kulturou a římskými žárovými hroby a dále mezi těmito hroby a kulturou hradištní. Naopak však souvisí naše římské žárové hroby se skupinou polabskou, která se vyvinula z latěnských žárových hrobů a ty byly jistě germánské. Tyto okolnosti nejsou ovšem tak silné, že by slovanskost popelnicových polí byla vůbec vyloučena, avšak zároveň jsou dosti závažné, aby se celá otázka znovu studovala a to na základě nového, bezpečnou methodou získaného materiálu. Zde nám není možno šířiti se o této otázce do podrobností a stačí, uvědomíme-li si jen, že národní příslušnost polí popelnicových jest dosud nejasná, že však není vyloučeno, že to byli naši slovanští předkové, kteří tuto kulturu k nám přinesli.

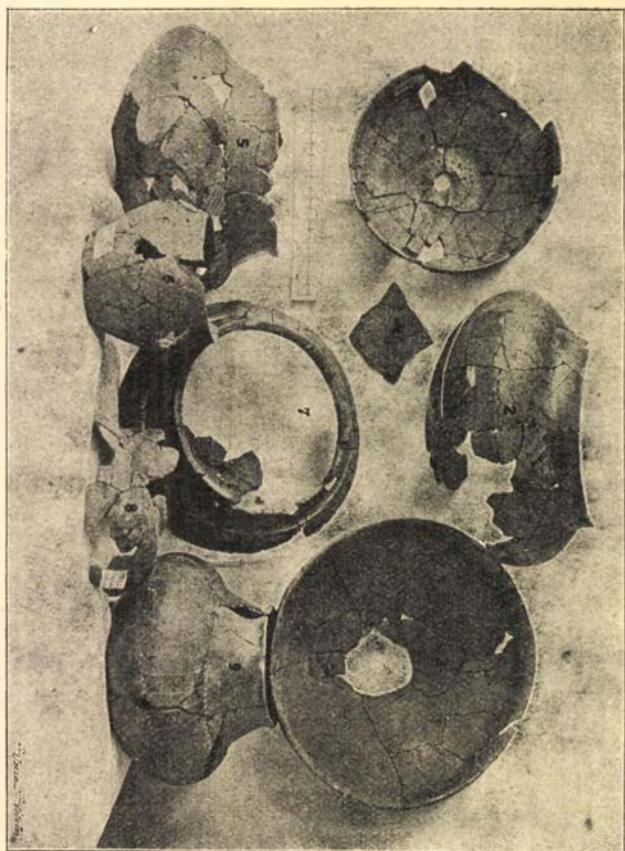

Bronzová spona starolatěnská z Pan. Týnice.

Kultura popelnicových polí byla rozšířena hlavně v severní polovině Čech, v úrodných, otevřených krajinách. V jižních a západních Čechách, kde v době bronzové sídlil lid mohylový, příbuzný s obyvatelstvem dnešního Bavorska, vyskytují se zase mohyly, budované stejným způsobem, jako v době bronzové, avšak převážně se žárovými pohřby a s inventářem hallstattským. Přechodních nálezů, které by spojovaly vývoj bronzových mohyl s mohylami hallstattskými, dosud neznáme, proto nedovedeme říci, je-li to týž lid, či noví přistěhovalci. Pravděpodobnější jest druhá možnost, poněvadž hallstattské předměty z těchto mohyl jsou velmi mladého rázu a ve známém dosud materiálu jest skoro vždy přimíseno něco latěnských prvků. Rozpětí časové mezi nejmladšími mohylami bronzovými a mohylami hallstattskými jest tudíž příliš veliké. K mohylám hallstattským známe též množství sídlišť, tak že je obraz této mladší kultury úplnější, než v době bronzové. Sídliště jsou buď otevřená v rovinách, nebo na návrších, ohrazená kamennými valy. Taková sídliště se nazývají »h r a d i š t ě« a bývají v jižních Čechách založena ve značných výškách. (Větec u Elčovic 763 m.) Mohylová hradiště nebyla osídlena trvale, nýbrž bylo jich používáno jen v nebezpečných dobách jako útočišť. (Podle dosavadních výzkumů, hlavně B. Dubského.) V mohylové oblasti se vyskytly též žárové hroby hallstattské, o nichž dosud nemůžeme rozhodnouti, patří-li ke skupině popelnicových polí, nebo je-li to cizí nějaká skupina, která zabloudila mezi mohylový lid, nebo jím byla zavlčena. Známe je dosud jen z okolí Blatné, kdež je objevil řed. Šiblík a řed. Hykeš.

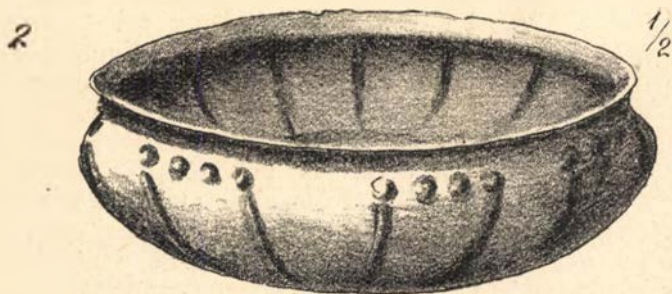
V hallstattské době dosáhl mohylový lid největšího rozšíření v Čechách. Mohyly se vyskytují ve velkých skupinách i na sever od Prahy (Chýnovský háj). Vlivy mohylové kultury se uplatňovaly i v mladších

Keramika ze žárových hrobů v Hořejanech u Kasejovic na Blatensku.

žárových hrobech. Poměry osídlení Čech v hallstattské době nejsou tak jednoduché, jak by se na prvý pohled zdálo a jak si je představoval ještě prof. Píč. Zdá se, že tu současně sídlilo několik kmenů, které as nežily ve vzájemné shodě. Bylo tu as mnoho pútek a bojů a mnohá krajina vystřídala v krátké době několik pánů. O tom svědčí dnes ovšem jen hroby, z nichž se snažíme vypátratí jejich tajemství. Jest to však práce svízelná a zdlouhavá a jen znenáhla vniká světlo v tyto pradávne události.

Kromě žárových hrobů a mohyl vyskytují se na různých místech v Čechách též hroby s nataženými, nebo nepatrně nakrčenými kostrami s hallstattskými milodary. Znány jsou dosud takové hroby v Bylanech (Píč), na Hubálce u Prahy (Axamít), v Stražkově u Roudnice (Píč, Stocký) a na Zrůbku u Sedlčan (Stocký). V Stražkově byly 1.6 m hluboké a zavaleny velikými kameny. Jsou zpravidla velmi bohaté, jen na Zrůbku byly chudší. V Stražkově byly ve dvou hrobech pohřby uloženy na vozech, z nichž se zachovaly železné obruče s kol i s hřeby, železné nábojnice a v jednom z obou hrobů i dřevěné jho, po bité bronzovými plíšky a položené přes dvě veliké nádoby, v nichž byly úplné koňské postroje. Keramika těchto hrobů se shoduje s keramikou žárových

Bronzová miska z hrobu na Hubálce.

Železný sekáč
z mohyly.

hrobů typu bylanského a ostatní předměty jsou vesměs hallstattského rázu, právě jako ve hrobech žárových.

V mohylách jest keramika o něco mladší a jest zpravidla promísena latěnskými prvky. Kultura latěnská jest druhým stupněm ve vývoji železné doby a jest v Čechách hojně zastoupena. Vznikla na západě, při Rýnu, z domácího podkladu hallstattského silnými vlivy z jihu a z východu. Hlavním činitelem tu byla kultura etruská a z části i koloniální kultura řecká. Pokud byly ve vývoji latěnské kultury zúčastněny západní řecké kolonie přímo, nelze přesně rozhodnouti, protože i etruská kultura byla silně dotčena vlivy řeckými z kolonií v jižní Itálii. Nazvána byla podle naleziště v jezeře neufchâtelském, La Tène = mělčina, kde bylo objeveno velké skladiště zbraní a rozličných nástrojů ze středního období latěnského.

Jako hallstattská kultura, tak zvýšenou měrou i kultura latěnská je spíše pojmem tvaroslovným než názvem úzce vymezené oblasti, protože se rychle rozšířila po valné části Evropy. Příčina tohoto velkého rozšíření byla dvojí. Byl to jednak pohyb západních kmenů na východ a na jih, který nazýváme stěhováním Keltů, jednak to byly právě ony klasické prvky, které jí dodávaly značné pronikavosti, tak že záhy došla obliby u všech evropských barbarů. Stará latěnská kultura jest nejlépe reprezentována ve Francii hroby na Marně, v nichž se vyskytují kostrové pohřby, na vozech, pádné meče a kopí, krásné spony s patkou v podobě zvířecích hlavi-

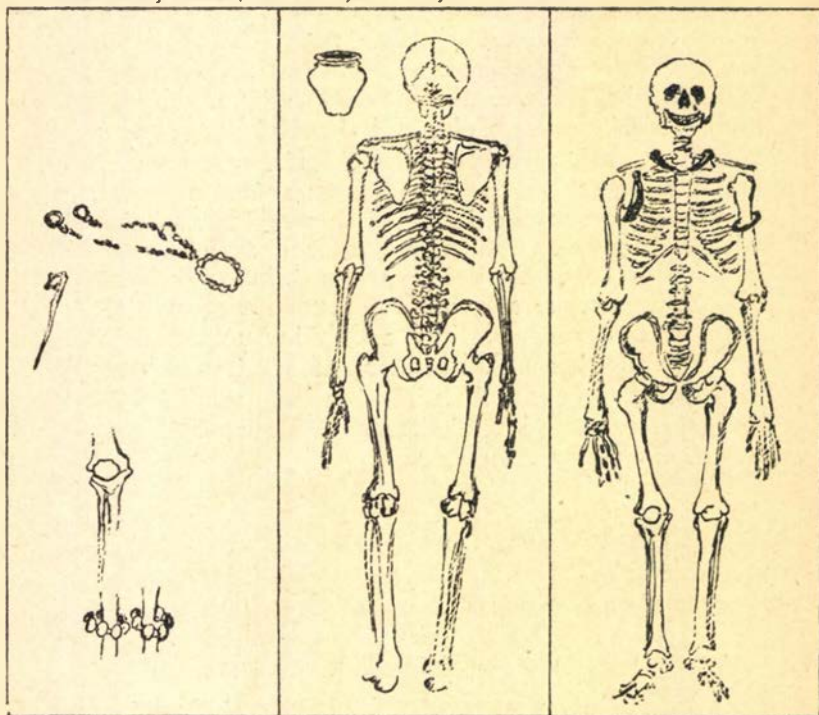
ček, ozdobné zápony pasů a ladné bronzové zobákovité konvice. Keramika jest lahovitých tvarů, z prvu ještě robena v ruce, záhy však se objevují nádoby robené na hrnčířském kruhu. Tato stará latěnská kultura se právě vyskytuje v českých mohylách, v nichž se našly zobákovité konvice (Hradiště u Písku), bronzová, vodorovně žebírkovaná vědra (cisty), spony se zvířecími hlavičkami (Chýnovský háj), zápony pasu (Želkovice), zlaté ozdoby a loďkovité náušnice a j. Latěnská kultura v jižních Čechách nevymizela, nýbrž udržela se tam po celou dobu svého trvání, t. j. až do kultury stradonické, jež se pokládá za její nejmladší stupeň. Známe mohyly s duchcovskou sponou (v. dále) a četná sídliště vyznačená keramikou středolatěnskou až stradonickou. (Bezdědovice u Blatné, Paračov u Volyně, Kuřimy a Cehnice u Strakonice, a j. v.) Stradonickou kulturou se končí trvání mohyl; jižní Čechy se vylidnily a zůstávaly po mnohá století liduprázdný, až se v nich usadili Slované.

Zlatý prsten starolatěnský z Hořovicka.

Zatím nastaly v severní polovině země České velké změny. As ve čtvrtém století př. Kr. vnikl tam ze západu bojovný národ s kulturou latěnskou. Byl součástí velikého pohybu galských kmenů — jejich národní příslušnost známe z historických pramenů — které protáhly střední a jižní Evropou, ohrožily Řím, prošly Řeckem a dostaly se až do Malé Asie, kdež založily říši Galatskou. O tomto pohybu zachoval známou zprávu o Belovesovi a Sigovesovi římský historik Livius.

V Čechách se jeden z galských kmenů usadil a zanechal své stopy ve hrobech s nataženými kostrami a v sídlištích. O bojovné povaze Latěnců, jak tento lid nazýváme, nechtějice zbytečně užívatí nedolože-

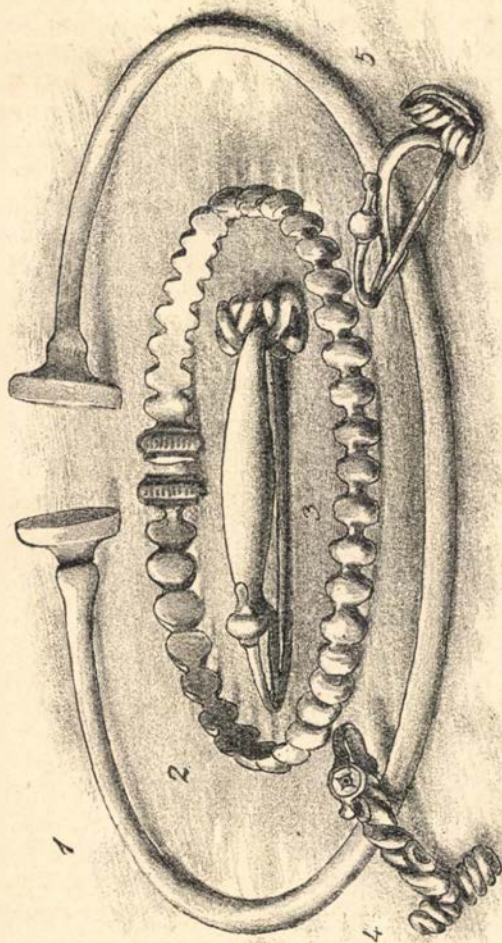
Kostrové hroby latěnské.

ných jmen, svědčí četné zbraně, dávané mrtvým do hrobu. Jsou to pádné, dlouhé meče železné, železná kopí listovitá, železné nože a kování štítů. Meče v železných pochvách zavěšovali na řetězy z bronzových nebo železných kroužků. Byl to lid bohatý a rád se zdobil hojnými, honosnými šperky. Muži i ženy nosili na ruku krásné bronzové náramky, buď

Zbraně z kostrových hrobů latěnských

silné, hladké, nebo složené z dutých polokoulí, zpravidla zdobených hlemýžďovitými závitů. Hojně se vyskytují též náramky perlovité, nebo tenké s destičkovitými (pečetidlovými) konci anebo zrobené z tenšího drátu ukončeného hadí hlavičkou, do níž zapadal druhý, přístřešený konec. Podobné kruhy, jenže větší, nosili na nohou. Na krku měli nákrčníky (hřivny), ze silného, kulatého drátu, zakončené destičkami. U Oblat se našel takový nákrčník ze zlata. Zvláštní ozdobou byly náramky z lignitu a z modrého skla. Ze skla byly též korále, buď žluté s modrými očky, nebo modré s bílými očky. Šat spínali bronzovými nebo železnými sponami. Spony jsou neobyčejně důležité pro časové určení nálezů, protože v různých dobách byly různě upraveny a tato úprava byla přísně zachovávána. Na sponě rozeznáváme oblouček, čili luk, patku, do níž zapadá jehla a hlavici se spirálou, z níž jehla vychází. Mohou býti jednodílné, jsou-li všechny součástky z jediného kusu, nebo dvoudílné, je-li spirála s jehlou oddělena od hlavice s lukem. Latěnské spony jsou jednodílné a jsou vyrobeny tak, že oblouček se zatáčí nejprve na jednu stranu do spirály, pak se převede drát na druhou stranu a spirála se stáčí z venčí do vnitř, až dojde pod oblouček, načež se vytočí jehla k patce. Patka má žlábek pro jehlu, jest ohnuta vzhůru a zakončena kuličkou s hrotem, nebo roztepána v destičku, na níž byl připevněn korál, nebo email. Nejstarší spony měly spirálu jednoduchou a patka byla v podobě zvířecí hlavičky. Takové spony se vyskytují v Čechách jen v mohylách. Dalším stupněm jsou spony s patkou ohnutou zpět, zvané sponami duchcovskými, podle slavného hromadného nálezů v teplém zřídle u Duchcova. V střední době latěnské se patka přimyká k obloučku a bývá vytepána v tenký drátek, jenž je omotán kol obloučku. V nejmladší době splývá patka s obloučkem a jest s ním společně konstruována.

Ozdoby z kostrových hrobů latěnských.

Zvláštním tvarem nejmladších spon jest spona stradonická. Spony se vyskytují ve hrobech z pravidla na levém rameni.

Keramika v latěnských hrobech jest velmi vzácná. Jsou to misky a hrnce s ladně prohnutými stěnami, s uměle profilovaným okrajem, robené vždy na kruhu. Jsou z pravidla černé, nebo hnědé, výborně hlazené a leštěné. Misky bývají zdobeny na vnitřní straně vyhlazenými pásy vodorovnými a vlnicemi. V mladší době se vyskytují též nádoby červené. V kulturních jamách se vyskytuje také hrubší keramika v ruce robená. Jsou to velké, široce rozevřené hrnce kuželovitých stěn a do vnitř zahnutých okrajů, hrnce s profilovanými okraji a svislými, hlubokými rýhami na stěnách, baňaté hrnce s otisky prstů pod okrajem a rozličné drobné misky a nádobky.

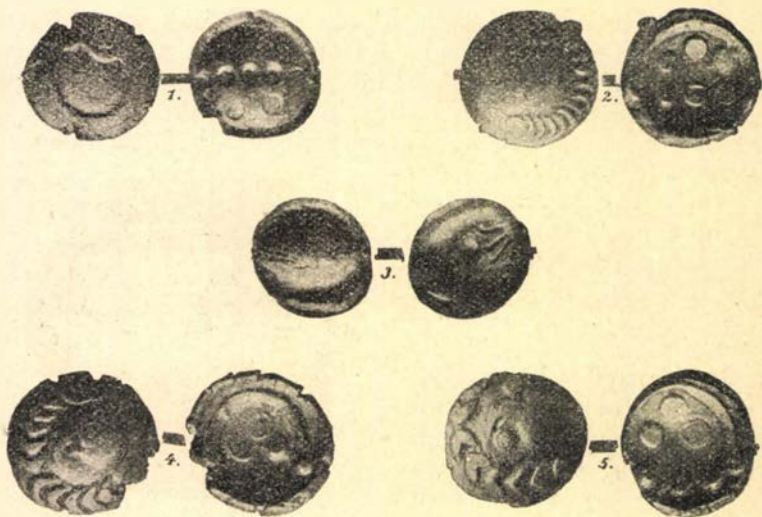
Nejmladší stupeň latěnské kultury se v Čechách vyskytl na hradišti u Stradonic proti Nižboru na Berounsku. Podobné hradiště bylo objeveno dr. Snětinou a zesnulým Mg. Ph. Líprou na Oklukách na Moravě. V Čechách se stradonická kultura vyskytla kromě v mohylové oblasti též na dosud neprozkoumaném hradišti lhotickém u Nasavrk. Na hradišti u Stradonic se kopalo od r. 1877 a byly nalezeny spousty předmětů bronzových, železných a kostěných, množství keramiky a něco předmětů stříbrných i zlatých. Výkopy se nedály methodicky, nýbrž prováděli je domácí lidé a nálezy prodávali rozličným sběratelům. Tak vznikly sbírky Bergerova (dnes v Nár. Museu), Grossova (dnes v bývalém dvorním museu ve Vídni), Lehmanova, Osbornova, Fürstenberská na Křivoklátě a v Donau-Eschingen a jiné menší. Veliká poptávka po stradonických nálezech způsobila, že vznikla v místě velká výroba padělků, hlavně kostěných a hliněných předmětů, které zatěžují všechny sbírky. Kostěné padělky, nejsou-li tvarově nemožny, se těžko rozpoznávají, poněvadž jsou robeny ze starých, na hradišti vykopaných kostí. Hliněná falsa jsou velmi snadno k rozpoznání a je zajímavé, že se některé kusy dosud objevují v obchodu.

Nádoba stradonická.

Důležitou pomůckou k rozpoznání stradonických fals jsou nálezy na Oklukách, kdež se děje systematický, methodicky bezvadný výkop.

Stradonické hradiště bylo výrobním a obchodním ústředím, avšak ne příliš dlouhého trvání. Bylo ještě před narozením Krista zničeno nějakým nepřátelským vpádem. Pokud bylo lze zjistiti, byly v něm řemeslnické dílny, v nichž se vyráběly rozličné před-

Keltické mince.

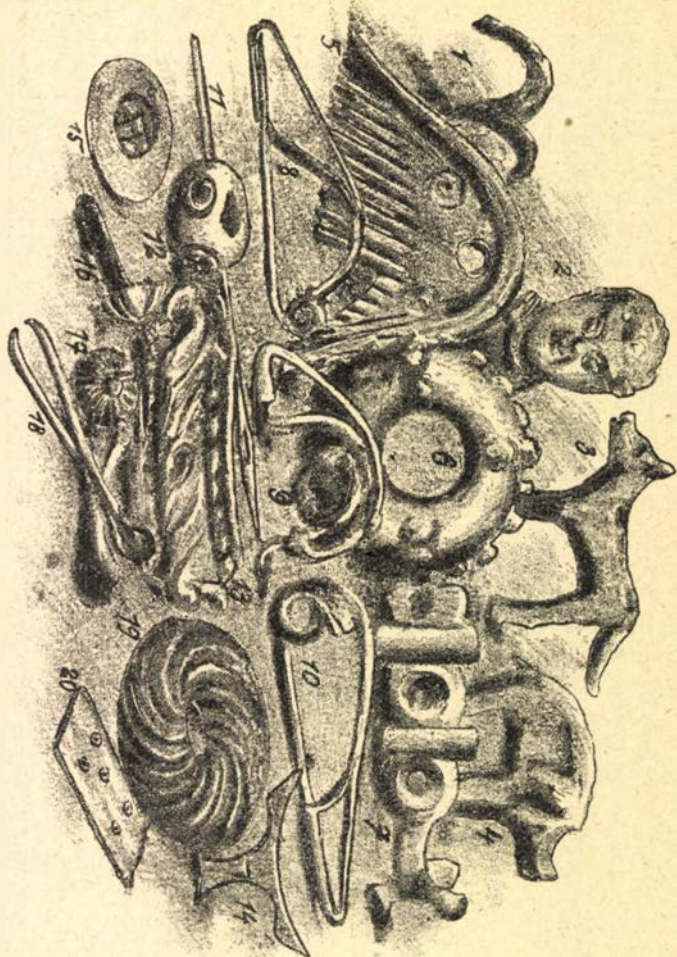
měty ze železa i z bronzu. Nalezly se i kelímky k tavení emailu. Mezi nálezy jest množství nehotových předmětů, ve všech stupních výroby, z čehož lze právě souditi, že hradiště bylo zničeno v plném proudu života náhlým přepadem. O jeho obchodním rázu svědčí množství drobných vážek na zlaté mince. V mladší latěnské době se rozšířily v západní a střední Evropě první skutečné mince ze zlata, stříbra i bronzu. Jsou to t. zv. duhové misky, ražené rozlič-

nými keltickými kmeny podle vzoru makedonských mincí Filipa III. Nepochopením vzoru a neustálým napodobováním vzdalovaly se keltické mince od původní podoby, tak že posléze na př. z hlavy Diovy zbylo na nich několik skupin kuličkovitých vyvýšenin. Na stradonickém hradišti se našlo hojně zlatých i stříbrných mincí tohoto rázu. R. 1877 se našlo 200 zlatých mincí a tento nález byl příčinou, že se začalo hradiště překotně překopávati.

Z železných předmětů byly nalezeny kosy, srpy, železné násadce dřevěných pluhů a lopat, pilníky, pily, nože, dláta, sekery, spony, klíče a rozličné hřebky. Zbraní nalezeno jen nepatrně. Z bronzu byly na hradišti vyráběny rozličné ozdoby a šperky, jako náramky, kroužky, prsteny, zápony, přesky, závěsky, zrcadla, dále jehly, lékařské nástroje a rydla ku psaní na voskových deskách, spony, sošky a j. Z ozdobných předmětů třeba ještě zvláště jmenovati skleněné korále a náramky a prsteny s řezanými kameny.

O významu stradonického hradiště bylo mnoho uvažováno a vyskytla se o něm rozličná mínění. Prof. Píč je pokládal za sídlo markomanského krále Marobuda a hájil tento názor proti Décheletteovi i jiným, posilován byv tím, že tenkrát byla známa stradonická kultura v Čechách právě jen na tomto hradišti. Stradonická kultura však nesouvisí časově s dobou domnělého pobytu Markomanů v Čechách a nemá tu dalšího vývoje, který by bylo třeba předpokládati, kdyby byl hradiště stradonické zakládal Marobud. Kromě toho se ukázalo, že podobných hradišť jest v Čechách i na Moravě několik, tak že nezbyvá, než abychom je pokládali za obchodní města (emporia), o nichž se zmiňují někteří řeční zeměpisci (hlavně Ptolemaios).

Na sever od Čech se v posledních stoletích př. Kr. objevují latěnské hroby žárové, které se přičítají kmenům germánským. V severní Evropě nastalo pře-

Předměty ze Stradonic.

lidnění a poněvadž na severu bránilo pohybu moře i nehostinné kraje, na západě byl vážnou překážkou Rýn a za ním zdatné kmeny galské, obracel se tlak germánských kmenů na východ a na jih. Tak na př. vidíme při ústí Visly švédské Goty, kteří se zvolna posunovali až k Černému moři. Z jutské poloostrova se hnuli Cimbrové, k nimž se připojili Teutoni (kmen negermánský, nejspíše keltický) a táhli společně na jih. Tím začíná neklid v severní a střední Evropě, jenž se neustále stupňoval, až se téměř všechny kmeny dostaly do pohybu. Dokud římská říše byla silná, omezovaly se přesuny jen na střední Evropu a nárazy kmenových vln se lámaly o pevnou hranici říše (limes romanus). Když však vnitřními otřesy a korrupcí, vycházející z nejvyšších míst, byla římská společnost degenerována a z dola říše podkopávána chiliastickými vidinami hlasatelů orientálních náboženstev, povolovala zvolna hráz pod barbarskými nájezdy, až se posléze zhroutila úplně a záplava divokých hord pohřbila na staletí výsledky tisíciletého kulturního života. Řím a Itálie s báječnými poklady, se slunným nebem a věčným jarem, o nichž vyprávěli potulní obchodníci, byly vytouženým cílem kmenů, opouštějících nehostinnou domovinu na zamlženém severu. Byl to boj všech proti všem, boj staré, skoro přejemné kultury se surovou silou, v němž kultura, jak se zhusta stává, podlehla barbarскому násilí. Tím však byla naplněna míra a vyzuřené barbary stihla pomsta věčné spravedlnosti. Kulturní i krajinné prostředí, do něhož přišli bez přípravy, podlomilo jejich zdravou přirozenost, tak že chátrali, až zcela zanikli a stará kultura opět oživila k novým pokrokům a přemohla i ty, kterým se nepodařilo vniknouti do jejího ústředí, a tím si aspoň na čas zachovali svou původní divokost, která ovšem až na naše dny občas propuká a snaží se zbaviti se i zdání kulturnosti.

Než vraťme se k líčení událostí před narozením Krista. Latěnské žárové hroby vnikly do Čech jen nepatrně. Známe jen několik nálezů z okolí Podmokel, které nejsou v nijaké souvislosti s ostatními nálezy. Zdá se, že postup žárových hrobů latěnských anebo germánských kmenů do Čech se zarazil hned na hranicích o silný odpor bojovného kmene gallského s kostrovými hroby latěnskými, jehož veliké sídliště a pohřebiště bylo objeveno u Újezda Jenišova. Tento kmen seděl v Čechách po dlouhou dobu, jak tomu nasvědčují velmi mladé spony středolatské, kdy však Čechy opustil a z jakých příčin, nevíme. Hrobů z nejmladší doby latěnské, stupně stradonického, neznáme.

V prvním století př. Kr. se dovršoval na jihu Evropy staletý zápas o nadvládu světa. Vítězem byl Řím a poraženými všechny národy kol Středoziemského moře. Nadcházel doba imperialismu zatím ještě zahaleného ve formu republikánského zřízení, ale neustále jasněji pronikajícího rozličnými osobními diktaturami a hlavně snahou po získání nových území v krajinách dotud barbarských. Tím se otvírala nová odbytiště římskému průmyslu a obchodu a tím zároveň vnikal vliv klassické kul-

Zlatá závěska římská
z Bohušovic.

tury pronikavě i do nejvzdálenějších končin. Počátkem prvního století po Kr. byl v podstatě tento proces ukončen, aspoň pokud šlo o střední a západní Evropu a vzrůstající moc římského císařství podporovala i kulturní proud, jenž zvolna vyrovnával (niveleoval) kulturní rozdíly v barbarské Evropě mnohem účinněji, než kterýkoli z proudů dřívějších. Je přirozeno, že čím dále na

sever a na východ od klassického ústředí, tím byl původní ráz římský setřenější, avšak i v nejzazších končinách se vyskytují klassické předměty dovezené a všechny kulturní oblasti mají nesporný ráz římských vlivů.

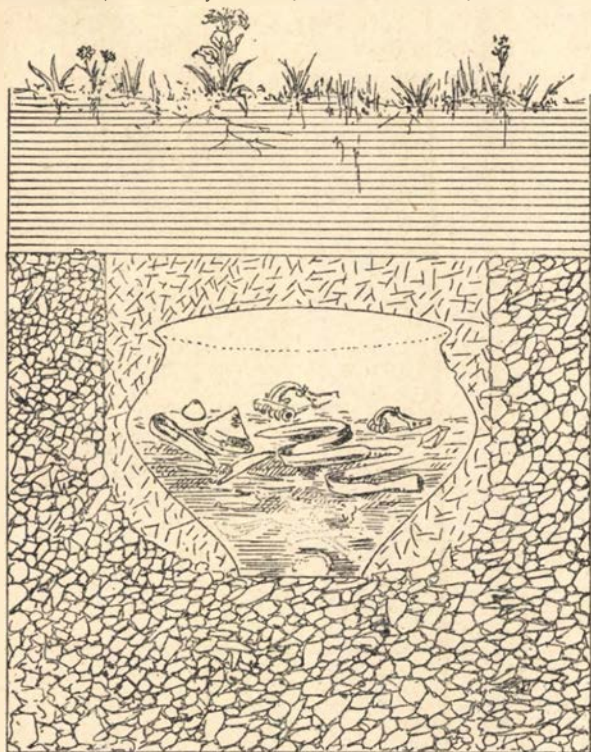
Barbarské kultury byly velmi citlivy vůči římské moci. Dokud bylo římské císařství v pravdě mocné, potud můžeme pozorovati jemný vkus a dokonalou techniku práce, přibližující se pokud možno klassickým vzorům. Jakmile však moc Říma povolila, vrací se ihned barbarské sklony, tvarům ubývá ladnosti, stávají se zase těžkými, ba nemotornými a technika zpracování hrubne. Úpadek vkusu je na př. v keramice tak značný, že se zdá, jakoby vše předchozí bylo zapomenuto a vracely se zase tvary hallstattské, a to ne tvary jemné, nýbrž právě jen hrubé a nejhrubší keramiky. Bylo to přirozeno, uvážíme-li, v jakém shonu tenkrát žilo středoevropské lidstvo, kdy všechny kmeny byly v pohybu a národové střídali svá sídla téměř nepřetržitě. Těžké doby stěhování národů měly ovšem i hluboký vliv hospodářský. Staré, usedlé obyvatelstvo bylo z části vyhubeno, z části zotročeno a jen nepatrné zbytky živořily bidně v ukrytých místech. Mnohé krajiny byly úplně vylidněny, některé kmeny zcela ochuzeny, jiné, bohaté naloupenou kořistí. To vše se zračí v hrobech a sídlišťích z doby stěhování národů.

V Čechách v době římského císařství, nebo provinciálně římské kultury, bylo určitě několik kmenů, o jejichž národní příslušnosti a jejich dalších osudech nelze dosud rozhodovati. V prvním století po Kr. se vyskytují v Čechách kostrové hroby s římským inventářem, v němž jsou zastoupeny bronzové nádoby klassického původu, označené továrními značkami výrobců. Jsou to hlavně hluboké pánve s rukojetí, cedníky s dnem dírkovaným v podobě meandrů a bronzové naběračky. Kromě těchto nádob se vysky-

tuji též bronzové cisty (vědra), s obloukovitou rukojetí, zavěšenou v očkách zakončených figurálními ozdobami, ladné džbány s vysokým uchem, prosté bronzové nádoby, hliněné nádoby baňaté, prohnutých stěn, rozličné zápony, rukojeti zrcadel a spony římského rázu, který jest pokračováním spony latěnské. Z pohřebního ritu se soudilo, že to jsou zbytky latěnského obyvatelstva, přejavší římskou kulturu. Avšak tento názor bylo by třeba doložití nálezy přechodními, poněvadž dosud známé kostrové hroby latěnské nesahají ani do nejmladšího stupně latěnské kultury. Římské hroby kostrové nejsou četné, jsou rozloženy v malých skupinkách v pásu od Ohře po Kutnou Horu. (Hostenice n. Ohří (?), Poštovice (1), Noutonice (3), Podbaba (1), Přemyslení (2), Straky u Nymburka (4), Sedlec u Kut. Hory (3) a Vrutice Kropáčova (1). Proto nemůžeme dosud rozhodnouti, kterému národu příslušeli tito lidé.

Nepoměrně hojnější jsou hroby žárové, dělené dosud ve dvě časové skupiny, z nichž starší, zvaná pičhorská, nebo dobřichovská se klade do I.—III. stol. po Kr. a mladší, třebická od konce III. stol. do počátku VI. stol. po Kr. Obě skupiny jsou nazvány podle velikých pohřebišť na Pičhoře a na Třebické u Dobřichova, jež objevil, svým nákladem vykopal a věnoval Nár. Museu ředitel panství J. Waněk. Byla to neobyčejně důležitá naleziště a jest jen litovati, že tehdejší způsob musejní inventarisace nepřihlížel k hrobovým celkům, tak že dnes jen stěží lze sledati předměty, patřící k určité nádobě. Vzácné doplňky pro mladší období římské kultury našel J. B. Hellich na pohřebišti v Piněvě u Poděbrad. Ojedinelé hroby žárové se vyskytují velmi často mezi kulturními jamami na sídlišťích s římskou kulturou. Úprava římských žárových hrobů se liší podstatně od starších žárových hrobů bylanských. Pohřeb jest uložen zpravidla v jediné nádobě tak, že nejniže jsou

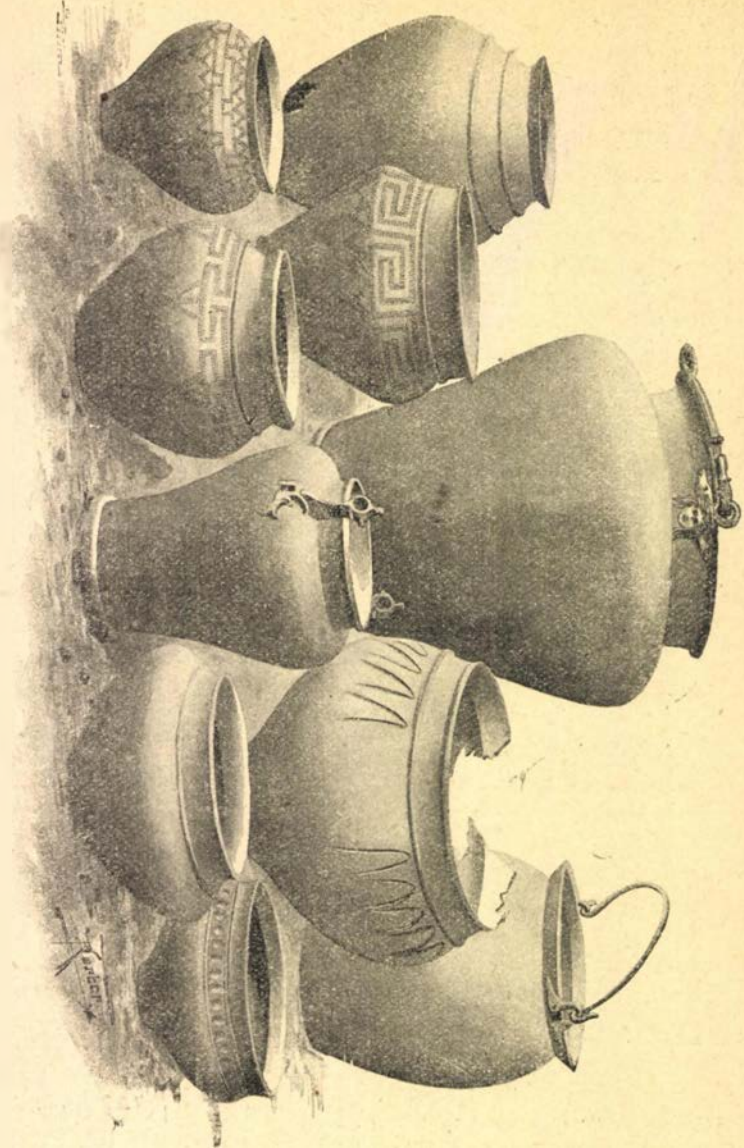
složeny rozmělněné, spálené kosti z nohou a na vrchu kosti lebeční. Milodary jsou zpravidla uloženy na kostech, někdy i vedle popelnice. V hrobě jest jen po jediné nádobě. Popelnice jsou převážnou většinou černé, leštěny a nejsou tuhovány. Ač jsou ro-

Průřez žárovým hrobem římským.

beny v ruce, přece jsou velmi vkusné a ladné. Jsou to vásovitě, štíhlé nádoby s profilovaným hrdlem, zdobené buď plastickými pásy nebo vlnovkami. Na píchorském pohřebišti se vyskytlo několik popelnic rázu ještě latěnského, robených na kruhu. Jiné ná-

Nádoby z římských hrobů rázu dobřichovského.

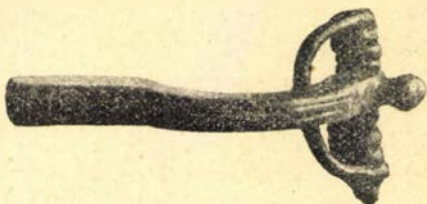

doby jsou baňaté, zdobené pod hrdlem tečkovaným maeandrem, provedeným ozubeným kolečkem. Keramika denního života, obsažená v kulturních jamách, vykazuje rozličné tvary, od nejhrubších, těžkých nádob a mis až po nejjemnější černé nebo oranžové poháry a nádoby s maeandrem. Zvláštní, pro římskou keramiku význačné, jsou nádoby bodlinovité, poseté malými výčnělky, nebo pokryté hlubokými vrypy. Velmi zřídka se vyskytují nádoby s většími uchy. V žárových hrobech se vyskytly též nádoby bronzové, podobné jako v hrobech kostrových. (Zvláště bohaté hroby byly v Lisovicích u Zlonic, v Radovesicích, Holubicích, ve Zlivi a v Liběři u Jílového.) Milodary byly bronzové, železné, stříbrné i zlaté, kostěné a skleněné. Byly to rozličné jehlice (z bronzu a z kosti), spony (bronz, železo, stříbro), přesky (bronz, železo), klíče (bronz, železo), nože a nůžky (železo), hřebeny (kost) a jiné drobnosti. Ze skla byly malé lahvičky, zvané dříve neprávem slzníčky; spíše to byly nádobky na vonné oleje a balzámy. V Čechách se vyskytují zřídka a jsou vždy roztaveny. Hojnější jsou na Moravě, poněvadž tam zasahoval římský obchod od Dunaje účinněji.

Lid žárových hrobů římských byl bojovný, jak tomu nasvědčují četné hroby se zbraněmi. V boji používal pádných mečů železných a oštěpů, z luku vypouštěl šípy se železnými, křídlatými šipkami a kryl se dřevěnými neb koženými štíty se železnými puklicemi. Koně poháněli ostruhami buď železnými nebo bronzovými. V dobřichovských hrobech se zpravidla vyskytovalo jen po jediné ostruze, která byla nošena na levé noze. Nejdůležitější ze všeho inventáře jsou však spony, protože jejich tvarem se nejsnadněji určuje časové pořadí. Nejstarším tvarem jest spona přechodní z tvaru latenského do římského; o něco mladší jest spona galická s kulatou nebo čtvercovitou destičkou; jiný tvar jest

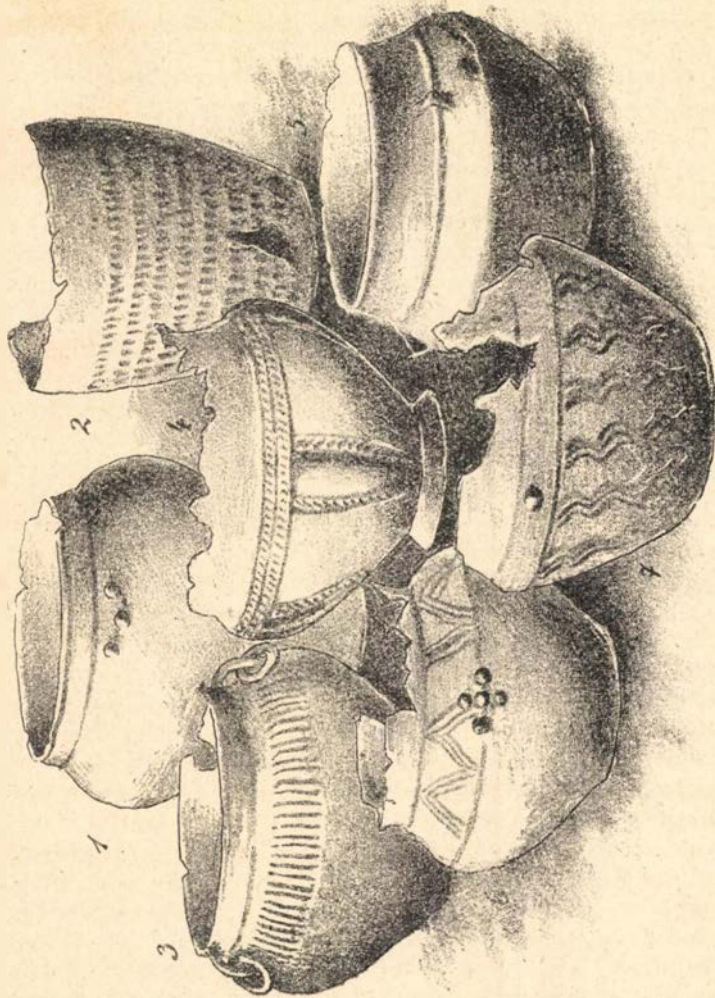
s p o n a v e n d i c k á s o č k y v h l a v i č c e (nazývá se proto »sponou s očky«); další spona, n o r i c k á, má drát spojující obě strany spirály zachycen háčkem.

Mladší období provinciálně-římské kultury, t. zv. kultura třebická, se jeví ve všem obsahu hrubší, neumělejší kultury pičhorské. Zavinil to úpadek římské říše v III. stol. po Kr. Úpa-

Římská spona.

dek byl dokonalý, politický, hospodářský i kulturní a říše se řítila nezadržitelně, i přes opravné pokusy Diokletiánovy a Konstantinovy do záhuby. Říšské hranice se zužovaly, v pohraničních provinciích usazovali římsští císařové germánské kmeny a tím se naše krajiny vzdalovaly od kulturního ústředí, které samo neustále sláblo. Úpadková kultura nepůsobila již tak pronikavě a hospodářská bída znesnadňovala vývozní produkci, která v prvních stol. tak vydatně zúrodnila barbarskou kulturu, že téměř mizela pod klassickým vlivem. V třetím století však tlak počal povolovatí a záhy se opět prodíralo barbarství na povrch, neboť krátká poměrně doba půltřetího sta let nestačila, aby byl barbarický duch úplně potlačen a zassimilován, zvláště v oněch pohnutých dobách, kdy nové a nové přívaly barbarů ze severu posilovaly vždy znovu starou kulturu. A tak vidíme koncem třetího století nový rozmach barbarské kultury, v níž ovšem zbyly klassické prvky a tu i tam se objevily ještě některé ohlasy současné kultury římské, ale nikdy již v čistých formách, nýbrž vždy dotčeny nádechem barbarským. Čisté formy klassické, objevující se druhdy v nálezech z mladšího období římské kultury, jsou jen ojedinělé předměty, nepochybně kořist z lou-

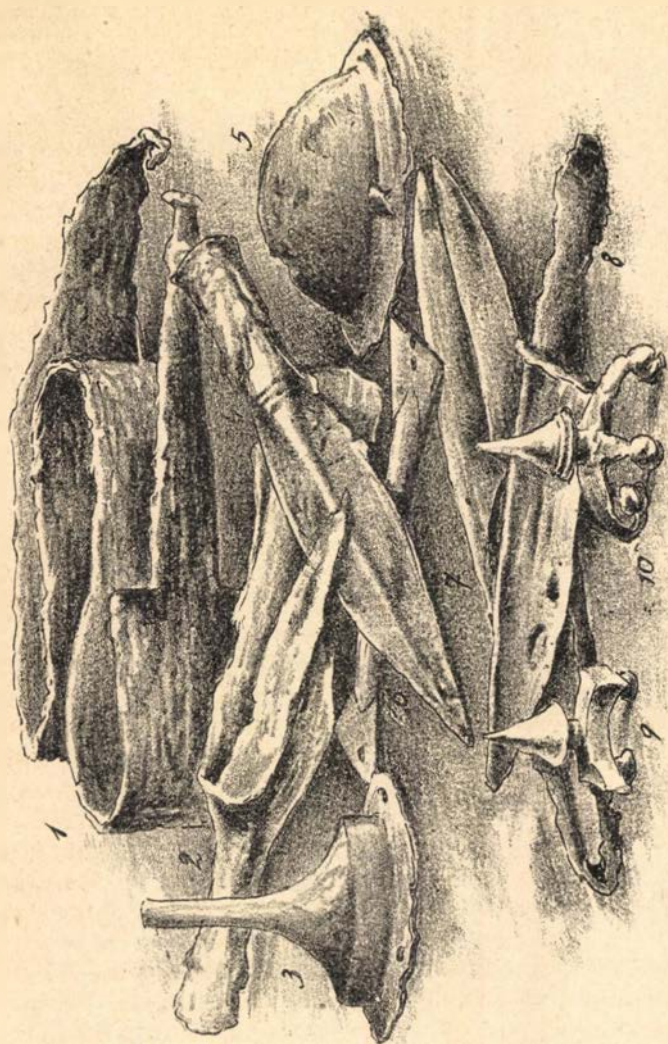

Nádoby z římských hrobů rázu pičorského.

pežných výprav. (Na př. zlatá amforka zdobená fili-gránem z Roudnice.)

Úpadek římského vlivu se projevuje v keramice těžkými tvary a návratem k hrubé výzdobě, často napodobující neuměle a neorganicky klassické tvary. Takovou výzdobou jsou svislá, plastická žebra, skupiny několika pupíků, svislá, mnohonásobná vlnice a lomená páska pod hrdlem. Jemný lesk a bezvadný černý povrch nádob dobríchovských vymizel. Třebické popelnice jsou po většině šedavé a povrch jejich upomíná na hallstattské nádoby. V nejmladším období se objevuje ornament vtlačovaný, zprvu jednoduchý, později však složitější, prováděný řezaným kolkem. (Badra u Libice a Podbaba.) Ojedinele se vyskytly i střípky nádob z terry sigillaty (nádoby ze zvláštní červené hlíny s neobyčejně vyleštěným povrchem, zdobené reliefsy; vyráběly se po továrnicku v sev. Itálii a v Gallii).

Ve hrobech se vyskytují četné zbraně, právě jako na pohřebišti pičhorském: zohýbané meče, hroty oštěpů, šípky a sekery. K výzbroji mužů patřily též ostruhy, jež na rozdíl od staršího období se vyskytují po dvou ve hrobech. Obvyklým předmětem v popelnicích jsou nůžky, rozličné ocílky a závěsky. Spony jsou převážnou měrou dvojdílné, t. j. spirála s jehlou jest oddělena od obloučku, k němuž jest přidržována háčkem. Jsou podoby samostřilu a mají úzkou a vysokou patku. Jiný druh spon má spirálu vloženu do zvláštního pouzderka, jímž jest zakončen oblouček. Zvláštní skupinou jsou spony šarnýrové, jejichž jehla jest očkem navlečena na osu bez spirály. Pružnosti se docíluje při této sponě jen opěrným zoubkem pod obloučkem. Posléze sluší uvést ještě spony destičkové s okrouhlou destičkou na místě obloučku. Destička byla zdobena emailem. Později se objevují spony se zvířecí podobou, které se hlavně rozšířily v době merovejské kultury. Ve vlasech

• Zbraně a zbroj z římských hrobů.

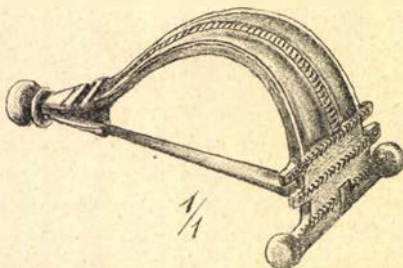
nosili muži i ženy pěkně vyřezávané, koštěné jehlice a hřebeny, zdobené rytými kroužky. Hojněji se opět vyskytují skleněné korále i bronzové náramky, které v starším období vlivem klassické kultury téměř vymizely.

Při výčtu prvků římské kultury nesmíme opomenouti velmi důležitého předmětu - antických mincí. Nálezů římských mincí je v Čechách

Římská spona.

mnoho a z jejich povahy a zeměpisného rozšíření lze mnoho vyzískati. Nejstarší mincí, jež kolovala v naší zemi, byla barbarská (keltická), „duhová miska“ o níž jsme se již zmínili při vyličení kultury stradonické. Ta vymizela úplně z oběhu s kulturou stradonickou během prvního stol. př. Kr. Po ní se objevily mince římské republiky z prvního stol. př. Kr. a mince římských císařů.

Římská spona.

Některé z těchto mincí a jistě obě mince řecké nalezené v Čechách přišly do Čech mnohem později, až na konci středověku a počátkem věku nového (od stol. XIV.—XVII.), když naši humanisté je sbírali a přiváželi domů ze svých cest z lásky k

antickému umění. Avšak většina nálezů jsou data starého a kolovaly v době římského císařství jako obchodní pomůcka, jak tomu nasvědčuje značné jich upotřebení. Z rozlohy nalezišť římských mincí bude možno vy-

hledati obchodní cesty a určiti obchodní ústředí; dosavadní nálezy tomu úkolu ještě plně nedostačují. Při tom ovšem jest třeba velké opatrnosti v posuzování zdánlivých koncentrací nálezů. Některá místa jsou zvláště bohata na nálezy, ale hledáme-li příčinu toho, vidíme, že v té krajině byl činným zvláště pilný a bedlivý sběratel (na př. lék. Hellich v okolí Poděbrad), nebo že jest tam v blízkosti seskupeno několik čilých museí, která pojmají své úkoly vážně a materiál nejen sbírají, ale i publikují a pod. Tyto možnosti musíme míti vždy na paměti, abychom se vystříhali ukvapených soudů.

Velmi důležitý jsou nálezy hromadné, z nichž nejstarší mince obsahuje nález Libčeveský. (Konsulární mince římské z prvního stol. př. Kr.) Jiný velký nález byl vykopán v Boru u Kluku na Poděbradsku (mince od císaře Galby až do Faustiny ml., manželky císaře Marka Aurelia; r. 68—175). V teplickém zřídle byl r. 1879 při čištění objeven nález bronzových šperků a antických mincí z prvních tří stol. po Kr. U České Skalice v lese Rousínu bylo nalezeno 12 stříbrných denárů římských císařů od Claudia až po Antonína Pia (r. 41—161). Mezi Plaňany a Dobřichovem byly nalezeny 24 bronzové mince. Ojedinelých nálezů jest velké množství.

Mincí nalezených v Čechách nelze použití k přesnému datování římské kultury i kdyby se vyskytly přímo ve hrobech. Avšak až na jediný denár císaře Gordiana III. (238—244), nalezený v kulturní jámě, jsou všechny nálezy ojedinelé, t. j. byly nalezeny o samotě v zemi. Nález mince v kulturní jámě nemá rovněž plné průkaznosti, poněvadž se mohl do ní dostat i později. (Krejcar z r. 1861 byl nalezen v kulturní jámě na sídlišti ve Skřivanech s vypíchanou keramikou!) Konsulární mince z prvního stol. př. Kr. v Libčevsi byly nalezeny se sponami z II.—III. stol. po Kr. To nepřekvapuje, poněvadž

víme z římského dějepisce Tacita, že národové, obývající mezi Rýnem, Dunajem a Vislou, »rádi přijímají staré, dobře známé, hlavně stříbrné mince«. Proto vidíme, že na př. v hromadném nálezu z Boru u Kluku jsou císařské mince vzdálené od sebe přes 100 let. Jediné, z čeho můžeme z nálezů mincí bezpečně odvozovati, jsou pravděpodobné obchodní cesty a obchodní ústředí v době těmto mincím poměrně blízké při čemž ovšem jest vždy počítati se zpožděním aspoň o 100 let proti době vydání mince.

Největší koncentrace nálezů jest při Labi na Poděbradsku a Českobrodsku a na některých labských přítocích (Midlina, Cidlina, Doubravka, Výrovka). Podél Doubravky jsou rozloženy nálezy Chotěboří počínajíc tak, že je můžeme pokládati s velkou pravděpodobností za stopy obchodní cesty, která šla z římského opevněného tábora Carnunta (na Dunaji u Hainburka) proti toku Moravy, podél Dyje, na Svratku. Od Svratky přešla na Doubravku a pokračovala k Labi (Piněv, Bor u Kluků). V jejím směru leží Dobřichov s oběma velikými pohřebišti a se sídlištěm na Třebické. Menší ústředí byla na Cidlině v okolí Nového Bydžova a mezi Midlinou a Jizerou. (Četná sídliště a ojedinělé nálezy na Dobrovicku.) Na západ postupuje pás řidších nálezů přes Český Brod ku Praze, obrací se pak na severozápad přes

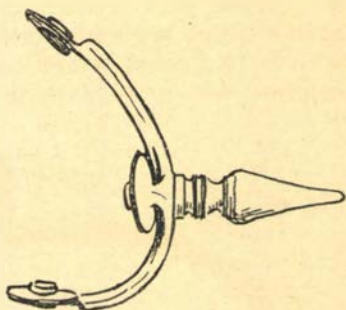
Zlatá závěsná lahvička na voňavku z okolí Roudnice.

Slaný k Libčevsi (hromadný nález) a odtud na sever přes Teplice (hr. nález) k Chlumu. V jižních Čechách jest roztroušeno něco nálezů na Lužnici (nejsevernější v Táboře a na jihozápadě jest důležitý nález u Volmavy, kde byl nepochybně přechod z řezenské obchodní cesty (podél Řezné a Kouby) na stezku, směřující přes Unějovice, Kyjov u Malesic a podél Berounky ke Praze.

Naskytá se nyní otázka, kdo byli tito obyvatelé, k nimž docházeli kupci z římských provincií? Kterému kmeni náleželi? Zdálo by se, že v té příčině nemůže býti sporů. V dějepise jsme se učili, že v Čechách sídlili nejprve keltičtí Bojové a po nich se tu usadili as r. 9. nebo 8. př. Kr. Markomanné pod králem Marobudem. Marobud byl vyhnán r. 18. neb 19. po Kr. Katwaldou a Katwaldu vyhnal asi r. 21. po Kr. hermundurský náčelník Vibilius. Toto vylíčení se zakládá na několika málo zprávách římských dějepisců, hlavně Tacita, kteří tu mluví o Boiohemu v Hercynském lese, jako o sídle Boiů i Markomannů. Pojem Hercynského lesa jest však velmi neurčitý a rozuměly se jím v různých dobách různé krajiny. V nejširším významu to byla horská pásma, táhnoucí se severně od Alp na východ od Rýna až do Karpat. Proto nebude zdánlivě jednoduchá »otázka markomannská« ještě na dlouho rozřešena. Spokojuje-li se část historiků s kusými zprávami starověkými a přijímá prostě pobyt Markomannů v Čechách za skutečnost, nemůže tak činiti archaeologie, protože dosud neznáme nálezů, které by bylo možno přiřknouti vnikajícím do Čech Markomannům. Mezi stradonickou, t. j. nejmladší latenskou kulturou a mezi žárovými hroby římskými jest příliš značná, ničím nevyplněná mezera časová. Příchod Markomannů se udál, podle historie, r. 9 neb 8 př. Kr. a Marobud byl vyhnán r. 18. neb 19. po Kr. Z té doby však není v Čechách

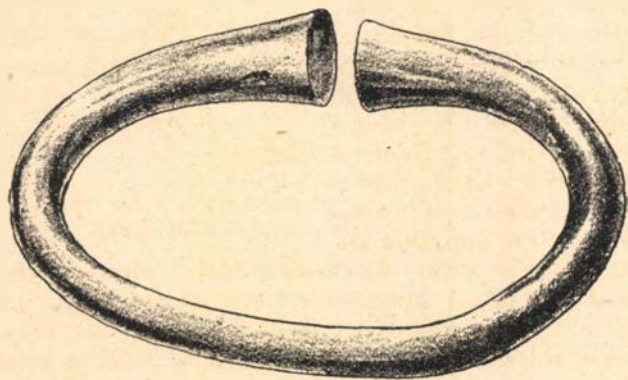
dosud známo ani jediného nálezu, jenž by se mohl vztahovati k mocnému králi a jeho průvodu. Na 70.000 pěších a 4000 jízdních odhadovala se v Římě Marobudova válečná moc a jeho královské sídlo bylo přeplněno kupci, řemeslníky a utečenci z římské říše. To vše zaniklo beze stopy, ačkoli se zachovaly zbytky i bídných vesnic o tisíce let starších. Němečtí archaeologové pokládají žárové hroby římské za markomannské, jiní za langobardské, protože se podobné hroby vyskytují podél Labe až do severního Německa, kdež v té době sídlili nesporně Germáni, na středním Polabí pak zvláště Suebové. Markomanné pak byli suebským kmenem, který za Caesara bojoval v Ariovistově vojsku na Rýně, po té se usídlil na Mohanu a posléze odtáhl na východ.

Prof. Píč zastával se slovanského původu žárových hrobů římských, vycházejí z předpokladu o souvislosti vývoje kultury popelnicových polí až do doby hradištní. Jemu byly římské hroby žárové jen stupněm v celkovém vývoji polí popelnicových. K témuž názoru dospěl i K. Buchtelova rozbořem keramiky z římských sídlišť, v níž velmi mnoho prvků upomíná na keramiku bylanskou, dotčenou z části i vlivem latěnským. Tento názor podporuje i nedostatek žárových hrobů latěnských téměř v celých Čechách. Na sever od Čech jsou tyto hroby silně rozšířeny, kdežto v Čechách známe jen jediné pohřebiště u Podmoklí. Proti Buchtelovu a Píčovu názoru lze uvést hlavně rozpor časový, neboť bylanská keramika jest

Stříbrná ostruha římská
od Litoměřic.

mladším stupněm keramiky hallstattské, kterou můžeme klásti nejvýše do čtvrtého stol. př. Kr. Jest ovšem možno, že v některých místech se udržela déle, avšak naznačený rozpor jest příliš vážný a nesmí se přehlížeti. Jest tudíž třeba nových studií a hlavně nových, methodicky bezvadných výkopů, má-li se přinést v tuto dosud temnou otázku více světla. Profesor Niederle nespojuje nejnověji římské hroby žárové přímo s kulturou polí popelnicových, nýbrž připouští možnost, že Slované pronikali ze své pravlasti na západ již v prvním stol. po Kr. a uvádí pro to i doklady z místního názvosloví. Tím by byla možna slovanskost aspoň některých hrobů římských. Že některá pohřebiště neb sídliště byla germánská, o tom není možno pochybovati v době stěhování germánských kmenů. Není totiž myslitelné, že v onom víření kmenů by se byly lupuchtivé tlupy vyhnuly tak úrodné a bohaté krajině, jako byly Čechy. Které to však byly kmeny, lze nsnadno říci. Tolik však je jisto, že koncem V. stol. a

Zlatý náramek merovejský z Karlínska.

počátkem stol. VI. po Kr. žárové hroby římské z Čech zmizely a objevily se tu hroby kostrové s k u l t u r o u m e r o v e j s k o u.

Původ kultury merovejské, nazvané po franckém královském rodu Meroveovců, byl daleko na východě při pobřeží Černého moře. Tam se usadil germánský kmen Gotů, který vyšel ze Skandinávie (Gotland ve Švédsku), obsadil nejprve ústí Visly a postupoval neustále na jih, až k Černému moři, kdež vznikla svěrázná kultura gotská splynutím vlivů východních, antických a původní barbarské kultury gotské. Nejvýrazněji se ovšem projevuje v umění, jehož památky se zachovaly hlavně v rozličných špercích, zbraních a součástkách oděvu. Návalem Hunů, kteří r. 375 po Kr. si podmanili Ostrogoty (Goty východní), sídlivší mezi Donem a Dněstrem, byli západní Gotové (Visigotové) zatlačeni na Balkánský poloostrov. Tam se vzbouřili koncem 4. stol. pod králem Alarichem, obrátili se na západ, zpustošili Itálii a po Alarichově smrti r. 410 (pochován v řece Busentu) odtáhli dále na západ do jižní Francie a do Španěl. Ostrogotové se s Huny dostali do Pannonie (Uhry), odkudž v 5. stol. se posunuli na Balkán a r. 489 se vypravili pod králem Theodorichem do Itálie proti Odovakarovi. Theodorich se usadil pak v Ravenně, uznávaje východořímského císaře za svého vrchního pána. Theodorich Veliký (Dětrich Berúnský, Dietrich von Bern = Verona) zemřel r. 526 a ostrogotská říše i národ zanikli r. 555.

Tak se rozšířila gotská kultura na západ a působila na vývoj kultur jiných germánských kmenů, které se zatím znenáhla trvale usazovaly a civilisovaly. Mnohé z nich zmizely nadobro, jako Vandalové v Africe, Visigotové ve Španělsku, Ostrogoti v Itálii a j., některé se zromanisovaly, jako Frankové a Burgundi v Gallii a Longobardi v sev. Itálii. Jen v pásmu mezi Rýnem a Labem se Sálou, od Baltického a Severního

moře na jih po Alpy udržely germánské kmeny svou národnost. Jih, po jehož pokladech Germáni ode dávna tak toužili, jim nesvědčil. Nezvyklé podnebí a nezvyklý, jemný způsob života, podlamoval jejich sílu a se stoupající změkčilostí ztráceli nejen svůj osobitý ráz, nýbrž i národní uvědomění i svůj jazyk. Byla to spravedlivá odplata za rozvrat klassické kultury, že v jejich troskách zmizeli ti, kdož ji chtěli zničit.

V první polovici 5. stol. po Kr. objevují se Frankové na dolním Rýně a v severní Gallii a v šestém století vládnou jejich králové z rodu Meroveovců již od Atlantského oceánu až k Šumavě. Ve středních a západních Čechách se v té době vyskytují menší skupiny kostrových hrobů s inventářem merovejským. Větší pohřebiště se vyskytlo jen v Podbabě u Prahy (přes 50 hrobů). Kostry leží v prostých hrobech rovně nataženy na znaku a jsou vždy obráceny směrem od západu k východu. Ve hrobech bývají z pravidla kromě ozdob a součástí oděvu též nádoby. Zbraně se vyskytly jen velmi zřídka; hojny jsou předměty stříbrné a zlaté. Otázka merovejské kultury v Čechách jest neobyčejně důležitá a to nejen po stránce ryze praehistorické, nýbrž i pro poznání národnostních poměrů v zemi České v době od konce čtvrtého do počátku sedmého století, jak se ukázalo nedávno v diskussi o nejnovější knize Bretholzově.^{*)} A právě této době bylo dosud věnováno nejméně pozornosti. Prof. Píř v třetím díle Starožitností nazval ji »e p i s o d o u« a kladl merovejské hroby do VI.—VII. století, protože je přičítal jednak franckým kup-

^{*)} Bertold Bretholz, Geschichte Böhmens und Mährens Liberec 1921. Prof. A. R z e h a k, Die Kolonisationsfrage vom Standpunkt der Archaeologie, Tagesbote č. 131. Brno, dne 19. března 1922, K tomu Nár. Listy, č. 105, 16./IV. a 23./IV. 1922 a Archaeologische Randglossen zu Bretholz, Prager Presse 20./IV. 1922.

cům, docházejícím ke dvoru Samovu, jednak v nich viděl pohřby germánských žen českých knížat a velmožů. Avšak s tímto názorem, založeným na předem zkonstruovaných předpokladech historických, nesouhlasí ani nálezy, ani chronologie merovejské kultury. Hrobů jest známo mnohem více, nežli by bylo možno podle Píče předpokládati, tak že není možno nazvati je pouhou epizodou, nýbrž jsou souvislou kulturní skupinou v středních a severních Čechách, která se počíná tvořiti již v III. a IV. století a končí počátkem století sedmého, buď těsně před dobou Samovou, nebo ještě v ni zasahuje, ovšem jen posledními záchvěvy. Počátky merovejské kultury objevující se na podbabském pohřebišti, sahají do III. a IV. století — prof. Niederle nazývá tento stupeň předmerovejským — a pokračují nepřetržitě až do plné kultury merovejské. Důležité jest, že to jsou od počátku hroby kostrové, tak že je můžeme pokládati za národní i archaeologické předchůdce pozdějších hrobů merovejských. Jsou současny se žárovými hroby na Třebické, v nichž se objevují některé společné prvky, jako na př. spony, ale nejsou s nimi totožné. Čistá kultura merovejská spadá hlavně do V. a VI. století a vyznívá na počátku stol. VII. Její ráz jest tak jednotný, že lze pokládati její nositele za národní celek. Protože pak se shoduje s kulturou rozšířenou v zemích bezpečně osídlených Germány, není námitek proti tomu, abychom tento národ pokládali za Germány. Který kmen to byl, nelze s určitostí říci, avšak velmi četné a nápadné shody s nálezy durinskými podporují domněnku, že to byli Durinkové. Durinská říše trvala právě v době českých hrobů předmerovejských a merovejských, a po stránce historické je možno, že Durinkové nejen ovládli severní Čechy, nýbrž, že se tu i usídlili. Nerozřešenou otázkou pak zůstává, bylo-li toto germánské osídlení jednolité, či byly-li to jen roztroušené kolonie durin-

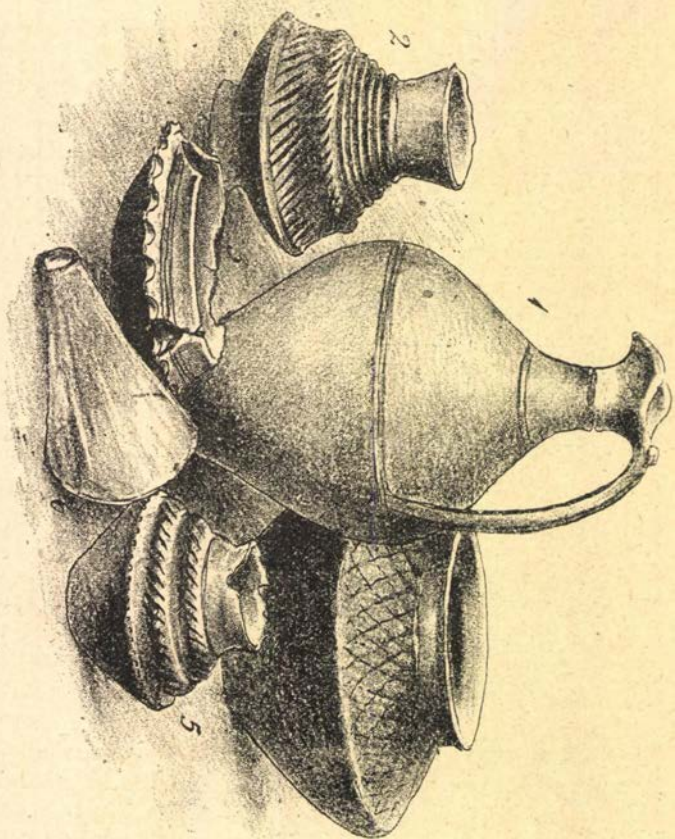
ské mezi jiným, domácím lidem. Rozhodnutí této otázky jest podmíněno hojnějšími nálezy a důkladným zpracováním dosud známého materiálu.

Merovejský hrob z Podbaby

několika řadách nad sebou. Osudí bývají uprostřed břicha ostře zlomena a vysoké misky mívají na obvodu

Z hrobového inventáře jest důležitá keramika, poměrně těžkých tvarů, blízkých tvarům durinským. Malé nádoby jsou zpravidla dobře hlazené a bývají černé, výjimečně světle oranžové. Ornamenty se vyskytují zřídka, jest však rázovitý a skládá se ze žebířků na horní části břicha, nebo z vyhlazených a tuhovaných mřížek. Za ornament nastupuje často i bizarní profilace nádob. Základním tvarem jest mísa, lahovitá nádoba, osudí a štíhlý džbán s dlouhým uchem, kromě obyčejných tvarů hrncovitých. Lahve mají jen zřídka hladce prohnuté stěny, jsou však pokryty vodorovnými vývalky, často i v

Keramika z merovejských hrobů.

Předměty z bronzu, zlata a z kosti z merovejských hrobů.

vodorovný, vykrajovaný límec. Ze šperků jsou nejdůležitější sponky, které umožňují, jako v předchozích kulturách, chronologické třídění kultury merovejské. V prvních počátcích merovejské kultury ve století III. a IV. se vyskytují sponky tvarů římských. Teprve později v V. a hlavně v VI. stol. se projevuje silněji vliv gotské kultury. Jsou to sponky paprskovité s polokruhovitou hlavičkou, zdobenou na obvodu kulič-

Skleněný pohár z merovejského hrobu.

kovitými výčnělky, dále rozličné sponky v podobě ptáčků neb čtverců, zdobené reliefně, nebo vykládané barevným sklem a granáty. Tvarů jest veliké množství, avšak mají všechny jednotný ráz. Jsou buď bronzové nebo stříbrné a zlacené. Náramky bývají vyhráněné a na konci zdobeny příčnými rýhami. Nákrčníky jsou z bronzového nebo zlatého drátu. Často

se též objevují náhrdelníky z tmavých skleněných korálů se žlutými vložkami. K ozdobám patří též rozličné přesky, často z massivního stříbra a kování řemenů. Vzácně se vyskytují též prsteny z bronzu i ze zlata. Stříbrné předměty bývají vybíjeny zlatými ozdobami. Dosti často bývají při kostrách uloženy dlouhé kostěné hřebeny, pěkně zdobené rytými ozdobami a nezřídka se našly skleněné lahve a poháry se špičatým dnem.

Zbraně jsou v merovejských hrobech velmi vzácné, a to bylo jedním z dokladů, kterými dokazoval prof. Píč, že české hroby s kulturou merovejskou jsou jen epizodou franckých kupců v době Samově. Avšak tentýž nedostatek zbraní byl pozorován i jinde, v krajinách osídlených určitě Germány (Bregenz, ve 250 hrobech jen jeden meč; Kaiserangst, ve 1300 hrobech 20 nožů, 2 meče, 2 kopí). K výzbroji patřily meče (spatha), sekáče (skramasax), dlouhá listovitá kopí, zdobená někdy vbíjenými ornamenty stříbrnými, nebo runami, sekery (franciska), šípky s dlouhou tulejkou. Vzácně se vyskytuje též kování štítů.

Esovité zaušnice.

Počátkem sedmého století mizí merovejské hroby v Čechách beze stopy a po plná dvě století tu neznáme nijakých nálezů. Tato doba jest přes úsilovné badání neustále ještě nejtemnějším úsekem české praehistorie. Dějepisné zprávy mluví zcela určitě o Slovanech v první polovině 7. stol. (Samo as r. 623—

658) a to způsobem, který předpokládá, že v Čechách sídlili již před tím aspoň v druhé polovině šestého století. Z této doby však neznáme nálezů, jež bychom mohli s bezpečností přisouditi Slovanům. Z doby Samovy pak neznáme vůbec žádných nálezů. Jako by Čechy byly bývaly liduprázdnny až do 10. stol., ačkoliv od r. 788 se neustále opakují u německých kronikářů zmínky o Slovanech v Čechách. Podobné poměry jsou též na sever od Čech u Polabských Slovanů, Bodrců, Luticů i ostatních slovanských kmenů, kteří archaeologicky nejsou zjistitelní před desátým stoletím. Tuto svízelnou otázku pokoušeli se řešiti rozliční badatelé slovanští i němečtí, avšak dosud marně. Někteří z německých badatelů si řešení usnadnili tím, že Slovary vylíčili prostě jako národ, postrádající jakékoli kultury duševní i hmotné, tedy jako lid ve stavu zvířecím, který teprve stykem s kulturními Germány se povznesl k vlastní kultuře. Takovéto řešení je ovšem zřejmě tendenční a z několika důvodů nemožné. Předně není a nebylo národů bez kultury. Tato kultura může býti velmi nízká, ale jest, a její stopy lze vždy nalézt, jak tomu nasvědčují nálezy z nejstarší doby palaeolithické, nebo zkušenosti získané u dosud žijících primitivních kmenů. (Trpasličí Veddové na Cejloně a j.) Druhým důvodem, proč uvedené řešení jest nesprávné, jest sama kultura slovanská v desátém a jedenáctém století. Není v ní podstatných vlivů západních, t. j. německých, nýbrž souvisí s východem, z něhož docházeli kupci až do Čech i dále na západ. Dále z obsahu jazyka je zjevno, že Slované byli už za pravěku národem kulturním, aspoň tak kulturním, jako byli pravěcí Germáni. Nedostatek hrobů od 7.—9. stol., jenž jest právě příčinou, že nemůžeme u nás zachytiti hmotnou kulturu Slovanů, není zavinen nekulturností, nýbrž pohřebním ritem. Není vyloučeno, že staří Slované neukládali popela v popelnících, nýbrž že jej kladli do prosté

země. Pak by se ovšem takové hroby mohly objeviti jen velmi příznivou náhodou, hlavně kdyby byly vybaveny hojnými milodary. Víme však, že v žárových hrobech (na př. lužických) nebývá zpravidla mnoho milodarů, neb jiných předmětů, poněvadž byly zničeny žárem, když bylo tělo spalováno. Nebo byly popelnice se spáleným tělem stavěny na sloupy na rozcestích, jak jest doloženo historickými zprávami; takové »hroby« se ovšem po dlouhou řadu let nezachovaly. Není o tom pochyby, že se zachovaly památky po našich předcích i z těchto dob, avšak nebyly dosud náležitě rozpoznány a skrývají se v obsahu některé z blízkých kultur, jichž jsme dosud nedovedli náležitě rozčleniti. Jsou jisté známky, které dovolují tento soud, avšak jest jich dosud velmi málo a nebyly ani náležitě uveřejněny. J. Jíra a Dr. Axamít našli řadu typických »hradištních« nádob (viz dále) v obsahu kulturních jam pozdně římských a na Mirkovci u Žehuně byly objeveny J. Hellichem a J. Koudelkou zvláštní slovanské hroby, které as bude třeba klásti do velmi staré doby. Zná-li Slované v Čechách historie, pak jest jisto, že tu také sídlili a pohřbívali své mrtvé. Nezná-li archaeologie z té doby nálezů, jest to její chybou, o jejíž nápravu jest třeba usilovati.

Naznačené právě otázky souvisí přirozeně s otázkou příchodu Slovanů do Čech, která není rovněž uspokojivě rozře-

šena. Prímých zpráv o této události nemáme ani v českých, ani v cizích prame-
nech. Co o věci píše Kosmas, nejstarší český kronikář (pověst o praotci Čechu),

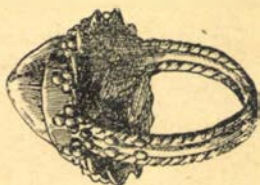

Sekerka z hrobu hradištního.

jest jen pověstí, ať již umělou, složenou Kosmou, nebo starou lidovou bájí, postrádající jakékoliv historické opory, z které nemůžeme ani přibližně určití dobu, kdy Slované se u nás po prvé objevili. V starších dějepisných dílech byl příchod Slovanů do Čech kladen do polov. 5. stol. na základě zprávy Prokopiovy (kronikář byzantský rodem Got; napsal spis: O válce gotské), o návratu Herulů do starých sídel na severu, při čemž protáhli krajinami osídlenými Slovary, kteří jim nebránili v průchodu. Tato událost bývala datována r. 495. a za ony Slovary pokládáni Češi. Nejnovějším bádáním se však zjistilo, že zpráva náleží asi k r. 512, a kraje, kudy Herulové táhli, nebyly asi Čechy. Dnešní věda historická (naposled formulováno v Českých dějinách prof. V. Novotného) »má se svého stanoviska na otázku, kdy se objevují Čechoslované ve svých nynějších sídlech, dosud jedinou možnou odpověď: před 6. stol. po Kr. není zde o nich zmínky.« Věda historická, založená ovšem jen na historické látce, nemůže jinak odpovědět, protože v pravdě nemáme o Slovanech v Čechách starších zpráv.

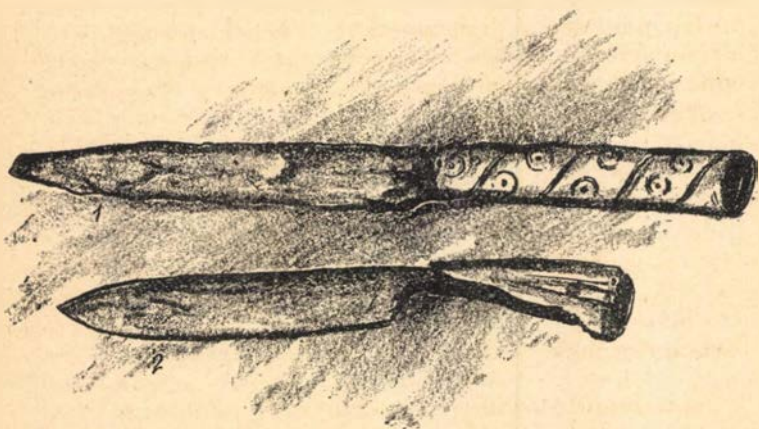
Stříbrná filigránská naušnice.

Zlatý prsten.

Proti tomuto výlučně historickému názoru se vyskytoval odedávna odpor a řada více nebo méně povoláných badatelů se snažila dokazovati, že tu Slované seděli od pradávna. Důkazy této školy — nazýváme ji školou autochthonistů (autochthon = praobyvatel) — jsou převážnou měrou rázu linguistického (jazykozpytného) a obírají se výkladem míst-

ních i kmenových jmen, jež odvozují, někdy i násilně, z jazyka slovanského. Práce této školy jsou ceny velmi různé, dle toho, jak který autor byl lingvisticky vzdělán. Je nesporno, že mnohé z prací jsou neobyčejně velké hodnoty a byť i nedokázaly, že Slované jsou praobyvateli Čech (což dokázati nelze), přece přinesly velmi mnoho cenných poznatků a přispěly k řešení velmi obtížné otázky pravlasti slovanské a šíření se Slovanstva z původní prakolébky. Mnoho jest ovšem prací dilettantských, v nichž nadšení a zaslepená láska k národu nahrazuje skutečné vědění. Velmi mnoho bylo očekáváno od archaologie v otázce příchodů Slovanů, avšak dosavadní výsledky, jak jsme již naznačili, jsou tak nepatrné, že pro přítomnou dobu není naděje na uspokojivé řešení.

Nože s kostěnými stěnkami z hrobů hradištních.

Slované čeští náleží k severozápadní větvi slovanské; k níž patřili též Polabané (s posledním zbytkem lužických Srbů) a Poláci. Původní pranárod slovanský seděl v Zákarpatí, mezi dolním tokem Visly a

Dněprem. Na sever sahal až k Mohilevu, na jihu byl ohraničen pohořím Karpatským, čili v dnešní Haliči, Bukovině a ve Velkopolsce s přilehlými krajinami Ruska. Jeho sousedy byli Germáni na západě, na severu příbuzní Litevci a na východě kočovné kmeny skytské a sarmatské. Již v pradávných dobách byly v slovanském pranárodě jazykové rozdíly (dialekty), které se časem sesilovaly, až vznikly tři jazykové skupiny (tripartice). Tyto skupiny se po rozchodu z pravlasti objevují, jako severozápadní, východní a jižní kmeny. K východním Slovanům čítáme Velkorusy, Ukrajince a Bělorusy, k jižním Slovince, Srby, Chorvaty a Bulhary. Kdy se Slované rozešli ze své pravlasti, nemůžeme dnes říci a tuším, že ani v daleké budoucnosti toho nedovedeme. Pravlast slovanská byla stranou od krajin, o něž se zajímal klassický starověk, a její přírodní povaha nikoho nelákala, aby se snažil do ní proniknouti. Tím ušel i kraj i jeho obyvatelé pozornosti starověkých spisovatelů a žil nepoznán po tisíciletí ve své odloučenosti. Přírodní prostředí, v němž se vyvíjel pranárod slovanský, mělo značný vliv na jeho vývoj. Byl to kraj ne příliš vlídný, rázu silně vnitrozemského, v němž se parná léta střídala s dlouhými a tuhými mrazy, místy velmi úrodný, místy však močálovitý a porostlý neproniknutelným pralesem. V takovém kraji musí vzniknouti polní hospodářství, jako hlavní zdroj obživy, avšak národ zůstává rozdroben na malé kmeny, bez společné hlavy a neuvědomuje si hrubě národní pospolitosti. Takové prostředí vytváří pak charakter člověka k anarchismu, jenž vůbec nechápe význam státní jednoty a neuznává nijaké autority.

Ve své krajinné uzavřenosti nebyli však Slované zcela osamoceni a stýkali se se sousedy, ano po jistou dobu hostili ve svých krajinách i cizí kmeny, jako na př. germánské Bastarny, když táhli ze se-

Hradištní nádoby a ostruhy.

veru na jih. Tomu nasvědčují slova původu germánského, vyskytující se ve všech slovanských jazycích a některá slova z jazyka keltického přenesená do Slovanštiny prostřednictvím Germánů. Poněvadž pak první pohyb germánských kmenů ze severu k jihu se udál mezi polovicí 5. a 3. stol. př. Kr. (byl to právě postup Bastarnů) soudívá se, že Slované se nerozešli ze svých prasídel před koncem 3. stol. př. Kr. To jest právě nejzávažnější z námitek proti slovanskosti polí popelnicových a tím i proti dávnému osídlení slovanskému v Čechách. Tyto otázky souvisí těsně s otázkou po původu Arijců (Indoevropanů). Původně nebylo ve věci sporů a všeobecně byla kladena prakolébka arijská kamsi na východ (na př. do Vysočiny Iránské), odkud se postupně stěhovaly kmeny na západ, tak že nejprve přišli Keltové, po nich

Graeco-Illyrové, Germáni a na konec Slované. Za Slovany následovaly pak už jen vpády národů turko-tatarských. To bylo ovšem velmi jednoduché a pohodlné řešení, založené na rozloze kmenů arijských v historických dobách a nemálo podmíněné všeobecným vlivem biblickým. Proti tomu názoru vznikly nové teorie

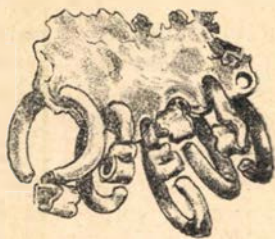

Zaušnice pletená ze zlatého drátku.

o evropském původu Arijů, založené na srovnávacích studiích jazykozpytných, zkoumání indických posvátných knih (Vedy) a posléze i na studiu archaeologickém. Koncem XIX. století byly hlavně dva tábory zastanců evropského původu Arijů, východoevropský (hlavní zastance O. Schrader) a severoevropský (Much, Penka, Kossinna), jenž došel v německém světě nejživějšího ohlasu, hlavně v těch kruzích, které používají vědy na podporu politických plánů. Pro ně byla hypothesis o severské pravlasti arijské velmi vábná. Na severu totiž byla též pravlast Germánů, kteří se tím stávají přímými dědici Praarijců (Indogermánů), tak že u některých autorů oba pojmy splývají a za Indogermány se dosazují od prvopočátečných dob Germáni, kteří neolitem počínajíce, vysílali neustále proudy přebytečného lidu do všech končin Evropy i do Asie, z nichž vznikali potomní arijské národové. Nepřekvapí, setkáme-li se pak v literatuře i se zjevy směšnými, které nezadají v ničem známým fantasiím majora Žunkoviče.

V nejnovější době však nastává proti tomuto směru zdravá reakce, přivádějící na pravou míru jak teorie linguistické, tak i archaeologické. (Hlavní zastance S. Feist.) Vyskytují se vážné hlasy, které

posunují arijskou prakolébku opět na východ ve smyslu Schraderovu a velmi střízlivě posuzují původ rozličných arijských kmenů. Slovanské prakolébky se tyto spory příliš nedotýkají, poněvadž její ústřední poloha náhodou vyhovuje oběma směrům. Obtížno, ba dosud skoro nemožno jest jen stanoviti počátek rozchodu slovanských kmenů. Theorie o příchodu Slovanů s Avary jest naprosto odbyta a dovolávají se jí někdy jen někteří historikové z národně-politických příčin. Stejně nesprávná jest domněnka o porobě Slovanů turkotatarskými kmeny (Peisker). Není ovšem sporu o tom, že některé kmeny slovanské byly porobeny Avary a již dříve Huny, ale tato poroba nebyla všeobecná a nelze ji vztahovati na celé Slovanstvo. Z nedostatku zpráv u římských historiků v prvních stoletích po Kr. lze jen souditi, že pohyby slovanských kmenů se dály zvolna, bez velkých válečných otřesů, na rozdíl od germánského stěhování. Kmeny prostě zabíraly volná prostranství, jichž v té době bylo s dostatkem. Jakmile vystoupily některé kmeny bojovně, ví o nich historie okamžitě, jak vidíme v dějinách říše východořímské. Námitka, že je nemyslitelno, aby v jedné zesídlili dva, neboi více rozdílných kmenů vedle sebe, bez určitého vztahu nadvlády a podřízenosti, jest velmi slabá. Víme, že se v Čechách vyskytují současně žárové hroby rázu plátenického a bylanského zároveň s kostrovými hroby a s mohylami totožného rázu. To značí, že tu sídlily dva příbuzné kmeny současně s dvěma naprosto různými kmeny, aniž se podstatněji mísily, nebo byly v nějakém trvalém poměru podřízenosti. V těch dobách, a dlouho ještě potom, nebylo vůbec zemských hranic v našem smy-

Esovité zausnice zavěšené na řeménku.

slu, nebylo států, a kmeny nebyly ani početné, ani nebyly pevně zakořeněny na určité vymezeném místě. V neklidné době pohybu germánských kmenů byla pak teritoriální vázanost nadobro uvolněna; v osídlení střední a východní Evropy vznikaly dočasné mezery, do nichž se mohly snadno vsunouti příslušníci cizích kmenů. Byly-li to kmeny po výtce rolnické, snažily se jistě pevně zakotvití na nově získané půdě a neustupovaly lehce novým přívalům tékavých tlup bojovných Germánů, podrobující se spíše jejich dočasné nadvládě, než by opustily své role a své pastviny. První posuny slovanských kmenů na západ daly se již as od prvního století po Kr. a to do Slezska, na Moravu, do Čech a na Slovensko. Do ostatních Uher (staré Dakie) se šířili kmenové jižní větve slovanské, od ústí Dunaje a sídlili tam pravděpodobně již před vpádem Hunů. V 6. století zřídil tam větší říši Dobřeta, jenž kladl vydatný odpor Avarům.

O kulturním životě Slovanů v starých dobách víme pramálo, poněvadž nemáme o nich nijakých zpráv, a dosud se nepodařilo ani v pravlasti slovanské určití, která z předhistorických kultur jim náležela. Teprve potom, když se Slované setkávali s říší východořímskou a později s křesťanskými říšemi na západě, vnikají v temno jejich předhistorického života světlé paprsky v podobě historických zpráv, které však jen zřídka si blíže všímají poměrů kulturních, zabývajíce se hlavně otázkami politickými, a dotýkají se vždy jen několika určitých kmenů. Velmi kusé historické zprávy o slovanské kultuře doplňují do jisté míry výsledky badání jazykozpytného, lidopisného a archaeologického; jest jich však používati s velkou opatrností a velmi přísnou kritikou.

Jako po stránce politické, tak i po stránce kulturní byli odbytí v historických zprávách čeští Slované velmi macešsky. Frančtí kronikáři neměli prostě

Levý Hradec.

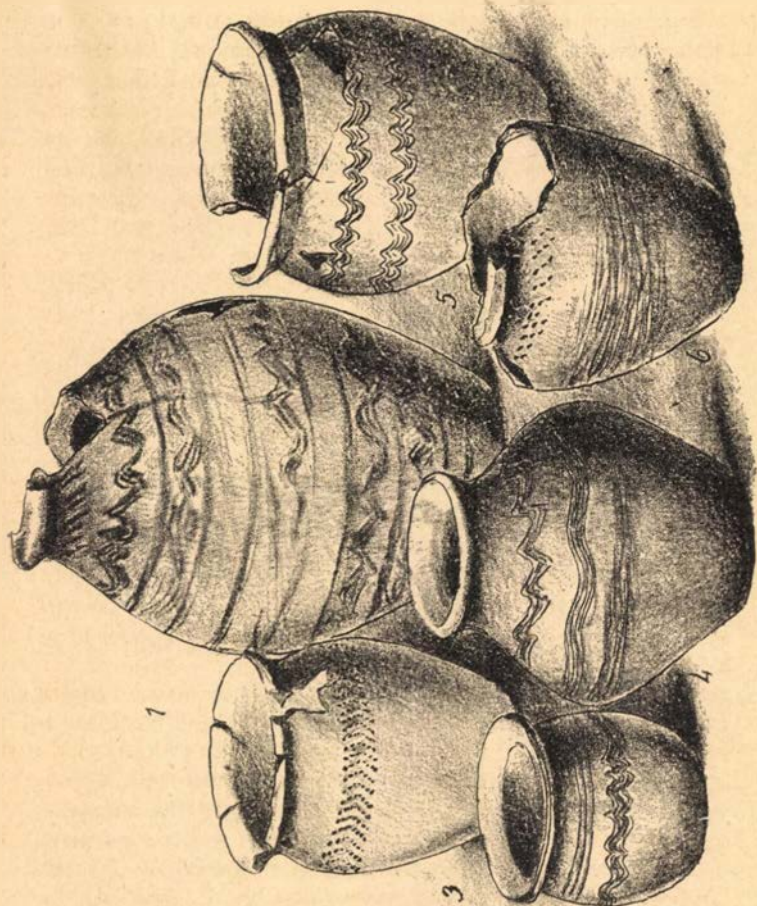
smyslu pro otázky kulturní a nebylo to ani jejich úkolem, aby si všímali života nepřátel, které líčí všeobecně jako pravé divochy. Proto nemůžeme z jejich zpráv mnoho vytěžit. Nejbolestnější však jest, že náš nejstarší kronikář Kosmas (poslední ze spisovatelů, jenž mohl ještě zachovati mnoho zpráv o životě a kultuře pohanských Čechů) podlehl modě a líčí staré mravy a zvyky ne podle domácí tradice, nýbrž podle antických vzorů a podle názorů křesťanského kněze. Tím nás ochudil o důkladnější poznání kultury našich předků.

Čeští Slované nebyli od počátku spjati v pevný státní celek, nýbrž dělili se na několik samostatných kmenů pod vládou vlastních kmenových knížat. Prvý pokus o zbudování slovanského státu na západě byl proveden cizincem, franckým kupcem Samem a nepřetrval svého původce. Po Samově smrti slovanská říše se rozpadla v původní kmeny. Doba byla příliš časná; co zbudovala vůle cizincova, to zničila, jsouc sobě ponechána, povaha Slovanů, která dosud měla silný ráz pravlasti (úplně se ho nezbavila nikdy), tak že nepochopovali ohromný význam silného státního celku. Teprve později vznikla sjednocovací snaha u kmene vlastních Čechů, sídlivších v středu země, která se odráží i v pověsti o Přemyslovi a Libuši, o bitvě na Turském poli za Neklana, ve zmínkách nejstarších legend i v záznamech kronikářů. Na území kmene Čechů byly hrady Krakovec, Libušín (opuštěné již ve XII. stol.), Levý Hradec, Budeč, Vyšehrad, Praha, Tetín a j. Levý Hradec byl na úsvitě dějinné doby sídlem knížecím, záhy však ustoupil příhodněji položenému novému hradu Pražskému. — Určení hranic jednotlivých kmenů jest velmi obtížné, poněvadž není o nich s dostatek zpráv; teprve dlouhým studiem pramenů bylo možno některé kmeny lokalisovati. Nejméně zpráv jest o kmelech na jihu Čech. Tam sídlili Důdlebové, nevázání

ovšem dnešní zemskou hranicí. Slované západní sídlili tenkrát totiž i v dnešních Horních a Dolních Rakousích až k Dunaji, kdež se stýkali s nejsevernějšími výběžky Slovanů jižních. Kromě Dúdlebů byli na jihu Netolici a Domažlici. V Žatecku seděli Lučané a stýkali se na horní Mži s krajinou, Mežskem zvanou. Který kmen tam sídlil, nevíme. V pozdějším Loketsku, na západ od Lučanů byli Sedličané. Nejzápadnějším kmenem byli Hbané čili Chebané, jejichž sídla přesahovala dnešní hranici. Na severovýchod od Lučanů byli Lemúzi, kteří se později rozdělili na Děčany a Litoměřice. S Lemúzy sousedili Pšované s hradem Pšovem (dnešní Mělník). Na severovýchod sahali až k Ještědským horám, na jihovýchodě a na jihu bylo jejich hranicí Labe. Ve východních Čechách na pravém břehu Labe se usadil mocný kmen Charvatů. Na Kouřimsku seděl kmen Zličanů, jehož knížata, spřízněná s německými rody, se záhy pokoušela o výboje a nadvládu nad okolními kmeny a závodila s nestejným štěstím s knížaty pražskými. V době největších úspěchů vládla celými jihovýchodními Čechami od střední části horní Vltavy po střední Labe a na východ přes Kladsko k dnešním hranicím Moravy. (Slavníkovci.) Na Moravě nastalo soustředění moci mnohem dříve než v Čechách a proto se nám nezachovalo přímých zpráv o rozdělení kmenů, kromě jediné zmínky o kmeni Holasiců. Za to se zachovaly na Moravě až po dnes silné rozdíly dialektické, které svědčí o rozličných kmenech. V historických zprávách však vystupují vždy již pod jménem Moravanů a kolem r. 830 jest znám již historický kníže Mojmir. (V Čechách Bořivoj teprve r. 872.) V 10. stol. byly české kmeny sjednoceny ve dvou říších, přemyslovské s hlavním hradem Prahou a slavníkovské, jejíž moc přesahovala dnešní hranice do Kladska. Ač byl rod Slavníkův spřízněn s císařským rodem německým, uznával, aspoň podle jména

svrchovanost pražského knížete. Po smrti Slavníkově (r. 981.) však se přátelský poměr mezi oběma rody počal kaliti, ne nejmenší měrou vlivem přílišné náboženské horlivosti syna Slavníkova, biskupa Vojtěcha, již byla vydrážděna dlouho tajená revnivost a závist rodů z okolí Boleslava II. (Vršovci), a r. 995 vyvrcholila roztržka hrozným krveprolitím na Libíci, při němž byl vyvražděn celý rod Slavníkův, až na sv. Vojtěcha, jenž toho času byl v Římě a jeho nejstaršího bratra Soběbora, dlicího právě na výpravě Oty III. proti Bodrcům. Tímto krvavým skutkem, spojeným s věrolomným nedodržením slibu, byl ukončen scelovací postup v Čechách a pražský kníže stal se skutečným pánem celé země. Moravy bylo dobyté na Maďarech as již po r. 955. (Vítězství nad Maďary na Lechu.) Tyto události jsou ovšem již předmětem badání historického, avšak bylo třeba se o nich zmíniti, poněvadž uzavírají dobu předhistorickou a po stránce kulturní v ní namnoze ještě plně tkví.

Archaeologický materiál z této doby se skládá z nálezů hrobových a z nálezů na sídlištích a hradištích, po nichž bylo nazváno toto poslední období střeoevropské praehistorie dobou hradištní. Hradiště byla pevná místa, chráněná zpravidla přírodou a zesilovaná umělými příkopy a náspy. Jsou to ostrožny srázných úbočí, oddělené od náhorní roviny příkopem a zpevněné náspem (»Švédské šance« u Ml. Boleslavi) a vrchy nebo jiná vhodná místa kolem obehnaná hradbou (Češovské valy u Jičíněvsi, Ostroměřské hradiště), anebo byla založena v bažinatých místech při řekách (Libice). Některá hradiště se udržela velmi dlouho do historických dob (Plzenec, Levý Hradec) a změnila se časem buď v zděný hrad, nebo v město (Praha, Vyšehrad, Kouřim), jiná zanikla již v dobách praehistorických (Kněží Hora u Strakonice, Češovské a Ostroměřské valy

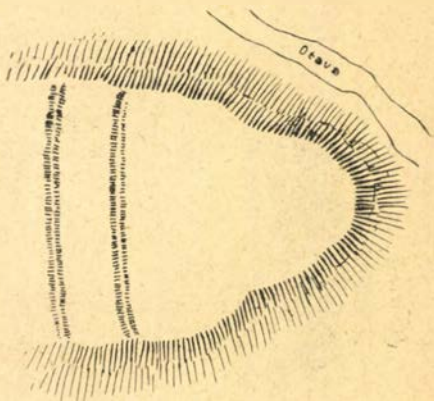

Hradištní keramika z hrobů.

a j. v.). Methodicky probadaných hradišť je velmi málo, protože kořist archaeologická (t. j. po dřívějším názoru — musejní, výstavní materiál) byla zpravidla velmi nepatrná. Nevzhledné střepy, zvířecí kosti a tu i tam nějaký zlomek železa málo lákaly starší archaeology k nákladným výkopům, které se zpravidla omezovaly na prokopnutí náspů. Náspy byly vždy hlíněné a bývaly zpevňovány vypálením. Našly se totiž v některých valech mocné vrstvy popele a spálené hlíny. Jest ovšem možno, že to jsou stopy po požárech dřevěných palisád, které byly vlastní ohradou a náspy byly jen spodkem. Po požáru se prostě navezla hlína a na ni se znovu postavily palisády. Do hradišť vedly

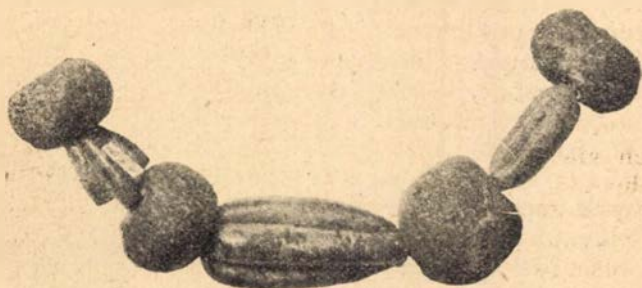
brány chráněné zvláštním předvalím. Podle dosavadních zkušeností byla hradiště trojího druhu. Rozsáhlá opevnění, na nichž není stop

po trvalém osídlení, byla útočištěm (refugium) obyvatelstva z širokého okolí v nebezpečných dobách nepřátelských vpádů, jimž bývala překážkou v postupu a nezřídka rozhodovala o osudu celé výpravy. Tak čteme na př. v kronice Fredegarově, že se rozbila výprava krále Dagoberta proti Samovi o hradiště Vogastisburk, nebo v kronikách z doby Karla Velikého o pevném hradišti Canburg řečeném, na něž se utekli Slované čeští za výpravy krále Karla, syna Karla Velikého. Jiná hradiště byla sídla knížecí, nebo knížecích úředníků. Na nich lze

Plán. hradiště u Smrkovic.

naléztí stopy po budovách obytných a po kostelích, z nichž se mnohé zachovaly až na naše dny, ovšem po několikeré přestavbě. Při těchto hradištích jsou zpravidla hřbitovy s kostrovými pohřby. Jsou již z křesťanské doby a bývají rozděleny ve tři oddělení. Při kostele, nebo i v něm, bývá malé pohřebiště vzácných osob, pána hradu, nebo úředníka knížecího; o podál bývá o něco větší pohřebiště hradské družiny a stranou je zpravidla veliký hřbitov obecného lidu. Tak tomu bylo na př. v Staré Boleslavi a na Levém Hradci. (Rozsáhlé pohřebiště v Žalovské cihelně.) Na některých hradištích se zachovaly podnes románské rotundy, t. j. okrouhlé kaple hřbitovní. Kostrové hro-

75
Nákrčník z jantarových a skleněných korálů.

by doby hradištní jsou křesťanské, nebo aspoň pod křesťanským vlivem. Před zavedením křesťanství se i v Čechách spalovalo, avšak z té doby je známo jen velmi málo bezpečných nálezů. V kostrových hrobech leží kostry nataženy naznak s rukama položenými buď podél těla, nebo i skříženými na prsou. Odchylky od tohoto pravidla nepadají na váhu, poněvadž jsou zaviněny buď chorobou (srostlé klouby), nebo nahodilým pošitnutím setlelého těla tlakem hlíny. Hroby jsou buď prosté, t. j. vykopány v hlíně a mrtvý do nich uložen v šatu, avšak bez rakve, nebo na silném

prkně, anebo byl nebožtík ukládán do dřevěných, čtyrstěnných rakví, z nichž se zachovaly v hlíně stopy prken a železné hřeby. Zvláštní skupinou jsou hradištní hroby s kamenným obložením, které se místy mění v kamenné skřínky. Na pohřebištích jsou hroby v pravidelných řadách a nebožtíci uloženi od západu k východu. Výprava hrobů je od počátku nebohatá, čím dále však, tím chudší, patrně vlivem vždy hlouběji pronikajícího křesťanství. U nohou bývá dřevěné věderko, okované železnými obručemi a obloukovitou rukojetí, nebo bývá mezi chodidly hlíněná nádoba. Byly to as nádoby na svícenou vodu, aby zaháněla od nebožtíka zlé duchy. U pasu se vyskytuje železný nožík, ocílka, někdy i křesací kámen, a na krku korále skleněné, jantarové, nebo z broušených polodrahokamů (chalcedon a karneol). Po stranách hlavy, někdy i na čele, byly upevněny buď na řemínkách, nebo ve vrkočích vlasů, otevřené kroužky ze silného drátu na jednom konci roztepáného a svinutého v podobě S. Bývají hlavně z bronzu, avšak nacházejí se též „esovitě zausnice“ z olova, ze stříbra a zlata, nebo z bronzu plátovaného stříbrem, neb zlatem. V českých předchozích kulturách nemají vzorů; jsou tudíž cizího původu, vyráběly se tu však v době knížecí. Jsou rozšířeny u Slovanů západních i z části východních, tak že se staly znakem slovanské kultury. Vzácně se vyskytují ve hrobech též pěkně zdobené hřebeny, filigránové náušnice ze stříbra, nebo ze zlata, velké bronzové knoflíky, často zlacené a zdobené rytím. Přezky a prsténky bývají velmi jednoduché. Zbraně se vyskytují velmi zřídka ve hrobech; spíše se našly na hradištích. Jsou to železné meče rázu již románského, železné šipky, sekerky a ostruhy. Na Hradsku u Mělníka se našly dvě vzácné želez-

Bronzový knoflík
z hradištních
hrobů.

né přilby, z nichž jest jedna uložena v Národním Museu.

Nálezy ze sídlišť i z hradišť se skládají převážně ze střepů nádob, zvířecích kostí a jen výjimečně z jiných předmětů, jako byla na př. již uvedená přilba, nebo srpy, kostěné brusle a zlomky nožů. Keramika hradištní jest velice svérázná, jest rozšířena u všech Slovanů severozápadních a zasahuje daleko na východ do Ukrajiny. Na jihu byla zjištěna až u ústí Dunaje. Jsou to bezuché hrnce se zataženým hrdlem a mírně ohrnutým okrajem, robené zpravidla na hrnčířském kruhu a zdobené pod hrdlem několikanásobnou vlnicí. Čím jsou nádoby mladší, tím uměleji jest hrdlo modelováno a okraj profilován. Tento bezuchý tvar se vyvíjel nepřetržitě až do třináctého století, kdy splynul s novými tvary západního původu. Kromě hrncovitých nádob se vyskytují též hliněné lahve, a rozličné misky. Místy se vyskytují též nádoby robené v ruce, z téhož materiálu a podobných tvarů, nedovedeme však dosud říci, jsou-li starší nádob robených na kruhu. V jižních Čechách se našly hradištní nádoby z tuhy, což nepřekvapuje, protože se tam tuha vyskytuje v přírodě.

Původ hradištních nádob s mnohonásobnou vlnicí byl předmětem velmi důkladných studií a mnoha sporů. V merovejské keramice, která předcházela v Čechách i dále na severozápad kultuře hradištní, není pro ně vzorů. Téměř totožné tvary se však vyskytují na římských kastellech (pevnostech) v Německu již ve druhém stol. po Kr. V karnuntském museu jsou vystaveny řady nádob, které by u nás každý zařadil bez rozpaků mezi keramiku hradištní. V Čechách známe římská sídliště i hroby, v nichž se vyskytují nádoby od hradištních nerozpoznatelné. To vše nasvědčuje tomu, že hradištní keramika souvisí s římskými tvary, avšak nálezů, dokazujících tuto souvislost, jest velmi málo, tak že musíme vyčkávat, až se poště-

stí novými objevy jednotlivé prvky spojití v pevný řetěz příčinné závislosti, již se osvětlí vznik rázovité slovenské keramiky. To jest nejdůležitějším úkolem české archaeologie v dnešní době, kdy se z rozličných stran z politických důvodů hledí oslabovati význam Slovanstva, jemuž se upírá jakákoliv kultura a hledí se snížití jen na stupeň otrockých nádenníků na pozemcích germánských pánů. Proto má praehistorická archaeologie nejen širší význam všelidský, nýbrž i výlučně národní a neměl by tak zcela nepravdu Kossinna, nazval-li ji »po výtce národní vědou«. Jest jí po pravdě, neboť osvětluje temné počátky národů, o nichž historie nemůže se ničeho dopátrati, protože se jí v těch dobách nedostává látky — psaných pramenů. Z té příčiny je třeba, aby se praehistorii věnovalo více péče, než se dosud dalo a aby došla pochope- ní a podpory nejen v nejšířích vrstvách, ale i u státu. Podporou praehistorické vědy ovšem není dilettantské podnikání výkopů a shánění soukromých sbírek za účelem dobrého zpeněžení, nýbrž vážnost k praehistorickému materiálu, a to ne jen jako k památkám po dávných předcích, nýbrž i jako k předmětům potřebným k vědeckému probádání našeho pravěku.

Proti svým odpůrcům, upírajícím nám i to malé místo na slunečním světle, nemůžeme se ubrániti jinak, než jen poctivou prací a pravdou. Každá, i sebe zbožnější lež by se nám zle vymstila a co zavinila neroz- vážná chvílka přílišného nadšení, to neodčiní ani desítky let houževnaté práce. Kde však jsme pravdu poznali, tam ji neustupně hájíme i proti námitkám celého učeného světa německého. Přijde jednou den, kdy naše názory a naše výsledky zvítězí, protože jsou poctivé a přísně pravdivé.

Esovitá zaušnice s filigránovým závěsem.

Literatura.

- Niederle:** Lidstvo v době předhistorické. Praha, 1893.
Buchtela-Niederle-Matiegka: Rukověť české archaeologie. — Praha, 1910.
Pič: Starožitnosti země české. I, II, III. 1899—1909.
Novotný: České dějiny. I. 1. Praha, 1912.
Počta: Stručný přehled geologie Čech. Praha.
Dr. VI. Novák: Fysikální zeměpis. Lid. univ. III.
Déchelette: Manuel d'Archéologie, I.—III, 2. Paříž, 1908—1913.
S. Müller: Urgeschichte Europas. Brunšvík, 1905.
R. Forrer: Urgeschichte des Europaeers. Strassburg.

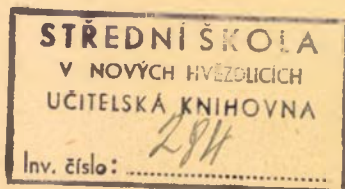
Časopisy:

- Památky archaeologické.** I—XXXIII. Praha, 1854—1922.
Pravěk, I—IX. Kojetín, 1903—1913.
Časopis Společnosti přátel starožitností českých, I—XXX., Praha, 1893—1922, s přílohou Obzor praehistorický I—V, 1910—1914.

Společnosti:

- Archaeologický sbor Národního Musea v Praze. (Členem může býti každý člen Společnosti Národního Musea, hostem, kdo se přihlásí.)
Společnost československých praehistoriků, Praha II-1700. (Členský příspěvek 20 Kč. Časopis Obz. praeh. zdarma.)

Většinu štočků zapůjčila laskavě redakce Památek archaeologických.

Cena Kč 12.—